

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra trestního práva

Účel a individualizace trestu

Diplomová práce

The purpose and individualisation of punishment

Master thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

plk. v. v. PhDr. Libor Grepl

AUTOR PRÁCE

Bc. Adéla Převorová

PRAHA

2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze dne 15. 3. 2024

.....
Bc. Adéla Převorová

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá účelem a individualizací trestu. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část, přičemž v teoretické části je zahrnuto vysvětlení základních pojmů, s nimiž je v práci hojně nakládáno. Dále je zde obsaženo pojednání o zásadách stěžejních pro ukládání trestních sankcí, a to se zaměřením na zásadu individualizace trestu. V práci je dále obsažena analýza různých pohledů na problematiku účelu trestu a popis jednotlivých trestů zakotvených v českém trestním zákoníku. V závěrečné fázi práce je zakomponováno srovnání se zahraniční praxí, návrhy de lege ferenda a celkové zhodnocení zjištěného.

KLÍČOVÁ SLOVA

Trest * účel trestu * zásada individualizace trestu * trest odnětí svobody * alternativní tresty * restorativní justice

ANNOTATION

This diploma thesis deals with the purpose and individualisation of punishment. The thesis is divided into a theoretical and practical part, whereas the theoretical part contains a description of the basic terms with which it is abundantly worked. Further, there is a treatise about key principles of the imposition of sentences, with a special focus on the principle of individualisation of punishment. The work also contains analyses of different perspectives on the issue of the purpose of punishment and a description of individual punishments enshrined in the Czech Penal Code. In the final phase of the thesis, a comparison with foreign practice, proposals de lege ferenda and an overall evaluation of the findings are incorporated.

KEYWORDS

Punishment * purpose of punishment * principle of individualization of punishment * imprisonment * alternative punishments * restorative justice

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	8
1.1 Trestní represe.....	8
1.2 Prevence.....	9
1.3 Penologie.....	9
1.4 Penitenciariстика.....	10
1.5 Trestní sankce a sankční politika.....	10
1.6 Resocializace.....	11
1.7 Restorativní justice.....	11
1.8 Recidiva	12
2 ZÁSADY PRO UKLÁDÁNÍ TRESTNĚPRÁVNÍCH SANKCÍ.....	14
2.1 Zásada individualizace trestu	14
2.1.1 Zákonná individualizace	15
2.1.2 Soudcovská individualizace.....	15
2.1.3 Penitenciární individualizace	18
2.2 Další zásady pro ukládání trestněprávních sankcí.....	20
3 ÚČEL TRESTU	24
3.1 Utilitární teorie.....	25
3.1.1 Teorie odstrašení.....	26
3.1.2 Nápravná teorie	29
3.1.3 Eliminační teorie	30
3.1.4 Restituční teorie.....	32
3.2 Retribuční teorie	34
3.3 Smíšené teorie.....	37
4 SYSTÉM TRESTŮ	41
4.1 Tresty.....	41
4.1.1 Trest odnětí svobody	42
4.1.2 Podmíněný trest odnětí svobody	46
4.1.3 Alternativní tresty.....	50
4.1.3.1 Domácí vězení	53
4.1.3.2 Obecně prospěšné práce.....	56

4.1.3.3	Propadnutí majetku	59
4.1.3.4	Peněžitý trest.....	60
4.1.3.5	Propadnutí věci.....	62
4.1.3.6	Zákaz činnosti	63
4.1.3.7	Zákaz držení a chovu zvířat.....	64
4.1.3.8	Zákaz pobytu.....	64
4.1.3.9	Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	66
4.1.3.10	Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání	67
4.1.3.11	Ztráta vojenské hodnosti	67
4.1.3.12	Vyhoštění.....	68
PRAKTICKÁ ČÁST		69
5	ÚČEL A INDIVIDUALIZACE TRESTU Z POHLEDU PRAXE	69
5.1	Cíl výzkumu.....	69
5.2	Kvalitativní výzkum.....	70
5.3	Výzkumný problém a výzkumné otázky.....	70
5.4	Použité metody a techniky	71
5.5	Záznam a zpracování rozhovorů	72
5.6	Přepis rozhovoru s předsedkyní okresního soudu	72
5.6.1	Vyhodnocení a analýza rozhovoru	75
5.7	Názory státních zástupců.....	88
5.7.1	Vyhodnocení a analýza rozhovorů se státními zástupci	91
5.8	Vyhodnocení ve vztahu k hypotézám	92
6	KOMPARACE SE ZAHRANIČNÍ PRAXÍ	94
7	SHRNUTÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA	100
ZÁVĚR.....		104
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		106

ÚVOD

Trest lze obecně chápat jako následek určitého jednání, které míří proti stanoveným normám. Trestné činy jsou v nejrůznějších formách páčány od nepaměti a současně jsou také podrobeny zkoumání z mnoha různých úhlů pohledu. V moderní společnosti je stále více kladen důraz na to, aby trestní sankce byly maximálně účinné, účelné, spravedlivé a efektivní, proto téma účelu a individualizace trestu zaujímá klíčové místo v oblasti trestního práva. Zkoumání této problematiky nás vede k poznání základního poslání trestního systému, neboť ten se potýká s mnoha výzvami. Účel trestu odráží filozofický a etický základ, na kterém je postaven celý trestní systém. Z hlediska individualizace trestu pak zkoumáme nutnost přizpůsobení ukládání sankcí konkrétnímu pachateli.

Tato práce se zaměřuje na analýzu různých perspektiv a teoretických přístupů k této problematice. Cílem této diplomové práce je poskytnout komplexní vhled do principů a praktik, které formují moderní trestní systém, a to zejména z hlediska etiky a efektivity trestních sankcí a pojmenovat aktuální problémy, které z procesu ukládání trestů a jejich individualizace vyplývají a s ohledem na tyto problémy navrhnout jejich možná řešení.

Cílem této diplomové práce je přispět k diskusi o optimální rovnováze mezi trestem jako odvetou a trestem jako nástrojem pro sociální rehabilitaci odsouzeného. Dále bude v práci zkoumáno, jak lze prostřednictvím individualizace trestu dosáhnout spravedlnosti a účinněji reagovat na různé formy kriminality. Ambicí této práce je přispět k debatě o utváření trestní politiky a praxe s ní spojené, a to s ohledem na dnešní společenské výzvy.

V teoretické části práci považuji nejprve za důležité vysvětlit několik základních pojmů, se kterými bude v kapitolách často nakládáno. Dále budou rozebrány zásady pro ukládání trestněprávních sankcí s akcentem na zásadu individualizace trestu. Samostatná kapitola je věnována problematice účelu trestu a bude zpracována z hlediska několika existujících teorií účelu trestání. Poznatky z této kapitoly budou následně využity při pojednání o trestu odnětí svobody a alternativních trestech, kterým věnuji další z kapitol.

Praktická část diplomové práce bude problematiku zkoumat kvalitativní metodou pomocí techniky expertního rozhovoru, a to konkrétně s předsedkyní Okresního soudu v Litoměřicích, do jejíž agendy spadá trestněprávní oblast. Za pomoci této odborné perspektivy je možné na problematiku účelu a individualizace trestu pohlédnout z jiné, nýbrž velmi podstatné a neopomenutelné perspektivy. Tento expertní rozhovor bude doplněn o názory státních zástupců. Dále bude v této části práce zakomponována komparace se zahraniční praxí, a to konkrétně norskou, neboť ji vnímám v tomto ohledu jako inspirativní. Důležitou součástí práce budou i návrhy de lege ferenda pro celkové zlepšení stávajícího stavu.

Práce vznikala od října 2023 do března 2024, přičemž se studiem odborné literatury a relevantních právních předpisů jsem započala dříve, neboť jsem to vnímala vzhledem ke zvolenému tématu za nutné. Jako zdroj pro zpracování zadaného tématu posloužily zejména relevantní knižní publikace a odborná právní literatura, u nichž byl kladen důraz na jejich aktuálnost. Hojně jsou také využívány platné právní předpisy, přičemž primárně pro účely zpracování tématu posloužil trestní zákoník.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1 Trestní represe

Jedním z velmi důležitých pojmů, který v řešené problematice nelze opomenout, ba dokonce se bez něj obejít, je represe. Obecně represí rozumíme potlačení či zabránění něčemu, v případě trestního práva to můžeme specifikovat na určitý postih či potrestání. V právní rovině pochází represe směrem od státního aparátu a zasahuje do života jednotlivce, a to zejména zákonnou úpravou. Funkcí trestní represe je ochrana chráněných zájmů. Za tímto účelem vystupuje v oblasti trestní represe hned několik aktérů, jedná se zejména o Policii ČR, státní zastupitelství, soudy a vězeňskou službu. Každá ze složek sehrává svou důležitou roli a velmi důležitá je jejich kooperace. Soud rozhoduje o vině a trestu, a to na základě poznatků získaných v přípravném řízení. Cílem represe je výchovné působení na obviněného již při projednávání věci, aby si uvědomil společenskou závažnost svého protiprávního jednání, tedy jeho škodlivost. Samotné uložení trestu má pak mimo jiné účel nápravy obviněného.¹

Je ovšem třeba zdůraznit, že ač je trestní represe neopominutelnou součástí trestního práva, je třeba dát pozor na její přílišné rozpínání, neboť to se může dostat do kolize se základními pilíři demokratického právního státu. Zejména se jedná o princip humanity a důraz na zachování a respektování základních práv a svobod každého člověka, a to co v nejširším možném rozsahu. V posledních letech se na poli trestního práva můžeme setkat s jevem racionalizace trestní justice, jejímž účelem je *hledání, zavádění a prosazování metod podporujících zvýšení efektivity justice, a to tím, že přispívají ke zkrácení a zjednodušení trestního řízení*. Příliš dlouhá doba provádění trestního řízení je totiž jedním z palčivých problémů současné justice v České republice.²

¹ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 193-196. ISBN 978-80-7502-499-2.

² ŠČERBA, Filip. Vztah mezi mírou trestní represe a zátěží trestní justice. In: GRIVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁNOVÁ. *Trestní právo a právní stát*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s.233-234. ISBN 978-80-7380-763-4

1.2 Prevence

Preprese jde ruku v ruce s prevencí, společně tak tvoří trestní systém. Prevenci dle adresáta dělíme na primární, sekundární a terciární. Ta primární je adresována obyvatelstvu státu, města či jinak geograficky určeného místa, či demograficky vymezeným skupinám obyvatel. Hlavní podstatou primární prevence je její plošné působení, tudíž nebere v potaz stupeň kriminálního ohrožení adresáta či kriminální rizikovost. Sekundární prevence se již zaměřuje na potenciální pachatele, oběti nebo na kriminogenní situace. Je tedy adresována kriminálně rizikovým skupinám. Terciární prevence je zaměřena na předcházení recidivě, a to jak u pachatele, tak u oběti. U obětí se v rámci terciární prevence zaměřujeme na prevenci sekundární viktimizace, napravení následků trestného činu a poskytnutí potřebné pomoci. U pachatelů je zde zejména snaha o jejich reintegraci.³

1.3 Penologie

*V obecném pojetí je penologie naukou (vědou) o trestech, jejich ukládání, o výkonu trestů a jejich účincích.*⁴ V užším smyslu ji lze chápat jako nauku, která se zabývá tresty a jejich reálným výkonem, ochrannými opatřeními a v širším kontextu zahrnuje i tresty alternativní, které budou podrobněji rozebrány v následujících kapitolách. *Dále zkoumá penologické myšlenky, procesy, jevy, vztahy a zákonitosti.* Penologie v sobě mísí významné poznatky a myšlenky hned z několika oborů, a to zejména z filozofie, kriminologie, sociologie, psychologie a pedagogiky. Stále však není jasné, pod kterou vědní disciplínu penologie spadá, neboť mezi odborníky panuje neshoda. Někteří ji zařazují pod vědy právní a kriminologii, jiní zase zastávají názor, že penologie je součástí speciální a sociální pedagogiky. Důležité je také zmínit, že penologie se zaměřuje na ty aspekty trestních sankcí, kterými se nezabývá právo a zkoumá je z hlediska *vývoje penologických myšlenek, sociálně psychických procesů, reality pachatele a zabývá se i zřizováním institutů a institucí sloužících k uplatnění postupu.* Jedná

³ GRÍVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 169-171. ISBN 978-80-7598-554-5.

⁴ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 194. ISBN 978-80-7502-499-2.

se o vědu, která má své kořeny v 60. letech 20. století, pojem penologie je však nejspíše používán už od přelomu 19. a 20. století. Za rozvoj penologie na českém území vděčíme docentu Jiřímu Čepelákovi a založení Výzkumného ústavu penologického v roce 1967.⁵ Důležité je však zmínit, že v současnosti penologie stále nemá status vědního oboru.⁶

1.4 Penitenciaristika

Penitenciaristika je součástí penologie a zabývá se blíže výkonem trestu odnětí svobody, a to zejména z hlediska jeho účinků na odsouzeného a možnosti jeho resocializace a reintegrace. Staví na základech vědních oborů jako je psychologie, pedagogika, sociologie a právo.⁷

1.5 Trestní sankce a sankční politika

V oblasti trestních sankcí se setkáváme s termínem sankční politika, která se zabývá systémem trestních sankcí a účelem trestání. Tvoří jednu ze součástí trestní politiky státu. *Trestem rozumíme zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání.*⁸ Představuje tedy újmu pro pachatele, a to konkrétně újmu na svobodě, majetkových či jiných právech odsouzeného. V trestním zákoně platném do 31. 12. 2009 č. 140/1961 Sb. byl v § 23 vymezen pojem trest tak, že jeho účelem je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Nynější zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník“) již takový popis účelu trestu neobsahuje a přenechává tuto problematiku trestněprávní nauce a soudní judikatuře. Trestní zákoník však obsahuje obecné zásady sankcionování.⁹

⁵ JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žaláři*. 1. vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 11-13. ISBN 978-80-7452-131-7.

⁶ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 195. ISBN 978-80-7502-499-2.

⁷ JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žaláři*. 1. vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 19. ISBN 978-80-7452-131-7.

⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 401. ISBN 978-80-7502-576-0.

⁹ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 242-243. ISBN 978-80-7380-866-2.

Pokud nejsou splněny podmínky pro vyloučení trestní odpovědnosti pachatele, je třeba přejít k jeho potrestání, tedy k vyvození trestní odpovědnosti. Je-li pachatel uznán vinným, je třeba přejít k rozhodnutí o trestní sankci, která mu bude uložena. Jedná-li se o dospělého pachatele, hovoříme o trestech a ochranných opatřeních, které spolu dohromady tvoří systém dualismu sankcí. U mladistvých je tomu jinak – zde je právně zakotven jediný druh sankce, tedy opatření, ačkoliv to může mít několik podob.¹⁰

1.6 Resocializace

Termínem resocializace označujeme opětovnou socializaci jedince, který si již takovým procesem jednou prošel. V této souvislosti je pro tuto diplomovou práci relevantní resocializace penitenciární, jenž je zaměřena na trestané osoby a jejich převýchovu, jenž probíhá v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Důležitá je ovšem i postpenitenciární resocializace, která je realizována po propuštění z výkonu trestu.¹¹

1.7 Restorativní justice

Restorativní justici lze označit za moderní myšlenkový směr směřující k hledání nových způsobů sankcionování trestné činnosti. Ze slova *restorativní* vyplývá, že se tento směr zabývá nápravou a obnovou v justiční oblasti. Konkrétně se jedná o koncept zacházení s pachateli, který je z určitého hlediska protipólem ke klasické (retributivní) justici, jež klade důraz na pouhé potrestání pachatele. Restorativní justice totiž vychází z předpokladu, že trestný čin je mimo jiné i konflikt mezi pachatelem trestného činu a konkrétní obětí a nejde jen o porušení veřejného zájmu, porušení práva a „útok“ na stát. Ač má restorativní justice mnoho společného s alternativními tresty, nejedná se o synonyma. Přístupy restorativní justice totiž mohou být využity spolu či vedle trestu odnětí svobody. Lze tedy tvrdit, že restorativní justice spatřuje hlavní účel systému trestní justice v kompenzaci,

¹⁰ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 240. ISBN 978-80-7380-866-2.

¹¹ MARKUSOVÁ, Renata. Resocializace. *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 25. 1. 2024]. 2017, Sociologický ústav AV ČR. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Resocializace>

kteřá je poskytována obětím trestného činu. Jejím zájmem je tedy zjistit, komu byla trestným činem způsobena újma a jak je možné tuto újmu napravit.¹²

Je vhodné zmínit, že restorativní justice věnuje zvýšenou pozornost mladým pachatelům. Přihlédneme-li k závažnosti skutku spáchaného mladým pachatelem, neměl by trestní proces vyústit v uložení trestu, který má především odplatnou funkci, ale zejména v uložení závazků, které budou vést k odčinění následků takového činu. Často se tedy v souvislosti s restorativní justicí setkáme s termínem mediace, která může být sama o sobě dostatečným výsledkem trestního řízení a v této souvislosti hovoříme o tzv. odklonu v trestním řízení. Mediace se taktéž může uplatnit vedle uložení trestu.¹³

1.8 Recidiva

Recidivou označujeme takové případy, kdy pachatel spáchá další trestný čin po tom, co již byl soudem pravomocně odsouzený za jiný trestný čin. Z pohledu trestního práva je recidiva jedním z případů mnohosti trestných činů, avšak podíváme-li se na problematiku recidivy z pohledu kriminologie, zjistíme, že zde je úhel pohledu na recidivu o něco širší. Kriminologický pohled totiž za recidivu považuje i ty případy, kdy pachatel spáchal opětovně trestný čin, avšak nebere ohled na fakt, zda byl pachatel za předchozí trestný čin odsouzen či alespoň stíhán.¹⁴ Jelikož je toto kriminologické pojetí recidivy relevantní spíše v případech zkoumání osobnosti pachatele a jeho motivů, a může být taktéž přínosné z hlediska prevence trestné činnosti, považuji za důležité uvést na pravou míru, že budu-li v práci operovat s termínem *recidiva*, budu mít na mysli pojetí trestněprávní, které vyžaduje předchozí pravomocné odsouzení pachatele.

Podíváme-li se na recidivu z pohledu ukládání trestních sankcí, musíme ji rozlišit na obecnou a speciální. Obecnou recidivu vyjadřuje zejména ustanovení § 42 písm. q) trestního zákoníku, dle kterého *soud jako k přitěžující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel byl již pro trestný čin odsouzen*. Dle tohoto ustanovení má však soud možnost takovou okolnost nepokládat za přitěžující,

¹² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 23-27. ISBN 978-80-87576-93-9.

¹³ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 32. ISBN 978-80-86920-24-5.

¹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 203-204. ISBN 978-80-7502-499-2.

a to za přihlídnutí k určitým skutečnostem, jako je například význam trestným činem dotčeného chráněného zájmu, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti spáchání činu, osobu pachatele včetně míry jeho zavinění, dobu uplynulou od jeho předchozího odsouzení nebo šlo-li o trestný čin spáchaný ve stavu vyvolaném duševní poruchou, pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím užíváním nebo započal-li léčení či učinil jiná opatření k jeho zahájení. Speciální recidivu pak najdeme u jednotlivých trestných činů, neboť představuje kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu. *Jedná se o situaci, kdy pachatel, který byl odsouzen za nějaký trestný čin, spáchá poté ten samý trestný čin znovu.* Jako příklad lze uvést ustanovení § 209 odst. 2 trestního zákoníku, které popisuje trestný čin podvodu.¹⁵

Recidiva je zřejmě nežádoucím jevem. Na místě je tedy nejen otázka, jak recidivě předcházet, ale také, zda má na budoucí recidivu pachatele nějaký vliv typ uložené sankce. Z výzkumu provedeného Institutem pro kriminologii a sociální prevenci vyplývá, že rozdíly mezi jednotlivými tresty „nejsou statisticky signifikantní“, tedy lze vyvodit závěr, že typ trestu, který je pachateli uložen, má pouze zanedbatelný vliv na jeho budoucí recidivu.¹⁶

¹⁵ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 205. ISBN 978-80-7502-499-2.

¹⁶ SCHEINOST, Miroslav a kol. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 25. ISBN 978-80-7338-148-6. [cit. 20. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/423-Trestni-sankce.pdf>

2 ZÁSADY PRO UKLÁDÁNÍ TRESTNĚPRÁVNÍCH SANKCÍ

Zásady pro ukládání trestněprávních sankcí přirozeně najdeme v trestním zákoníku, konkrétně v obecné části hlavě V. § 37-45, které obsahují obecné zásady sankcionování a speciální ustanovení pro tresty, načež na tato ustanovení navazují § 96-99 obsahující speciální ustanovení pro ochranná opatření. Je třeba dodat, že při ukládání trestů a ochranných opatření se uplatňují také další zásady, které ovšem nejsou v rámci trestního zákoníku výslovně uvedeny, nýbrž jsou formulovány trestněprávní teorií a z ustanovení trestního zákoníku je lze pouze dovozovat. Zde můžeme příkladem jmenovat zásadu jednoty trestní represe a prevence, zásadu zákazu analogie k tíži pachatele v oblasti trestu, zásadu zákazu retroaktivity k tíži pachateli v oblasti trestu, zásadu personality trestu, zásadu účelnosti trestních sankcí, zásadu zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem, zásadu zákazu dvojího přičítání z hlediska trestů či zásadu přičítání jen zaviněných okolností přitěžujících.¹⁷

2.1 Zásada individualizace trestu

Ukládání trestů je ve své podstatě nelehkou disciplínou. Lze dokonce tvrdit, že se jedná o jeden z nejtěžších úkolů soudce, neboť při tomto procesu nelze uplatnit jednoznačná pravidla, avšak je rozhodováno na základě principů, které jsou nastaveny např. trestní sazbou. Různí soudci budou odlišně posuzovat obdobné případy, což se zákonodárce snaží minimalizovat stanovením jasnějších pravidel a doporučení. K individualizaci trestu musí docházet zejména proto, aby nebyl pachateli uložen nespravedlivý trest. Princip individualizace ve zkratce slouží k nalezení jakési rovnováhy mezi určitostí a flexibilitou. Bavíme-li se o spravedlnosti, máme na mysli nejen spravedlivý výsledek celého procesu ukládání trestu, nýbrž i procedurální spravedlnost. Vnímání celého procesu jako spravedlivého je totiž důležitější než výsledek samotný. Není-li jasné, jakým způsobem se došlo k stanovenému trestu a jaké důvody za tím stojí, není pak odsouzenému a veřejnosti nabídnuta možnost přijmout tento trest za

¹⁷ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 563. ISBN 978-80-7400-807-8.

spravedlivý. Klíčové je tedy pochopení úvah, kterými se soud při ukládání trestní sankce řídí, ze strany odsouzeného a veřejnosti.¹⁸

Princip individualizace trestu trestněprávní teorie rozděluje do tří složek, a sice na individualizaci zákonnou, individualizaci soudcovskou (také soudní) a individualizaci penitenciární, resp. penologickou.

2.1.1 Zákonná individualizace

První složkou principu individualizace trestu je zákonná individualizace trestu. Ve zkratce zákonná individualizace spočívá v dodržení dvou základních zásad spojených s ukládáním trestu. Jedná se o zásadu zákonnosti, kterou blíže rozeberu následně, a zásadu individualizace trestu. Zákonnou individualizaci trestu ve své podstatě provádí zákonodárce. Tento typ individualizace trestních sankcí vychází z typové škodlivosti a není představována ničím jiným než konkrétním trestem, který lze za daný trestný čin uložit. Respektive u trestu odnětí svobody je zákonná individualizace trestu vyjádřena rozpětím trestní sazby.

2.1.2 Soudcovská individualizace

Základ soudcovské individualizace je položen v ustanovení § 39 trestního zákoníku, které obsahuje kritéria, na základě kterých soud stanovuje druh a výměru trestu, který má být v konkrétním případě uložen konkrétnímu pachateli. *Zákonodárce tak těmito kritérii vymezuje cestu k naplnění účelu trestu.*¹⁹

Při stanovení druhu a výměry trestu musí soud přihlížet k tzv. individuálnímu hledisku. Činí tak zhodnocením kritérií, které se zejména týkají povahy a závažnosti spáchaného trestného činu, důležité jsou taktéž polehčující a přitěžující okolnosti, které jsou definovány ustanovením § 41 a 42 trestního zákoníku. Ustanovení § 39 odst. 1 trestního zákoníku stanovuje okruh okolností, k nimž soud při stanovení druhu a výměry trestu přihlédne. Při ukládání trestu soud přihlíží k osobním, rodinným, majetkovým a dalším poměrům

¹⁸ DRÁPAL, Jakub. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství* [online]. 2018, č. 1/2018, s. 9-10. [cit. 18. 10. 2023]. Dostupné z: <https://jaktrestame.cz/drapal%20individualizace%20SZ%201%202018.pdf>

¹⁹ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 574. ISBN 978-80-7400-807-8.

pachatele, mezi které můžeme zařadit jeho zdravotní stav. Polehčující okolností může být vedení řádného způsobu života, naopak neřádný způsob života může být okolností přitěžující. Důležité je zmínit, že některých u majetkových trestných činů, např. krádež dle § 205 trestního zákoníku, je předchozí odsouzení samotným znakem skutkové podstaty. Přihlíženo je dále k možnostem budoucího jednání pachatele po výkonu zamýšleného trestu. Zejména se soud zaměřuje na možnost nápravy pachatele, aby po výkonu zamýšleného trestu již trestnou činnost nepáchal. Pachateli trestného činu může při ukládání trestu pomoci to, jak se po spáchání činu choval, zejména z hlediska jeho snahy nahradit škody či odstranit jiné škodlivé následky činu. Zde se hodnotí pachatelův přístup k poškozenému, který je pro rozhodnutí soudu rozhodný. Druh a výměru trestu může ovlivnit i pachatelovo doznání či napomáhání při objasňování trestné činnosti, případně vyjádření lítosti. Může naopak dojít i k negativnímu ovlivnění rozhodnutí soudu, pokud by pachatel zaujímal nevhodné postoje vůči poškozeným, byl hrdý na spáchaný trestný čin apod. Šlo-li o trestný čin spáchaný členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny a byl-li pachatel označen za spolupracujícího obviněného, může soud přihlédnout právě k tomu, jak významným způsobem přispěl k objasnění tohoto trestného činu. Přihlédnuto může být dále k době, která uplynula od spáchání trestného činu, neboť s přibývajícím časem slábnou důvody postihu, proto je účelné, aby došlo k uložení trestu včas (s co nejmenším časovým odstupem). Soud může přihlédnout i k změnám sociálně politických poměrů nebo změnám, které se týkají přímo osoby pachatele. Trvalo-li trestní řízení nepřiměřeně dlouhou dobu, může být soudem přihlédnuto při určení trestu i k tomuto faktu. Z článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod totiž vyplývá, že každý má právo, aby byla jeho věc projednána bez zbytečných průtahů. Soud v takovém případě ale přihlédne i ke složitosti konkrétní věci, postupu orgánů činných v trestním řízení, významu trestního řízení pro pachatele a k jednání pachatele, které mohlo přispět k průtahům v trestním řízení. Dalším faktorem je získání majetkového prospěchu pachatelem či snaha jej získat. Pokud to nevylučují majetkové či osobní poměry pachatele, uloží soud pachateli s přihlédnutím k výši majetkového prospěchu některý z trestů, který ho postihne

na majetku, a to buď samostatně nebo vedle jiného trestu, přičemž zejména zvaží uložení peněžitého trestu.²⁰

Při stanovení druhu a výměry trestu bezpochyby přihlíží soud i k povaze a závažnosti daného skutku. Ta je určována zejména významem chráněného zájmu, který byl daným trestným činem dotčen. Důležitý je taktéž způsob provedení činu a následky, které jím byly způsobeny. Taktéž svou opodstatněnou roli hrají okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobnost pachatele, míra jeho zavinění a jeho pohnutka, záměr nebo cíl.²¹ Je ovšem třeba dodat, že termín „okolnosti, za kterých byl čin spáchán“ je poměrně vágní a *lze si jen obtížně představit faktor, který by mohl mít vliv na určení povahy a závažnosti činu a zároveň by nespadal pod některé z demonstrativně vypočtených kritérií*. Tato kritéria ve své podstatě kopírují znaky skutkové podstaty trestného činu, tedy posuzování povahy a závažnosti trestného činu je de facto určením, v jaké intenzitě byly v konkrétním případě naplněny znaky dané skutkové podstaty. Většina kritérií uvedených v ustanovení § 39 odst. 2 trestního zákoníku se uplatní při posuzování společenské škodlivosti činu. Je také vhodné zmínit, že povahu a závažnost činu musí soud hodnotit do momentu dokonání činu či dokončení činu, neboť okolnosti, které nastaly až po tomto okamžiku nelze brát v úvahu při určování povahy a závažnosti činu, ač mohou mít vliv na ukládání trestu (řešili-li např. poměry pachatele či jeho chování po činu).²²

Není-li soudem ukládán souhrnný trest nebo společný trest za pokračování v trestném činu, je třeba, aby soud při stanovení druhu a výměry ukládaného trestu přihlédl taktéž k druhu a výměře trestů, které byly pachateli uloženy za jinou jeho trestnou činnost, avšak dosud nebyly vykonány, a to tak, aby vzhledem k povaze a závažnosti činu a osobě pachatele nebyl uložen takový trest, který by spolu s dosud nevykonanými tresty vedl k nepřiměřenému postihu pachatele.²³ Odst. 4 § 39 trestního zákoníku bude uplatněn výhradně v případech recidivy pachatele, nehledě na její charakter (tedy zda se jedná o recidivu pravou či

²⁰ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 246-248. ISBN 978-80-7380-866-2.

²¹ § 39 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

²² ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 583-584. ISBN 978-80-7400-807-8.

²³ § 39 odst. 4 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

nepravou). Soud tedy v takových případech musí brát v úvahu fakt, že na pachatele ještě nebylo působeno dříve uloženým trestem, tudíž nelze dojít k závěru, zda byl uloženým trestem naplněn účel jeho uložení. Dosud nevykonaným trestem rozumíme trest, který dosud nebyl vykonán v plné míře tak, jak stanovil soud, a to, zda byl či nebyl v plné míře vykonán je třeba posuzovat ke dni ukládání trestu za nový trestný čin, tedy nikoliv ke dni (momentu) spáchání nového trestného činu. Ovšem pokud byl původní trest již téměř vykonán, bude mít tato skutečnost pouze minimální či dokonce žádný vliv na určení druhu a výměry trestu. *V zásadě by tedy trest za nový trestný čin, který je ukládán předtím, než pachatel zcela vykonal trest uložený za předchozí trestný čin, měl být mírnější než trest ukládaný až poté, co pachatel v plné míře vykonal dřívější trest.* Důležité je však zmínit, že samotná recidiva pachatele může být přitěžující okolností.²⁴

Určitým projevem soudcovské individualizace trestu je i ustanovení § 56 odst. 3, jenž obsahuje podmínky pro umístění pachatele do věznice jiného typu, než uvádí odst. 2 tohoto ustanovení. Může jít o zařazení do věznice mírnějšího i přísnějšího typu. Zde je totiž důležité si ujasnit, že zákonem uvedená kritéria pro zařazování odsouzených do věznic nelze aplikovat mechanicky, neboť zásada individualizace trestu musí být uplatňována i v procesu stanovování způsobu výkonu trestu, a to ve vztahu ke konkrétnímu pachateli. Z tohoto důvodu je vhodné přihlížet i k okolnostem konkrétního případu a zařadit tak na základě těchto zjištění pachatele do jiného typu věznice, než odpovídá podmínkám z ustanovení § 56 odst. 2.²⁵

2.1.3 Penitenciární individualizace

Poslední složkou principu individualizace trestu je penitenciární individualizace, která bývá také označována za individualizaci penologickou. Z tohoto označení logicky vyplývá, že je tato složka individualizace zaměřena na tu část rozsudku, která se týká způsobu výkonu trestu. Z podstaty věci z velké

²⁴ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 592-593. ISBN 978-80-7400-807-8.

²⁵ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 774. ISBN 978-80-7400-807-8.

části vychází penitenciární individualizace ze soudcovské individualizace. Způsob výkonu trestu se vztahuje zejména k určení typu věznice, ve které bude tento trest vykonáván. Dle § 56 trestního zákoníku je nepodmíněný trest odnětí svobody vykonáván diferencovaně ve věznici s ostrahou, nebo se zvýšenou ostrahou. Rozdíl v těchto dvou typech věznic spočívá zejména ve způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu. Důležité je ovšem podotknout, že věznice s ostrahou jsou dále vnitřně diferencovány na oddělení s nízkým stupněm zabezpečení, se středním stupněm zabezpečení a vysokým stupněm zabezpečení. Do těchto oddělení jsou odsouzení umístováni dle míry vnějšího a vnitřního rizika, přičemž za vnější riziko se považuje míra nebezpečnosti odsouzeného pro společnost. Míra nebezpečnosti odsouzeného se posuzuje dle trestné činnosti, za kterou mu byl konkrétní trest rozsudkem uložen, délky trestu a formy zavinění. Přihlíženo je i k faktu, zda byl odsouzený již v minulosti ve výkonu trestu. Za vnitřní riziko považujeme míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu a v potaz se zde bere individuální charakteristika odsouzeného, do které spadá zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku. Vyhodnocení těchto rizik provádí odborná komise, jež se skládá z vedoucího oddělení výkonu trestu nebo oddělení výkonu vazby a trestu, případně ředitelem věznice pověřeného zaměstnance tohoto oddělení. Dále se na vyhodnocení podílí psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, vychovatel, případně další zaměstnanec Vězeňské služby.²⁶ Ustanovení § 56 trestního zákoníku dále obsahuje pravidla pro zařazování pachatelů do zmíněných typů věznic. Odst. 2 písm. b) § 56 trestního zákoníku vymezuje okruh pachatelů trestných činů, kteří mohou být dle zákona umístěni do věznice se zvýšenou ostrahou. Jedná se o pachatele, jemuž byl uložen výjimečný trest, jemuž byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jemuž byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody s délkou trvání nejméně osm let, nebo jenž byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl nebo se pokusil uprchnout z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence. Pokud nejsou tyto

²⁶ § 12a a 12b zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů v posledním znění.

uvedené podmínky splněny, je pachatel dle § 56 odst. 2 písm. a) umístěn do věznice s ostrahou.

2.2 Další zásady pro ukládání trestněprávních sankcí

Nejprve je třeba zmínit zásadu zákonnosti, podle které platí, že trestní sankce je možné uložit jen na základě trestního zákona. Toto vyplývá z § 37 odst. 1. *Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (žádný zločin bez zákona, žádný trest bez zákona) je vyjádřením zásady zákonnosti. Jedná se taktéž o jeden z ústavních principů vyjádřených v usnesení Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky (dále jen „Listina“), konkrétně v čl. 39, podle kterého jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit. *Pod jinými újmami na právech nebo majetku chápeme ochranná opatření a opatření ukládaná podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.*²⁷

Ve stejném ustanovení, ale ve druhém odstavci, najdeme zásadu humanity, která říká, že pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce a výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost. Tímto ustanovením je tedy vyloučeno uložení takové trestní sankce, která by způsobovala fyzickou bolest, působila psychickou újmu či mohla způsobit smrt.²⁸ Za kruté sankce jsou považovány takové, které by působily nesnesitelnou fyzickou bolest či závažné psychické strádání. V tomto smyslu máme na mysli zejména tělesné tresty, dlouhodobé umístění do izolace, tzv. samovazby a sankce, které by měly mrzačící či likvidační charakter, tedy např. trest smrti. Za nelidské zacházení pak považujeme nejen chování, které přímo působí ublížení na zdraví, ale také intenzivní fyzické či psychické utrpení.²⁹ Takové sankce by však trestní zákoník z podstaty obsahovat neměl, a tak se tato zásada spíše vztahuje k tomu, že sankce mají být přiměřené vzhledem ke spáchanému trestnému činu, tedy

²⁷ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 235-236. ISBN 978-80-7380-651-4.

²⁸ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 241. ISBN 978-80-7380-866-2.

²⁹ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 565. ISBN 978-80-7400-807-8.

zejména ve vztahu k jeho povaze a závažnosti, roli zde však sehrávají i přitěžující či polehčující okolnosti a poměry pachatele.³⁰ Zásada se nevztahuje pouze na samotné ukládání trestů, nýbrž postihuje i obsah a výkon těchto sankcí. V případě trestu odnětí svobody je navíc v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů uvedeno, že s odsouzeným musí být v rámci výkonu trestu odnětí svobody zacházeno tak, aby bylo zachováno jeho zdraví. Zároveň, pokud to doba výkonu trestu umožní, mají být podporované takové postoje a dovednosti, které po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody odsouzenému pomohou v návratu zpět do společnosti a po propuštění mu pomohou vést soběstačný život, který bude v souladu se zákonem.³¹ Zákaz mučení či krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení ovšem obsahují i některé mezinárodní dokumenty, podle kterých se česká trestněprávní úprava řídí. Jedná se zejména o čl. 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, dále také čl. 3 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv, Úmluva proti mučení a jinému nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (vyhláška č. 143/1998 Sb.) a Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 9/1996 Sb.).³²

Zásada humanity zmiňuje také nepřiměřené trestní sankce. Jedná se o takové sankce, které jsou uloženy v rozporu se zákonnými kritérii pro jejich uložení. Nepřiměřené sankce neodpovídají povaze či závažnosti trestného činu, poměrům pachatele nebo dalším zákonným hlediskům. Zároveň by takto uložené sankce zasahovaly nepřiměřeným způsobem do integrity a práv odsouzeného. Takový zásah není z hlediska ochrany společnosti nezbytný a vznikl by zde tak hrubý nepoměr mezi požadavkem na ochranu společnosti před pachateli trestných činů a požadavkem na ochranu základních práv každého jednotlivce.³³

³⁰ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021. ISBN 978-80-7380-866-2. S. 241.

³¹ § 2 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů v posledním znění.

³² ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 564. ISBN 978-80-7400-807-8.

³³ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 566. ISBN 978-80-7400-807-8.

Důležité je se zabývat také přiměřeností trestních sankcí. Tu řeší ustanovení § 38 trestního zákoníku. Dle odst. 1 tohoto ustanovení je nutno při ukládání trestní sankce přihlížet k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. Odst. 2 pak uvádí, že v případech, kdy postačí uložení trestní sankce méně postihující pachatele, nesmí být uložena taková trestní sankce, která by byla pro pachatele citelnější. Ve třetím odstavci je pak vznesen požadavek na přihlídnutí k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem. Lze tvrdit, že je-li dodržena zásada přiměřenosti, je tím pádem dodržena i zásada individualizace trestní sankce, neboť výsledkem je uložení trestní sankce vyměřené s maximálním ohledem na konkrétní okolnosti konkrétního případu.³⁴

Již zmiňovaná povaha a závažnost je určována zejména významem chráněného zájmu, jenž byl dotčen konkrétním trestným činem. Promítá se zde také způsob provedení činu a následky, které byly jeho spácháním způsobeny. Důležité jsou taktéž všechny okolnosti, za kterých byl konkrétní trestný čin spáchán. Již byl zmíněn i význam osoby pachatele, a to zejména z hlediska míry jeho zavinění, jeho pohnutky, záměru či cíle.³⁵ Citované ustanovení je projevem zásady subsidiarity trestní represe, jenž je zmíněna v ustanovení § 12 odst. 2. Toto ustanovení říká, že *trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*

Další ze zásad, kterou je vhodné zmínit, je zásada demokratismu. Tak lze označit rovnost všech lidí před zákonem. Zaručuje ji Listina, a to v čl. 1, podle kterého jsou lidé svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Čl. 3 odst. 1 Listiny pak zaručuje základní práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Tuto zásadu lze nalézt v základních zásadách zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy

³⁴ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 568. ISBN 978-80-7400-807-8.

³⁵ § 39 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).³⁶

Postih za spáchaný trestný čin se má dotýkat především pachatele a případný zásah do pachatelova okolí má být minimalizován. To řeší zásada personality. Odpovědnost má tak nést samotný pachatel. V praxi to znamená především to, že pachatel si například nemůže zařídit, aby uložený trest místo něj vykonal někdo jiný.³⁷

Jednou ze záruk právní jistoty v České republice je zákaz retroaktivity, který zaručuje, že pokud se lidé chovají podle práva, nemohou být později za takové chování postiženi. *Podstatou zákazu retroaktivity je to, že zákony zásadně nepůsobí zpětně.* Taktéž nemůže být uložen přísnější trest, než jaký bylo možné uložit v době spáchání trestného činu. Zákaz retroaktivity je výslovně stanoven v § 1 trestního zákoníku. Trestnost činu se tedy zásadně posuzuje podle zákona, který je účinný v době, kdy byl trestný čin spáchán. Existuje zde však výjimka, která tvrdí, že pozdější zákon může být použit jen tehdy, pokud by to pro pachatele bylo příznivější.³⁸

Opomenout bychom neměli ani zásadu neslučitelnosti určitých druhů sankcí u téhož pachatele, neboť některé sankce nelze ze své podstaty ukládat vedle sebe. Ustanovení § 53 trestního zákoníku vymezuje, o jaké tresty se jedná.³⁹

Za jednu ze zásad lze také označit zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem. Tato zásada je upravena v § 38 odst. 3 trestního zákoníku a říká, že při ukládání trestních sankcí je nutné zohlednit i právem chráněné zájmy. Zde je důležitá materiální i morální stránka.⁴⁰

³⁶ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 236. ISBN 978-80-7380-651-4.

³⁷ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 201. ISBN 978-80-7502-499-2.

³⁸ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 236. ISBN 978-80-7380-651-4.

³⁹ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 201. ISBN 978-80-7502-499-2.

⁴⁰ Tamtéž.

3 ÚČEL TRESTU

Náhled na problematiku účelu trest se během let vyvíjel. V dávných dobách byl trest chápán zejména jako nástroj pro zastrašení potenciálních pachatelů. Dominantní byla myšlenka odplaty či pomsty. Ovšem je třeba zdůraznit, že tresty v dávných dobách v nejstarších a nejprimitivnějších společnostech byly často nepřiměřeně kruté ve srovnání se závažností spáchaného deliktu. Avšak postupem času společnost přišla na to, že ani tyto kruté tresty výrazně neovlivňují výskyt kriminality. Ze zkušeností, které společnost s postupem staletí získala, lze dovést, že trest může být účinný pouze pokud je přiměřený, neodvratitelný a včasný.⁴¹

Účel trestu není v aktuální trestněprávní úpravě výslovně uveden, ač tomu tak u přechodí právní úpravy bylo. Jak je výše řečeno, vymezení účelu trestních sankcí přenechává trestní zákoník trestní nauce a judikatuře. Určitým způsobem je ale účel trestu obsažen v obecných zásadách trestání. Účel trestu i určitým způsobem vyplývá z celkového pojetí trestního zákoníku, podstatná jsou pak jednotlivá ustanovení týkající se ukládání trestních sankcí. *Česká trestněprávní nauka koncipuje účel trestu jako strukturu základních a dílčích cílů, které spolu vytvářejí jeden celek.* Lze alespoň stanovit hlavní účel trestu, kterým je ochrana společnosti před trestnými činy a jejich pachatelů a náprava těchto pachatelů. Ostatně, zde se promítá jedna z hlavních funkcí trestního práva obecně – ochranná funkce. Trestněprávní normy existují z jednoduchého důvodu, kterým je snaha o minimalizaci trestné činnosti. V našich končinách je kladen důraz na prevenci, a to generální a individuální. Individuálně preventivní účinek trestu se projevuje zejména tím, že uložená sankce má pachateli v první řadě zabránit v páchání další trestné činnosti (projev tzv. negativní individuální prevence). Nezbytným prvkem je pak pozitivní individuální prevence, která spočívá ve výchovném působení na pachatele trestného činu, přičemž cílem trestu je posílení pozitivních prvků osobnosti pachatele a nasměrování pachatele ke vedení řádného života. Bavíme-li se o prevenci, nelze vynechat ani represí. Individuální represe představuje jakousi odplatu za spáchaný trestný čin. Ač lze

⁴¹ HOUBOVÁ, Drahomíra a kolektiv. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 199-200. ISBN 978-80-7380-100-7.

považovat preventivní prvky trestních sankcí za dominující, nelze zcela vypustit tento represivní prvek. V ustanoveních trestního zákoníku lze sledovat také prvky odstrašení. Lze sledovat i orientaci na uspokojení nároků poškozeného na náhradu škody, což je projevem tzv. restituční teorie.⁴²

V problematice trestání se snoubí poznatky z několika vědních oborů. Nejde jen o trestní právo hmotné a procesní, velmi důležité jsou i poznatky kriminologické. Téma trestu a trestání je poměrně složité a náhledy na pravý účel ukládání trestu mohou být rozporuplné. Sama kriminologie přináší hned několik teorií, které se vyvíjely postupem času.

3.1 Utilitární teorie

Utilitární teorie vznikly v 18. století jako reakce na koncepcce trestního práva z doby absolutismu. Tato koncepcce má do dnešního pojetí účelu trest velmi daleko, minimálně co se našich končin týká. Koncepcce trestního práva z dob absolutismu se totiž vyznačovala velmi krutými a nepřiměřenými tresty, často docházelo k mučení a inkvizičním pojetím trestního řízení. Trestáno bylo například rouhačství a další prohřešky vůči oficiálnímu náboženství. Utilitární teorie trestání byly tedy jakýmsi průlomem, veskrze pozitivně vnímaným, avšak i tyto teorie měly své stinné stránky, které souvisely zejména s potlačením odplatné funkce trestu. Pod pojem utilitární teorie lze subsumovat různorodé pohledy na otázku trestání; utilitární teorie se tradičně dělí na odstrašující, izolační, nápravné a restituční.⁴³

Pro správné pochopení pojmu utilitární teorie je vhodné se zaměřit na samotný pojem *utilitarismus*. *Pro utilitarismus je správné takové jednání, které mezi dostupnými alternativami působí nejlepší možné následky*. Co z toho tedy v souvislosti s ukládáním trestů vyplývá? Dle těchto teorií je uložení trestu přípustné pouze za předpokladu, že uložení trestní sankce přinese lepší následky, než kdyby trest uložen nebyl. Vychází se z přesvědčení, že samotné spáchání zločinu není dostatečným důvodem pro potrestání jedince, neboť je trestem působeno utrpení a trest může být uložen jen tehdy, pokud by jeho uložení

⁴² ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 560-561. ISBN 978-80-7400-807-8

⁴³ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 19. ISBN 978-80-86920-24-5.

zabránilo většímu utrpení. *Trest je tedy ospravedlněn jen tehdy, pokud zmenší celkovou míru utrpení.* Z hlediska utilitarismu panuje totiž přesvědčení, že nikdo si nezaslouží trpět, a to ani v případě spáchání trestného činu. Trest je považován za nezbytné zlo, které je nutné ve společenském zájmu.⁴⁴

3.1.1 Teorie odstrašení

Podobně orientována je teorie odstrašení, která má navíc, jak název napovídá, potenciálního pachatele odstrašit, aby trestnou činnost vůbec nepáchal. Zde můžeme vnímat jisté propojení s individuální a generální prevencí trestné činnosti. Trest má být nastaven takovým způsobem, aby potenciální pachatelé dostali signál, že zločin se nevyplácí. Trest tedy nespočívá pouze v odplatě vůči pachateli a zásahu do jeho života, nýbrž i v odebrání veškerých výhod, které mohl v rámci páchaní trestné činnosti získat. I tato teorie má však svá úskalí, která spočívají v rozdílném vnímání hrozící sankce napříč jedinci. Zjednodušeně řečeno, recidivista bude určitý druh trestu vnímat jako téměř nevýznamný, nikoliv odstrašující, na rozdíl od prvopachatele, který se může zaleknout. Recidivista může vnímat návrat do vězeňského prostředí jako návrat na známou půdu, od které ví, co očekávat, zatímco prvopachatel může mít z takové zkušenosti trauma a bude dělat vše proto, aby se do takového prostředí nedostal. Vystává tedy otázka, jak trestat recidivisty, zejména ty vícenásobné. Lze se setkat s názory, že by měl fungovat princip „tříkrát a dost“, dle kterého by soud po spáchání třetího závažného úmyslného trestného činu automaticky uložil recidivistovi doživotní vězení. Dále se zde můžeme setkat se snahami o zavedení exemplárních trestů, které představují výjimečně přísné potrestání pachatele. Tak by však docházelo k porušení zásady přiměřenosti a humanity.⁴⁵ Navíc je třeba podotknout, že u řady závažných trestných činů je možnost odstrašení velmi nízká již ze samé podstaty. Příkladem může být vražda v afektu a podobně. Takové trestné činy se dějí za velmi specifických okolností. Zkoumáním osobnosti pachatele, jeho dosavadního života a prognózováním jeho budoucího vývoje většinou zjistíme, že se podobného činu s největší pravděpodobností již

⁴⁴ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 19. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁴⁵ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 180-181. ISBN 978-80-7598-554-5.

nedopustí, a tak je nasnadě otázka, zda by u takových pachatelů nepřipadalo v úvahu mírnější potrestání. Ovšem z hlediska generální prevence by taková úvaha mohla vést k nárůstu podobných skutků, neboť by směrem ke společnosti byl vyslán signál o nízkém postihu takových činů. Abych situaci upřesnila, snížení trestní sazby u vraždy spáchané v afektu by spíše ovlivnilo nárůst připravených a chladnokrevně spáchaných vražd, spíše než nárůst vražd spáchaných v afektu. V tomto případě je potrestání takového pachatele zájmem společnosti, která usiluje o zamezení nárůstu kriminality. Pachatelova nebezpečnost tak v tento moment není důvodem k jeho potrestání.⁴⁶

Jak je vidět, s pojmem odstrašení to není tak lehké, jak se na první pohled může zdát. Osoba se totiž určitého jednání může vlivem odstrašení zdržet i jen dočasně, a tak vyvstává otázka, zda lze i toto označit za kýžené odstrašení. V tomto případě není odstrašení účinné, neboť protiprávní jednání osoba provede později či jinde. Hrozba trestu tedy není tak vysoká, aby určitého jedince odvrátila nadobro od páchaní trestné činnosti. Nejlépe tedy odstrašující funkce trestu působí na odsouzeného, kterému byl trest uložen, neboť ho sám okusí na vlastní kůži a dojde k závěru, že se chce v budoucnosti obdobné zkušenosti vyhnout, a tudíž se zdrží zakázaného jednání. Zde se do problematiky účelu trestu prolíná prevence, v tomto případě prevence individuální. Zároveň je však uložení trestu signálem i pro ostatní členy společnosti, primárně ty labilnější z nich, aby se raději páchaní trestné činnosti zdrželi. Na tomto principu je postaven koncept generální prevence.⁴⁷

V kriminologii je často řešena otázka, proč lidé páchají trestnou činnost. Zajímavé je ale položit si opačnou otázku, a to z jakého důvodu lidé trestnou činnost nepáchají. Důvodů je hned několik, přičemž tím nejčastěji zastoupeným důvodem pro dodržování práva je *internalizace určitých vzorců chování*. Ve zkratce se jedná o proces, který u jedince probíhá zejména v průběhu dospívání. Většina populace nepáchá trestnou činnost, avšak důvodem není odrazení přísnými tresty, nýbrž přesvědčení každého jednoho jedince, že takové jednání je nepřipustné. Je však důležité podotknout, že ne u každého je tento

⁴⁶ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 25. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁴⁷ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 20-21. ISBN 978-80-86920-24-5.

proces úspěšný, a ne každý se dostane do situace, kdy je jeho vnitřní přesvědčení zkoušeno vyhocenými situacemi. Faktem je, že důležitou roli hraje existence různých společností a subkultur, které mohou mít *vzorce společensky aprobovaného jednání odlišné*. U některých jedinců je důvod pro nepáchání trestné činnosti lehce odlišný. Nehraje zde roli vnitřní přesvědčení, nýbrž zvyk trestnou činnost a další zakázaná jednání nekonat. Osoba má natolik zautomatizované dodržování nastavených pravidel, že nemá prakticky důvod se k zakázanému jednání uchýlovat. Další důvod pro nepáchání trestné činnosti je čistě racionální záležitostí. Jedinec si uvědomuje, že může jednat zakázaným způsobem, a dokonce si uvědomí, že takové jednání mu může přinést určitý užitek či uspokojení. Zde však osoba zvažuje, zda se jí ve výsledku toto jednání vzhledem k možnému trestu vyplatí. K takovým úvahám nemusí nutně dojít jen člověk s chabými morálními zásadami.⁴⁸

S teorií odstrašení je spojený termín *labelling effect* neboli princip *etiketizace*. Potrestaný pachatel je „ocejchován“ či „onálepkován“, což vede k určitému společenskému znevýhodnění, což může stát v cestě jeho resocializaci. Podle tohoto principu bude člověk, který je zejména jako mladý označen za kriminálního, tíhnout ke kriminální kariéře, neboť se tak posílí jeho deviantní identita a sklon chovat se dle očekávání, které v sobě nálepka zločince skrývá.⁴⁹

Svou roli v problematice odstrašení může hrát i publicita konkrétních případů. Jedná-li se o mediálně sledovaný případ, může mít uložení přísného trestu pachateli značný odstrašující význam. Naopak z mediálního hlediska nezajímavé případy takový generálně preventivní účinek mít spíše nebudou, a tak by uložení přísného trestu bylo de facto zbytečné a byla by zvýšena míra celkového utrpení pachatele. Zde je vhodné uvést myšlenku I. Kanta, která tuto teorii v souvislosti s publicitou případu rozbíjí. *Generální prevenci odmítl na*

⁴⁸ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 21. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁴⁹ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 71. ISBN 978-80-7598-554-5.

*základě imperativu, že s člověkem má být zacházeno jako s osobou, jež má účel sama o sobě, a nikoliv jako s prostředkem pro dosažení nějakého jiného účelu.*⁵⁰

3.1.2 Nápravná teorie

Další teorií je nápravná (také rehabilitační) teorie. Dle této teorie je trestní řízení a samotný výkon trestu prostorem k nápravě pachatele. Vychází z předpokladu, že jestliže se pachatel dopustil trestného činu, svědčí to o tom, že je pachatel nějakým způsobem narušen a má nesprávný vztah k obecně sdíleným hodnotám. Tento předpoklad však neplatí absolutně, neboť trestných činů se dopouštějí i spořádaní občané, ač jsou takové případy spíše výjimečné.⁵¹

Pachateli se má dostat odborné péče, která v nejlepším případě zvládne odstranit či minimalizovat příčiny, které byly hnacím motorem daného pachatele v jeho trestné činnosti. Zde se tedy setkáváme s předpokladem, že pachatelovo jednání je jeho individuální reakcí na okolní vlivy (např. výchova, rodinné prostředí, socioekonomické poměry, biologické a psychologické dispozice atd.) Na rozdíl od retributivní teorie vychází nápravná teorie z předpokladu, že pachatel jedná pod tíhou faktorů, které na ně působí, tedy se nerozhoduje zcela svobodně. Je to právě rehabilitační teorie, která dovolila vzniknout alternativním trestům a odklonům v trestním řízení, vycházejí z ní mnohé nástroje probační služby a postpenitenciární činnosti. Nápravné programy v sobě kloubí práci a poznatky odborníků z oboru psychologie, sociální práce či pedagogiky. Nápravná teorie, je-li v trestním řízení prosazována, klade nároky na individuální posouzení osoby pachatele, trestného činu a okolnostech, které vedly k jeho spáchání.⁵²

Pachatel, u něhož došlo ke změně vnitřního přesvědčení, a tedy postoje ke zločinu, se pravděpodobně v budoucnu další trestné činnosti nedopustí. Podíváme-li se na účinek odstrašení, zjistíme, že samotné odstrašení negarantuje omezení rizika recidivy. Náprava je sice náročnější, ale z již uvedeného vyplývá,

⁵⁰ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 26. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁵¹ Tamtéž

⁵² GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 181-182. ISBN 978-80-7598-554-5.

že samotné odstrašení nestačí a náprava pachatele je žádanější cíl uloženého trestu.⁵³

Je přirozené, že i tato teorie má své stinné stránky, na které kritici často poukazují. Jejich nejčastějším argumentem je, že velká část pachatelů i přes snahy o převýchovu recidivuje, a tak jsou rehabilitační teorie nepřesvědčivé. Pokud pachatelé nerecidivují, není to díky rehabilitačním opatřením, nýbrž z jiných důvodů. Svou roli hraje zajisté i fakt, že možnost nápravy dospělých pachatelů je poměrně nízká. Ve vězeňském prostředí, kam je odsouzený za účelem výkonu trestu odnětí svobody umístěn, navíc dochází spíše k prohloubení narušení vězně a jeho vztahu se spoluvězni, od kterých může získávat tzv. know-how. Úsilí o převýchovu pachatele skrze rehabilitační programy je poměrně nákladnou záležitostí a pravdou je, že finanční podpora takových programů je z politického hlediska nepopulární, neboť společnost lépe přijímá, když je investováno do přísně střežených věznic. Navíc je třeba zmínit fakt, že tyto snahy probíhají v prostředí, které se vyznačuje jistou hierarchií vztahů (mezi vězni a vězeňským personálem), přičemž zde panuje značná nedůvěra či dokonce pohrdání mezi těmito skupinami.⁵⁴

Pokud bychom pachatelům ukládali trestní sankce pouze s ohledem na rehabilitační teorie a hleděli bychom pouze na potřebu výchovného působení na odsouzeného, trestali bychom pachatele de facto za to, kým je, nikoliv za to, co spáchal. *Spáchaný trestný čin se tak stává pouhým impulsem, jenž opravňuje zkoumání osobnosti pachatele a jeho nebezpečnosti a podle závěrů tohoto zkoumání lze uložit sankci, která potrvá, dokud není dosaženo jeho nápravy.*⁵⁵

3.1.3 Eliminační teorie

Pachatel je pro společnost nebezpečnou přítěží, kterou je nutné dočasně či trvale vyloučit. Tak vnímá účel trestu vylučovací (eliminační) teorie. Trest je prostředkem ochrany společnosti před pachatelem, zároveň je trestní sankcí způsobena citelná újma pachateli, která ve výsledku může (ale nemusí) vést

⁵³ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 26. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁵⁴ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 28. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁵⁵ Tamtéž

k jeho nápravě. Vyhoštění ze společnosti může probíhat i ve formě společenského odsouzení pachatele na morální úrovni, často jsou za tento jev odpovědná média. Není však ojedinělé, že tzv. sociální exkomunikace skrze bulvární medializaci postihne i oběti trestného činu. Typicky je tomu tak u sexuálně motivovaných trestných činů, kdy je oběť vystavena útokům a názorům veřejnosti, že napadení své osoby vyprovokovala vyzývavým chováním.⁵⁶

Eliminační teorie je neodmyslitelně spojena s odnětím svobody. Není však jisté, že trest odnětí svobody je plně funkční. Pachatel je sice ve vězení odloučen od společnosti a ta je tak v době jeho pobytu chráněna před jeho kriminálním chováním, ale může mu být opětovně vystavena po jeho propuštění. Často ve věznicích dochází k prohloubení sklonů k páčání trestné činnosti, a to právě vlivem sociální exkomunikace. Z tohoto tedy vyplývá, že pouhé vyloučení pachatele nestačí.⁵⁷ Trest odnětí svobody však není jediným projevem eliminace pachatele. Eliminační funkci plní například trest zákazu činnosti, ovšem zde eliminace probíhá „lokálněji“ a takový trest svým způsobem umožňuje pachateli páchat trestnou činnost jiným způsobem nebo uvalená omezení nerespektovat. Podobně je na tom i trest propadnutí věci či trest zákazu pobytu.⁵⁸

Trest odnětí svobody je poněkud nákladný, a tak by měl být tento trest ukládán zejména těm pachatelům, u nichž uložení alternativních trestů nepřichází v úvahu, neboť by vzhledem k nebezpečnosti těchto osob bylo neúčinné. Jestliže se rehabilitační teorie snaží o identifikaci těch osob, u nichž existuje naděje na resocializaci, eliminační teorie se pak snaží o identifikaci těch osob, které jsou nejen vysoce nebezpečné, ale lze o nich i tvrdit, že jsou nenapravitelné.⁵⁹

V zahraničí se lze setkat s termínem *selective incapacitation*, který lze přeložit jako *selektivní nezpůsobilost*. Tento termín ve své podstatě vystihuje již uvedený význam eliminačních teorií, kterým je identifikace vysoce nebezpečných osob, které s největší pravděpodobností budou v budoucnosti recidivovat. Zde se

⁵⁶ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 182. ISBN 978-80-7598-554-5.

⁵⁷ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 183. ISBN 978-80-7598-554-5.

⁵⁸ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 29. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁵⁹ Tamtéž

vychází z předpokladu, že dřívější trestná činnost zvyšuje pravděpodobnost, že daný jedinec v budoucnosti spáchá trestný čin. Recidivisté nejsou dostatečně odstrašeni, tudíž je nutné jim ukládat přísnější tresty.⁶⁰ Strategie *selective incapacitation* ovšem čelí kritice, která míří na samotnou podstatu této strategie. Je jí vytýkáno, že ono zmíněné prognózování recidivy odsouzených pachatelů je značně nepřesné a zakládá se na nejistých odhadech. Predikce totiž nemusí vůbec odhalit ty osoby, které v budoucnosti budou ve skutečnosti recidivovat. Naopak může být chybně označena osoba, která by se k recidivě neuchýlila a svou trestnou činnost tedy v budoucnu neopakovala. *Čím vzácněji se posuzovaný zločin vyskytuje, tím vyšší je tendence k nesprávnému typování nebezpečných osob.* Pachatelé jsou tedy dle této strategie trestáni spíše za jejich odhadované budoucí chování než za jimi reálně spáchaný trestný čin.⁶¹

V reakci na námitky vznesené proti strategii *selective incapacitation* vzniká další typ eliminační teorie, tzv. *categorical incapacitation*. Tato novější strategie podobně jako předchozí strategie žádá vyšší trest pro ty osoby, u nichž je predikována větší nebezpečnost a sklony k recidivě. Ovšem tato strategie se od té přechází liší tím, že délka eliminace pachatele ze společnosti vychází z predikcí recidivy vztahující se k určité kategorii trestných činů, nikoliv vztahující se k možnosti recidivy daného jedince. Tato strategie by tak zajišťovala podobné tresty pro pachatele trestných činů stejné kategorie.⁶²

3.1.4 Restituční teorie

Trestná činnost je spojena se vznikem škody. Právě na nápravu škod je zaměřena další z teorií, a to teorie kompenzační (restituční). Tato teorie se více zaměřuje na osobu oběti a její odškodnění. *Trest je tudíž prostředkem pro uspokojení nároků poškozených a současně pro nápravu sociálních vztahů narušených trestným činem.* Restituční teorie je úzce spjata s alternativními tresty

⁶⁰ VOLLAARD, Ben. Preventing crime through selective incapacitation. *The Economic Journal* [online]. 2013, roč. 123, č. 567, s. 263. [cit. 4. 11. 2023]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23470585>

⁶¹ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 30. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁶² VAN DEN HAAG, Ernest. Punishment: Desert and Crime Control. *Michigan Law Review* [online]. 1987, roč. 85, č. 5, s. 1252. [cit. 17. 11. 2023]. Dostupné z: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3037&context=mlr>

a posiluje postavení poškozeného v trestním řízení. Z této teorie vykrytalizoval fenomén restorativní justice.⁶³

Je-li jedním z hlavních účelů trestního práva ochrana společnosti před kriminalitou, lze pak vnímat odčinění újmy vzniklé trestným činem jako velmi důležitý prvek. Za účelem odčinění újmy je ve vhodných případech žádoucí navázat kontakt mezi pachatelem a obětí. Pachatel uvidí následky svého jednání a má tak možnost porozumět závažnosti svého jednání a v nejlepším případě se bude snažit o odčinění svého škodlivého jednání, což může mít pozitivní vliv i v rámci jeho nápravy. Pokud se tento kontakt mezi pachatelem a obětí uskuteční a pachatel skutečně projeví snahu o odčinění svého jednání, může takovou interakci vnímat pozitivně i sám poškozený. Dokonce pro něj tento proces může být uspokojivější než výsledek klasického trestního řízení. Poškozený je totiž často odškodněn materiálně, ale jeho psychická újma bývá přehlížena. Z tohoto pohledu je důležité, aby poškozený dokázal pachateli odpustit a překonal své psychické trauma, které mohlo kvůli trestnému činu vzniknout. Obě strany se tedy snaží o aktivní překonání negativních následků trestného činu a restituční teorie je vnímá jako aktivní objekty trestní justice. Důležité je zmínit, že v tomto procesu mohou participovat i další osoby, které byly trestným činem zasaženy zprostředkovaně.⁶⁴

Na první pohled se může zdát, že prvky restorativní justice a klasické školy trestního práva jsou v opozici, ale tato protikladnost rozhodně není nepřekonatelná. Lze totiž tvrdit, že zvýšený ohled na poškozeného, posílení jeho postavení v rámci trestního řízení a snaha o odstranění následků trestného činu jsou obecně akceptovatelné žádoucí prvky trestní politiky. Jedná-li se o méně závažné trestné činy, je uložení povinností směřujících k odstranění následků trestného činu možné považovat za adekvátní sankci, což ovšem neplatí absolutně, neboť například u krádeže nelze považovat vydání odcizené věci za dostatečné, neboť takový postih by byl pro řadu pachatelů přijatelný. Uložení přísného trestu je z podstaty věci nezbytné u závažné trestné činnosti, avšak

⁶³ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 183-184. ISBN 978-80-7598-554-5.

⁶⁴ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 32. ISBN 978-80-86920-24-5.

restorativní prvky zde mohou uložený trest ovlivnit. Z hlediska této teorie vyvstává otázka, do jaké míry při ukládání trestu lze zohlednit pachatelovu lítost a snahu po nápravě následků trestného činu. Zároveň je třeba zabývat se tím, zda v této otázce jedná pachatel upřímně či se pouze snaží vyhnout se trestu nebo jej alespoň zmírnit. Otázkou taktéž je, zda i toto neupřímné jednání pachatele nemá ve své podstatě jistý pozitivní význam.⁶⁵

3.2 Retribuční teorie

Retribuční (také retributivní) teorie tvoří jakýsi protiklad k utilitárním teoriím trestání. Základem je předpoklad, že trest je ospravedlněn svou zasloužeností a ničím jiným. Je postavena na třech základních pilířích. První pilíř je tvořen předpokladem, že člověk může být potrestán pouze tehdy, pokud zaviněně spáchá něco špatného. Zadruhé musí trest odpovídat závažnosti pachatelova jednání. Třetí pilíř je pak postaven na tom, že trest uložený za splnění dvou předešlých podmínek je eticky správný.⁶⁶

Retribuční teorie je ve své podstatě založena na principu, jež je zastáván drtivou většinou lidí a v průběhu dějin byl všeobecně zastáván, a sice, že zlo je odpláceno zlem. Trest je tedy ospravedlněn samotným spácháním zločinu, tudíž není třeba jeho užití jakkoliv dál zdůvodňovat. I tak má uložený trest odpovídat závažnosti spáchaného trestného činu. Trest nemá být ovlivněn potřebou pachatelovy převýchovy či rizikem jeho recidivy, protože v tu chvíli by byl pachatel trestán za něco, co nespáchal. Ovšem převýchova či odstrašení pachatele mohou být vnímány jako prospěšné sekundární účinky trestu, ale nijak jeho užití neospravedlňují.⁶⁷

Je důležité vnímat protikladnost utilitárních a retribučních teorií, avšak ta není založena na přísnosti trestání. Ačkoliv platí, že dle principů retribuční teorie je pachateli nutné uložit za závažnou trestnou činnost přísný trest, a to i v případě, že je predikce jeho budoucího chování nadějná a dle principů utilitárních teorií by bylo možné uložit trest mírnější či od potrestání dokonce upustit, stále platí,

⁶⁵ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 32-33. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁶⁶ MONTAGUE, Phillip. *Punishment as Societal-Defense*. Londýn: Rowman & Littlefield Publishers, 1995, s. 13. ISBN 978-08-4768-072-6.

⁶⁷ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 34. ISBN 978-80-86920-24-5.

že retribuční teorie staví limity, které zamezují uložení neúměrně přísného trestu a už vůbec nepřipouštějí použití exemplárních trestů. *Přísné tresty spíše prosazují odstrašující a eliminační teorie, mírné trestání automaticky nepředpokládají ani výchovné teorie.*⁶⁸

V rámci retribuční teorie lze chápat trest několika různými způsoby. Jednotlivé typy retribučních teorií budou rozebrány dále.

Prvním typem retribuční teorie je chápání trestu jako požadavku spravedlnosti a znovunastolení práva. Jak je již řečeno, v mezích retribučních teorií je trest ospravedlněn spácháním zločinu a nemá s ním být spojován jakýkoliv společenský účel, neboť toto spojení v sobě skrývá nebezpečí ovlivnění trestu tak, *že konkrétně uložený trest nemusí být přiměřený nebezpečnosti spáchaného trestného činu.* Trest je vlastně logickým a automatickým důsledkem, jenž následuje po porušení právních norem. Jestliže výkonem trestu dojde k nápravě pachatele či k odstrašení ostatních jedinců od páchání trestné činnosti, jedná se o dodatečná pozitiva, která ovšem nemají ovlivnit druh a výši trestu. Tyto normy stanovuje zákonodárce a jeho úkolem je dbát na jejich správnost. Úkolem společnosti je tyto normy dodržovat. Spáchá-li jedinec čin, který je v rozporu s těmito normami, musí být následně za takové jednání potrestán a tímto trestem je jeho protiprávní čin anulován. Jelikož je trestný čin spojen se způsobením škody či újmy poškozenému, tak lze dovodit, že pokud by po trestné činnosti nenásledoval trest, společnost by tak vlastně uznala, že takový pachatelův zásah do práv poškozeného byl v pořádku. *Trest tedy anuluje zločin v tom smyslu, že deklaruje porušení práva poškozeného jako nesprávné a je ujištěním a jejich oprávněností.*⁶⁹

Dále lze chápat trest jako ztrátu pachatelových práv. Je-li pachateli za jím spáchaný trestný čin uložen trest, ztrácí tím některá ze svých základních práv. Obecně platí, že člověk není držitelem svých základních práv, aniž by zde nebyl vztah k ostatním osobám. Zároveň zde platí povinnosti nezasahovat do základních práv ostatních jedinců, což je ovšem spácháním trestného činu porušeno a pachatel tak projevuje jakousi neúctu k základním právům ostatních

⁶⁸ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 36. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁶⁹ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 36-38. ISBN 978-80-86920-24-5.

osob. V důsledku toho tak lze jeho práva zásahem státu omezit či dokonce zcela popřít (v případě trestu smrti). Člověk je tedy nadán základními právy, avšak pouze podmíněčně. Tedy právo na osobní svobodu má jen pokud neomezuje svobodu jiných, právo na majetek má jen pokud neodcizuje majetek jiných a podobně. Základní práva vyplývají z Listiny základních práv a svobod a zároveň je zde uvedeno, za jakých podmínek může být které právo omezeno. Spáchá-li tedy jedinec trestný čin a je tedy přípustné omezit jeho práva (ať už v rámci trestního stíhání či v rámci uloženého trestu), je stále nutné šetřit jejich podstaty a smyslu, tudíž lze k těmto omezením přistoupit, jen pokud je takový postup nezbytný pro ochranu společnosti a lze užít pouze postupu stanoveného zákonem. Tato omezení musí být pod kontrolou nezávislého soudu. Je třeba ovšem zmínit, že v našich končinách platí nepřipustnost trestu smrti, jenž je deklarována v čl. 6 odst. 3 Listiny. Rovněž je nepřipustné, aby docházelo k mučení či krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení či trestu, což vyplývá z čl. 7 odst. 2 Listiny.⁷⁰

Třetím typem retribuční teorie je chápání trestu jako znovunastolení rovnováhy a zároveň odejmutí výhody, jež byla pachatelem neoprávněně získána. Trestní systém je z principu založen na tom, že všechny občany svým způsobem omezuje tím, že jim zakazuje chovat se určitým způsobem. Ovšem z těchto omezení mají zároveň občané určitý prospěch, neboť je tato omezení mají chránit před společensky nebezpečným jednáním ostatních jedinců. Osoby páchající trestnou činností tato omezení nedodržují, a navíc mají prospěch z toho, že ostatní tato omezení dodržují a do sféry osob páchajících trestnou činností nezasahují. Právě v tomto spočívá neoprávněná výhoda. Ve společnosti tak dochází k nesprávnému rozdělení práv a povinností. Trest je pak nástrojem k odejmutí této neoprávněné výhody pachateli a k nastolení rovnováhy mezi právy a povinnostmi občanů. Typicky je výhoda vnímána ve finančním slova smyslu, avšak výhodou lze rozumět i samotné nedodržení určitého omezení, tedy jakési odmítnutí sebeomezení a získání tak větší svobody na úkor ostatních členů společnosti. Další výhodou může být i uspokojení ze spáchání trestného činu. Určovali bychom dle této teorie, také často nazývané jako distribuční, výši trestu, pak by výše

⁷⁰ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 38-39. ISBN 978-80-86920-24-5.

získané výhody měla odpovídat závažnosti daného jednání. Avšak nelze tvrdit, že čím je trestný čin závažnější, tím je větší inklinace k takovému jednání větší a tím z ní plyne pro pachatele větší uspokojení.⁷¹

Dále můžeme rozlišovat vnímání trestu coby manifestace nesouhlasu s chováním pachatele. Uložením trestu je cosi pachateli a společnosti (jakožto sekundárnímu adresátovi) vyjadřováno, je jim vyslán určitý signál. V první řadě je vyjadřován odsudek pachatelova jednání, kterému je tak dána možnost své jednání napravit, a tedy výtku akceptovat. Veřejnost je trestnou činností pachatele rozhořčena, tudíž je trest nástrojem k uspokojení této veřejnosti, jenž touží po pomstě. Přísnost trestu pak ve své podstatě deklaruje stupeň výtky pachatelova chování. *Trest uložený svéprávnému člověku nárokuje, že trestaný je schopen jeho důvodu porozumět a zachází se tak s ním jako s morální osobou.* Ač je generálně preventivní účinek trestu jistě podstatný, jeho význam je v mezích této teorie až druhotný, a tudíž k němu nemá být při ukládání trestu přihlíženo a nemá ovlivňovat jeho výši. Důležitý je i signál vyslaný poškozenému, neboť má uložením trestu dojít k jeho ujištění, že porušení jeho práv spáchaným trestným činem bylo odsouzeníhodné a společnost tento fakt uznává.⁷²

V duchu retribuční teorie lze vnímat trest také jako možnost k pokání, ač je tento náhled považován za poněkud zastaralý. Trest slouží k očištění pachatele od jeho viny, zejména je očištěn, pokud svých činů lituje. Po výkonu tohoto trestu se může vrátit do společnosti. V tomto pojetí lze spatřit prvek duchovna.⁷³

3.3 Smíšené teorie

Z pojednání o jednotlivých přístupech k trestání a účelu trestu vyplývá, že žádná z uvedených teorií není dokonalá a má své meze. Bylo by nedostatečné postavit trestní politiku pouze na jedné z nich. Jako nejvhodnější se jeví kombinovat to nejlepší, co každá z teorií přináší. Takovou kombinaci pak nazýváme smíšenou teorií trestání.⁷⁴

⁷¹ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 39-41. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁷² LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 41-44. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁷³ LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007, s. 44. ISBN 978-80-86920-24-5.

⁷⁴ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 199. ISBN 978-80-7502-499-2.

Problematika účelu trestu je nelehkým, ale o to více zajímavým tématem. Jak je výše řečeno, nejvhodnějším přístupem se jeví kombinace přístupů, a proto je vhodné stanovit, jaké jsou hlavní účely trestu. Nepochybně jedním z nejdůležitějších je ochrana společnosti před pachateli trestných činů, což jde ruku v ruce s ochranou práv a svobod jednotlivců. Vhodné je i zabránění dalšího páchání trestných činů odsouzeného, a to cestou fyzického znemožnění (trest odnětí svobody) nebo vytvořením zábran, které mu páchání trestných činů výrazně znesnadňují (zákaz činnosti). Zabránit páchání trestné činnosti může nepřímo i samotná existence trestu (tedy jeho zákonné zakotvení), neboť potenciální pachatel může mít obavu z jeho uložení. Důležité je nezapomínat na výchovu pachatele k vedení řádného života, což je velmi nesnadná disciplína. Existuje hned několik prostředků v podobě opatření, které přímo sledují výchovný cíl, mezi které řadíme podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem, upuštění od potrestání či podmíněné zastavení trestního stíhání. Může se taktéž jednat o výchovné činnosti, které probíhají v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Zde je však důležité podotknout, že pachatel nemá při takových aktivitách být pouze objektem, nýbrž aktivním účastníkem, který se sám aktivně podílí na pozitivních změnách své osobnosti. Jen tehdy mohou být výchovné činnosti účinné, nikoliv zbytečné či kontraproduktivní. Výchovně působit je vhodné ale i na další členy společnosti v rámci tzv. generální prevence. Je-li pachateli za jeho kriminální jednání uložen spravedlivý trest, je tímto vyslán signál potenciálním pachatelům, že za jednání přesahující meze zákona neodvratně přijde trest. U řádných občanů to posiluje pocit právní jistoty a funkčnosti trestněprávních norem. Generální a individuální prevence musí jít ruku v ruce.⁷⁵

V české trestněprávní úpravě je často zmiňována právě náprava pachatele, a tak ji lze v našich končinách považovat za jeden z nejdůležitějších účelů trestání. Orgány činné v trestním řízení se příliš nezaměřují na předcházení recidivě, jejich hlavním cílem je pachatele vypátrat, usvědčit a odsoudit. Doktorka Kateřina Šimáčková (v letech 2013–2021 působila jako soudkyně Ústavního soudu, nyní působí ad hoc jako soudkyně Evropského soudu pro lidská práva) poukazuje

⁷⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 407-409. ISBN 978-80-7502-576-0.

na to, že ukládání trestu může sklouzávat k pouhému provedení správné procedury více než k orientaci na lidi samotné, ať už na pachatele či oběti. Trestní právo má ochrannou funkci, tudíž se nabízí, že v demokratické společnosti by hlavním účelem trestu mělo být zabránění vzniku obětí v budoucnu. V případě pachatelů zvláště závažné kriminality ale nic jiného, než pokus o jejich nápravu nepřichází v úvahu, a to z důvodu nepřípustnosti trestu smrti. Prakticky nám téměř nic jiného nezbyvá, neboť i v případě doživotních trestů existuje možnost podmíněného propuštění.⁷⁶

Kromě účelu trestu v teorii rozlišujeme i funkci trestu. Trest v sobě snoubí kombinaci hned několika funkcí, přičemž jednou z nich je funkce odplatná, dále také nazývána jako vyrovnávací či retributivní. Ta spočívá v jakémsi uspokojení poškozeného vůči pachateli v emocionální rovině, přičemž *závažnost spáchaného trestného činu by se měla odrazit v životě pachatele stejnou měrou*. Dále rozlišujeme ochrannou funkci trestu, která tkví v ochraně společnosti před pachatelem trestného činu. S tím úzce souvisí funkce represivní, jenž spočívá v izolaci pachatele. Čtvrtou funkcí trestu je preventivní funkce, která nespočívá ani tak v jeho tvrdosti, nýbrž spíše v jeho neodvratitelnosti trestu jako takového. Opomenout bychom neměli ani restorativní funkci trestu, která bývá také označována jako restituční, kompenzační, rehabilitační, nápravná či obnovující. Všechny tyto názvy vystihují jev, o který se uložením trestu snažíme, tedy znovuoobnovení narušeného sociálního vztahu, jenž existuje mezi pachatelem a poškozeným, přičemž v tomto případě pod pojem poškozený subsumujeme jak jedince, tak skupinu či celou společnost. Důležitá je taktéž výchovná funkce trestu, která se zaměřuje na kýženou nápravu pachatele. Můžeme taktéž jmenovat morální funkci trestu, ač té v současné době není přikládána nijak velká důležitost. Podstatná je i odstrašující funkce trestu, neboť díky té je společnosti vyslán signál, že „zločin se nevyplácí“ a trest má tedy v tomto pojetí odrazovat pachatele

⁷⁶ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Je skutečně náprava cílem našeho trestání? In: GRIVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁŇOVÁ. *Ukládání trestů a jejich výkon*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 42-45. ISBN 978-80-7380-833-4.

od páchání další trestné činnosti a potenciální pachatele od páchání protiprávního jednání obecně.⁷⁷

⁷⁷ RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I: Vězeňství*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018, s. 47. ISBN 978-80-7435-716-9.

4 SYSTÉM TRESTŮ

Trestní zákoník je založen na dualistickém systému trestních sankcí, je tvořen tresty a ochrannými opatřeními. Dle principu *nulla poena sine lege* lze pachateli trestného činu uložit pouze takový trest, který je uveden v trestním zákoníku. Trestní zákoník v ustanovení § 52 odst. 1 obsahuje výčet druhů trestů. Jedná se o trest odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti a vyhoštění.

4.1 Tresty

Lze tvrdit, že uložený trest je jakousi cenou za zločin. Jedná se o jeden z prostředků, jímž se realizuje jedna ze základních funkcí trestního práva, a to funkce ochranná. Jedná se o následek trestného činu. Může být uložen výlučně za trestný čin a pouze na základě zákona. K uložení trestu je příslušný pouze trestní soud. Jednou z charakteristik trestu je, že působí pachateli trestného činu určitou újmu a zasahuje určitým způsobem do jeho práv a svobod. Důležité je však poznamenat, že tato újma má být přiměřená vzhledem k účelu trestu, tedy tato újma nemá převyšovat míru potřebnou k dosažení tohoto účelu. Dále je pro trest také charakteristické, že lze jeho výkon zajistit státním donucením, které z podstaty věci probíhá proti vůli pachatele. Trest v sobě nese i jakési negativní hodnocení pachatele a jím spáchaného činu.⁷⁸

V zahraničí se stále častěji objevuje termín *neviditelné sankce*. Je totiž vhodné k ukládaným trestům zmínit fakt, že ač újma, která je uložení trestní sankce způsobena, je pro pachatele významná, není to jediné, co pachatele v souvislosti s uložení trestní sankce postihuje. Důsledkem tohoto odsouzení jsou totiž další omezení, která mohou významně ovlivnit život odsouzeného, ba dokonce může jít o *omezení, která jsou mnohdy podstatným průlomem do ústavně zaručených práv*. Na tyto neviditelné sankce tak nedopadají obecné zásady pro ukládání trestněprávních sankcí, neboť fakticky nejsou ukládány

⁷⁸ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 558. ISBN 978-80-7400-807-8.

v rámci trestního řízení. Lze dokonce tvrdit, že při ukládání trestů na tyto neviditelné sankce soud nebere téměř zřetel a nepřemýšlí nad jejich dopadem na odsouzeného, ač v konečném důsledku mohou být významnou překážkou v jeho resocializaci. Za neviditelné sankce můžeme označit například omezení odsouzeného ve výkonu volebního práva, zbavení možnosti účasti v řízení o veřejných zakázkách, překážku pro výkon určitého povolání nebo funkce či omezení v otázce získání českého státního občanství. Ve vztahu k povolání zde nehraje roli pouze možnost uložení trestu zákazu činnosti, nýbrž pravomocným odsouzením dochází i ke ztrátě bezúhonnosti odsouzeného, což samo o sobě může tvořit překážku pro získání určitých povolání, neboť může být vyžadována na základě zvláštních předpisů.⁷⁹ Ve vztahu k občanství pak zmíním, že dle zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky, neexistuje právní nárok na udělení státního občanství a žádost žadatele je vyhodnocována příslušným správním orgánem.⁸⁰ Zde však jednu z podmínek tvoří, že žadatel nesmí být pravomocně odsouzen pro nedbalostní trestný čin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody či pro úmyslný trestný čin.⁸¹ Nutno dodat, že pro účely udělení státního občanství je relevantní zahlazení odsouzení.

4.1.1 Trest odnětí svobody

Trest odnětí svobody se v rámci trestního zákoníku objevuje dohromady ve 4 formách, a to jako nepodmíněný trest odnětí svobody, výjimečný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.⁸² V této části práce se zaměřím na nepodmíněný trest odnětí svobody.

Trest odnětí svobody je klasickým projevem eliminační teorie, neboť po dobu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody je odsouzený izolován od společnosti, čímž je společnost před ním chráněna. Výrazně je mu taktéž

⁷⁹ GRIVNA, Tomáš. Doprovodné konsekvence trestních sankcí: tresty, které nejsou vidět. In: GRIVNA, Tomáš a HANA ŠIMÁŇOVÁ. *Ukládání trestů a jejich výkon*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 88-97. ISBN 978-80-7380-833-4.

⁸⁰ § 11 a 12 zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky v posledním znění.

⁸¹ § 14 odst. 3 písm. a) zákona č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky v posledním znění.

⁸² BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 271. ISBN 978-80-7380-866-2.

omezena možnost páchat další trestnou činnost. Zároveň je pachateli omezena osobní svoboda. Trest odnětí svobody je také označován za trest univerzální, neboť je možné ho uložit za každý trestný čin, který je uveden ve zvláštní části trestního zákoníku, avšak pouze v případě, že nelze ke splnění účelu trestu uložit některý z alternativních trestů. U trestných činů, jejichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 5 let, lze uložit trest odnětí svobody pouze v případě, že by vzhledem k okolnostem (osobnosti pachatele) nevedlo uložení alternativního trestu pachatele k vedení řádného života, tudíž by nebylo dostačující. Nepodmíněný trest odnětí svobody má tedy subsidiární povahu, je tedy používán jako *ultima ratio*.⁸³

Jedná se o trest, který pachatele zasahuje nejcitelněji, neboť přímo zasahuje do jeho osobních práv tím, že ho zbavuje osobní svobody, což ostatně lze odvodit z názvu tohoto trestu. Odsouzený není však jediný, kterému je při uložení trestu odnětí svobody zasahováno do práv. Významně jsou tímto trestem zasaženy i osoby blízké, a to z důvodu přerušení rodinných vazeb a dalších vztahů.⁸⁴

Trest odnětí svobody však plní i výchovný cíl, neboť má během jeho výkonu docházet k výchovnému působení na odsouzeného, které nelze vyloučit ani v případě doživotních trestů, a to z důvodu možnosti podmíněného propuštění či udělení milosti.⁸⁵

Důležitou otázkou je trvání nepodmíněného trestu odnětí svobody. To je v trestním zákoníku stanoveno maximální možnou dobou trvání. Ustanovení § 55 odst. 1 trestního zákoníku uvádí, že *nepodmíněný trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na dvacet let, jestliže nejde o mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody, ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny nebo o výjimečný trest*. Naopak minimální hranici trestní zákoník nestanovuje. Soud se při ukládání výše trestu řídí

⁸³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 415-416. ISBN 978-80-7502-576-0.

⁸⁴ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 259-260. ISBN 978-80-7380-651-4.

⁸⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 416. ISBN 978-80-7502-576-0.

trestní sazbou, která je uvedena u jednotlivých skutkových podstat, jež jsou součástí zvláštní části trestního zákoníku. *Z povahy trestu plyne, že teoreticky nejnižší možnou výměrou trestu je 24 hodin.*⁸⁶

Časté kritice čelí krátkodobý trest odnětí svobody. Jedná se o ty nepodmíněné tresty odnětí svobody, jejichž délka je stanovena do 2 let. Zde je třeba zapojit spíše kriminologický pohled na věc, neboť z mnoha penologických průzkumů vyplývá, že tyto tresty nezvládají plnit výchovnou funkci, a naopak mohou být pro odsouzeného stimulem pro budoucí úspěšnější a efektivnější páchaní trestné činnosti. V důsledku nedostatečně regulovaného pracovního režimu, nedostatečného pracovního vytížení a dalších okolností se často odsouzení „nudí“, a tak se uchylují k získávání kriminálních poznatků a zkušeností od spoluodsouzených, které mohou za poměrně krátkou dobu, kdy se dostanou opět na svobodu, realizovat. Navíc dochází k odtržení od rodiny, což může vést k jejímu rozpadu, čímž odsouzený ztratí určité zázemí. Právě tato ztráta pozitivní sociální vazby může vést k urychlení návratu do kriminální sféry.⁸⁷

Dle § 59 trestního zákoníku může být trest odnětí svobody mimořádně zvýšen. Jedná se zpravidla o případy recidivy zvláště závažného zločinu, přičemž horní hranice trestní sazby u tohoto zločinu může být zvýšena o jednu třetinu, tudíž horní hranice trestní sazby může po tomto zvýšení převyšovat dvacet let. Jedná se o ty případy recidivy, kdy vzhledem k této recidivě a ostatním okolnostem je závažnost zvláště závažného zločinu vysoká a možnost nápravy pachatele je ztížena. Již je také zmíněno, že tato hranice může být překonána i pokud je ukládán trest odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny dle § 108 trestního zákoníku. Tím se rozumí, že se jedná o pachatele, který spáchá úmyslný trestný čin jako člen organizované zločinecké skupiny, spáchá čin vědomě se členem organizované zločinecké skupiny anebo čin spáchá v úmyslu organizované zločinecké skupině napomáhat.⁸⁸ Nakonec může být hranice dvaceti let překročena uložením

⁸⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 416-417. ISBN 978-80-7502-576-0.

⁸⁷ HANUŠ, Bohuslav. *Primární základy penologie*. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského s.r.o., 2005, s. 65. ISBN 978-80-86723-14-3.

⁸⁸ ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 765-766. ISBN 978-80-7400-807-8.

výjimečného trestu dle § 54 trestního zákoníku. Výjimečný trest lze uložit pouze za zvlášť závažný zločin, u něhož to trestní zákon dovoluje. Ustanovení obsahuje výčet trestných činů, za které může být uložen doživotní trest odnětí svobody, jde například o trestný čin vlastizrady, teroristického útoku, genocidia či útoku proti lidské důstojnosti.⁸⁹

V praxi se však můžeme setkat s tím, že soud při ukládání trestu odnětí svobody uloží trest, který je pod dolní hranicí trestní sazby. Děje se tak za účelem zmírnění tvrdosti zákona. Jedná se o tzv. moderační právo soudu, které je upraveno v ustanovení § 58 trestního zákoníku, které v odst. 1 doslovně uvádí, že *má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené*. K mimořádnému snížení se přistupuje, jestliže jde o pachatele, *který napomohl zabránit trestnému činu, jenž jiný připravoval nebo se o něj pokusil nebo prohlásil svoji vinu*. Taktéž, jde-li o přípravu, pokus či pomoc k trestnému činu a trestní sazba stanovená trestním zákoníkem u dané skutkové podstaty je nepřiměřeně přísná. Stejně může soud rozhodnout, *jednal-li pachatel v právním omylu, kterého se mohl vyvarovat, odvracel-li útok či jiné nebezpečí, aniž by však byly splněny podmínky krajní nouze, nutné obrany či jiné okolnosti vylučující protiprávnost*. Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby i v případě spolupracujícího obviněného.⁹⁰

Nepodmíněný trest odnětí svobody je v z hlediska jeho výkonu upraven zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V § 1 odst. 2 je uvedeno, že *účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším*

⁸⁹ § 54 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

⁹⁰ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 272-273. ISBN 978-80-7380-866-2.

páchání trestné činnosti. Zde se tedy projevuje jak výchovná funkce nepodmíněného trestu odnětí svobody, tak i funkce eliminační a nápravná.

Trest odnětí svobody se vykonává ve věznici nebo ve zvláštním oddělení vazební věznice. Věznice spadají do působnosti Ministerstva spravedlnosti a dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu provádí pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se trest vykonává.⁹¹ Dle § 56 trestního zákoníku se trest vykonává diferencovaně ve věznici s ostrahou či se zvýšenou ostrahou, přičemž do věznice se zvýšenou ostrahou jsou zpravidla umístěni pachatelé, jimž byl uložen výjimečný trest, spáchal-li trestný čin ve prospěch organizované zločinecké skupiny, byl jim za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody v trvání nejméně 8 let nebo byli odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchli či se pokusili uprchnout z vazby, výkonu trestu nebo výkonu zabezpečovací detence.

4.1.2 Podmíněný trest odnětí svobody

Ohledně podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody panují v právní nauce určité neshody. Spor spočívá v otázce, zda je podmíněné odsouzení zvláštním druhem trestu nebo je pouze způsobem výměry či výkonu trestu. Dle stávající právní úpravy nemá podmíněné odsouzení charakter samostatného trestu, a to protože trestní zákoník jej pojímá jako formu trestu odnětí svobody. Ovšem pohlédneme-li na tuto problematiku z materiálního hlediska, lze považovat podmíněné odsouzení za zvláštní druh trestu, neboť následky plynoucí pro pachatele, který byl podmíněně odsouzen, jsou značně odlišné od těch, které jsou spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody.⁹² Důležité je zmínit, že pokud nejsou splněny dané podmínky, které se vážou k tomuto trestu, je možné realizovat jinou trestní sankci. *Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek, ve kterém uloží trest odnětí svobody,*

⁹¹ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 274. ISBN 978-80-7380-866-2.

⁹² ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 938. ISBN 978-80-7400-807-8.

*ale jeho výkon odloží pod podmínkou, že se odsouzený během zkušební doby bude řádně chovat a vyhoví stanoveným podmínkám.*⁹³

Soud má při uložení tohoto druhu trestní sankce za to, že hrozba výkonu odsuzujícího rozsudku má na pachatele účinek, a to i bez faktického výkonu trestu odnětí svobody. Předpokládá se, že takový účinek může mít i samotné řízení, které je završeno vyslovením odsuzujícího rozsudku. Pachatel má možnost využít šance, která mu je odložením trestu nabídnuta. Z podstaty věci by měla být tato trestní sankce ukládána zejména těm pachatelům, u nichž je důvodné předpokládat, že spáchaný trestný čin byl jen jakýmsi vybočením z jinak řádného života a k trestné činnosti se běžně pachatel neuchyluje. Trestní zákoník pro uložení tohoto trestu stanovil hranici, výkon trestu lze podmíněně odložit jen pokud nepřevyšuje tři roky. Důležité je však dodat, že *délka trestu, který rozhoduje o možnosti podmíněného odsouzení, se posuzuje podle délky trestu, který byl uložen v konkrétním případě, nikoliv podle rozmezí trestní sazby uvedené u konkrétní skutkové podstaty*. Může se jednat o případy, kdy je trest snížen pod dolní hranici trestní sazby, avšak pouze v případě, že je snížen pod již zmíněnou hranici tří let.⁹⁴ Při podmíněném odsouzení se přihlíží i k osobě pachatele, zejména k jeho dosavadnímu životu a životním a pracovním podmínkám. Navíc má soud vzhledem k okolnostem případu za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba výkonu trestu odnětí svobody.⁹⁵

V § 82 trestního zákoníku je řešena zkušební doba, která je stanovena při podmíněném odsouzení. Dle odst. 1 je tato doba stanovena na jeden rok až pět let, nikoliv však na dobu kratší, než je délka podmíněně odloženého trestu odnětí svobody. Tato zkušební doba začíná běžet právní mocí rozsudku. Ve zkušební době také mohou být uložena přiměřená omezení či povinnosti, které mají vést k tomu, aby odsouzený vedl řádný život. Tyto povinnosti jsou uvedeny v § 48 odst. 4 trestního zákoníku a jedná se například o podrobení se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, programu sociálního výcviku a převýchovy či

⁹³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 423. ISBN 978-80-7502-576-0.

⁹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 423. ISBN 978-80-7502-576-0.

⁹⁵ § 81 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

programům psychologického poradenství, dále veřejná omluva poškozenému či poskytnutí přiměřeného zadostiučinění poškozenému. Tato povinnost se může týkat i zdržení se požívání alkoholických nápojů a dalších návykových látek, taktéž i hraní hazardních her a účast na sázení. Tyto povinnosti či omezení může soud zrušit podle odst. 6 téhož ustanovení, jestliže pachatel vede ve zkušební době řádný život a plněním těchto povinností prokázal určité zlepšení a není již zapotřebí sledovat a kontrolovat jeho chování. Ke zrušení však může dojít nejdříve po uplynutí šesti měsíců stanovené zkušební doby. Stanovená zkušební doba zůstává rozhodnutím nedotčena.⁹⁶

Jestliže pachatel, který byl podmíněně odsouzen, vedl ve zkušební době řádný život a zároveň vyhověl podmínkám, které mu byly stanoveny, vysloví v takovém případě soud závěr, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Pokud tomu tak není, rozhodne pak případně již během zkušební doby, že má být vykonán trest a zároveň rozhodne o způsobu výkonu tohoto trestu. Může ovšem dojít k situacím, kdy sice podmíněně odsouzený zavinil soudu příčinu k nařízení výkonu trestu, ale vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného se soud uchýlí k jinému závěru. Může se jednat o stanovení dohledu nad odsouzeným, stanovení dosud neuložených omezení či povinností směřujících k vedení řádného života, stanovení dosud neuložených výchovných opatření, pokud se jedná o jedince ve věku blízkém věku mladistvých či stanovení, aby se podmíněně odsouzená osoba zdržovala v předem určeném obydlí nebo jeho části. Pokud k jednomu z těchto závěrů soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby nepřistoupí, na pachatele se hledí, jako by odsouzen nebyl. Tak je na něj pohlíženo i v případě, že soud vysloví, že se podmíněně odsouzený osvědčil.⁹⁷

V případě pachatele ve věku blízkém věku mladistvých se klade důraz na výchovné působení rodiny, školy a dalších subjektů. Proto lze samostatně nebo vedle přiměřených omezení a přiměřených povinností, které jsou uvedeny ve čtvrtém odstavci, uložit i některé z výchovných opatření uvedených v zákoně

⁹⁶ § 48 odst. 6 a § 82a zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

⁹⁷ § 83 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

o soudnictví ve věcech mládeže, a to za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé.⁹⁸

Důležitou roli při plnění uložených povinností a omezení sehrává Probační a mediační služba zřízená zákonem č. 257/2000 Sb. Jejím úkolem je obecně usilovat o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů, které jsou spojeny s trestnou činností. Její působení je úzce spjato s alternativními tresty a opatřeními, neboť zajišťuje jejich efektivní a důstojný výkon. Klade důraz na zájmy poškozených a ochranu komunity. Do kompetence Probační a mediační služby spadá taktéž prevence kriminality. Za cíl si klade zejména integraci pachatele do běžného života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Dále se soustředí na participaci poškozeného do vlastního procesu odškodnění a obnovení pocitu bezpečí a důvěry ve spravedlnost.⁹⁹

Zkušební doba může skončit vyslovením soudu, že se odsouzený osvědčil. To znamená, že vedl ve zkušební době řádný život, tedy že nepáchal žádné trestné činy ani přestupky a vyhověl všem uloženým podmínkám. Po tomto výroku se trest již nevykonává a na podmíněně odsouzeného se hledí jako by ani odsouzen nebyl. Zkušební doba však může být ukončena i rozhodnutím soudu, že trest má být vykonán. K takovému rozhodnutí soudu by mělo dojít co nejrychleji již v průběhu zkušební doby. Může zcela výjimečně dojít k situaci, kdy odsouzený zavedl příčinu k nařízení výkonu trestu, avšak vybočení z řádného života nebylo natolik závažné, tudíž soud ponechá podmíněně odsouzení v platnosti. V takovém případě ale musí dojít ke zpřísnění režimu podmíněného odsouzení, a to některým z následujících způsobů: stanovením dohledu nad odsouzeným, přiměřeným prodloužením zkušební doby (maximálně o dvě léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby, která činí pět let) nebo stanovením dosud neuloženého přiměřeného omezení a přiměřené povinnosti, které mají vést k tomu, aby odsouzený vedl řádný život.¹⁰⁰

⁹⁸ § 48 odst. 5 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

⁹⁹ *pmscr.cz: Probační a mediační služba* [online]. [cit. 17. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/>

¹⁰⁰ BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 282. ISBN 978-80-7380-866-2.

Trestní zákoník řeší i možnost podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. K tomuto institutu je přistoupeno, pokud je třeba zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a případně mu poskytnout i potřebnou péči či pomoc ve zkušební době. V takovém případě soud dle podmínek uvedených v ustanovení § 81 odst. 1 odloží výkon trestu odnětí svobody a současně vysloví dohled nad pachatelem, přičemž na výkon tohoto dohledu se užije ustanovení § 49-51.¹⁰¹ Dohled je vykonáván probačním úředníkem a je zde intenzivnější kontrola chování, než je tomu u prostého podmíněného odsouzení. *Podmíněné odsouzení s dohledem představuje v praxi nejvyužívanější formu probace a svou podstatou je určeno zejména pro ty pachatele, jejichž osobnost je narušena výraznějším způsobem a jejichž chování v průběhu zkušební doby je proto třeba intenzivněji a efektivněji kontrolovat a pozitivně ovlivňovat.*¹⁰²

4.1.3 Alternativní tresty

Podstata alternativních trestů je založena na možnosti výběru, a to mezi nejméně dvěma eventualitami, přičemž dojde k výběru pouze jedné z nich. Za alternativní tresty lze ve své podstatě považovat všechny tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody, z určitého hlediska k nim lze přiřadit i podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody. Tyto tresty mají plnit účel trestu stejně jako trest odnětí svobody, jedná se o legitimní možnost řešení trestního případu.¹⁰³ Alternativní tresty také bývají označovány jako tzv. *community sanctions* či *community based sanctions and measures*. Tyto alternativní názvy vyjadřují, že se de facto jedná o tresty, případně opatření, které jsou vykonávány ve společenství, neboť odsouzený nebývá vytržen a izolován ze svého přirozeného sociálního prostředí.¹⁰⁴

Alternativní tresty mají oproti klasickému trestu odnětí svobody výhodu v tom, že na rozdíl od něj nemusí nutně dojít k přerušení rodinných vazeb,

¹⁰¹ § 84 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹⁰² ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020, s. 960. ISBN 978-80-7400-807-8.

¹⁰³ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 257-258. ISBN 978-80-7380-651-4.

¹⁰⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 21. ISBN 978-80-87576-93-9.

odsouzený nemusí přijít o pracovní poměr, nedojde k odtržení odsouzeného od jeho sociálního okolí. Podíváme-li se na trest odnětí svobody a alternativní tresty z ekonomického pohledu, zjistíme, že výkon trestu odnětí svobody je spojen s vyššími náklady, než je tomu u trestů alternativních.¹⁰⁵

Dalším problémem u tradičního trestu odnětí svobody je nedostatečná účinnost tohoto trestu, který u mnohých pachatelů nevede k nápravě. Taktéž nedochází k dostatečné nápravě či náhradě škod, které byly způsobeny obětem trestných činů. Ač může být nepodmíněný trest odnětí svobody považován veřejností za nejúčinnější, odborníci vidí jeho úskalí a tvrdí, že *trest odnětí svobody je v krizi*. Důvodem je i to, že určité skupiny odsouzených (zejména recidivisté) jsou imunní vůči veškerým snahám o převýchovu a nápravu a pobyt ve věznici tudíž pro ně nepředstavuje něco, co by je zastavilo před pácháním další trestné činnosti. Výchovné programy navíc nepůsobí na každého odsouzeného stejně, tudíž nelze přesně změřit jejich přínosnost a účinnost.¹⁰⁶

Výše je naznačeno, že trest odnětí svobody způsobuje vytržení odsouzeného z jeho přirozeného sociálního prostředí. Tento proces je důležité neopomínat, neboť se dotýká rodinných, pracovních či přátelských vazeb, které mohou být pozitivní. I při krátkodobém trestu odnětí svobody jsou tyto vztahy významně narušeny, odsouzený může přijít o pracovní pozici, kterou do té doby měl, rodina si projde nelehkým obdobím, v nejhorších případech může dojít i k jejímu rozpadu. Pokud je naopak sociální prostředí pachatele kriminogenním prostředím, může vyjmutí pachatele z takového prostředí být přínosným aktem. Paradoxem je, že pachatel je od svých původních kriminálních vztahů izolován ve vězeňském prostředí, které je samo ovšem vysoce kriminogenním prostředím. Není tak divu, že nemalá část pachatelů se po propuštění opět uchyluje k trestné činnosti, může jít i o takové trestné činy, které dosud odsouzený nepáchal a přiučil se jim právě ve vězeňském prostředí. *Kriminální prostředí věznic se tak může pro odsouzeného stát prostředím přirozeným*. Zapůsobit může i efekt stigmatizace, kdy pachatel získá nálepkou kriminálníka. Tomuto jevu říkáme taktéž

¹⁰⁵ NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 257-258. ISBN 978-80-7380-651-4.

¹⁰⁶ GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 188. ISBN 978-80-7598-554-5.

labelling effect. Nálepka kriminálního může po propuštění odsouzenému výrazně ztížit návrat do společnosti, nejčastěji nastávají problémy při hledání zaměstnání.¹⁰⁷

Země se tedy stále více přiklání k alternativním trestům. Již je výše zmíněno, že alternativní tresty se vyplatí více z hlediska ekonomického. V případě příklonu k alternativním trestům odpadají náklady na samotný výkon trestu odnětí svobody, dále na stavbu, údržbu a provoz věznic, ve kterých je trest odnětí svobody ze zákona vykonáván. Alternativní tresty dále akcentují na oběť trestného činu a její potřeby, zejména z hlediska náhrady škody. Nelze totiž přepokládat, že samotné uvěznění pachatele bude v očích oběti (poškozeného) dostačujícím potrestáním. Důvody příklonu k alternativním trestům jsou i trestně politické, neboť korespondují se snahou o dekriminizaci společnosti.¹⁰⁸

Zavedení alternativních trestů v České republice je postupným procesem, neboť jsou neustále jednotlivé alternativní tresty testovány. Napříč zeměmi se jedná o zcela běžný proces, při kterém se selektují ty více vyhovující alternativní tresty. Je tak logické, že Česká republika čerpá ze zkušeností těch států, které mají s využíváním alternativních trestů zkušenosti. Jedním z důležitých milníků byl rok 1989, neboť společenské, politické a ekonomické změny šly ruku v ruce s vývojem na poli trestního práva, výjimkou nebyly ani alternativní tresty. Jedna ze změn nastala již v existujícím peněžitém trestu, který byl v roce 1993 zvýšen z 1 000 000 Kč na 5 000 000 Kč, což umožnilo soudům větší variabilitu při ukládání tohoto trestu. V roce 1995 byl zaveden trest obecně prospěšných prací a o tři roky později bylo zavedeno podmíněné odsouzení s dohledem a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Dalším důležitým rokem pro vývoj alternativních trestů a celého trestního práva byl rok 2010, neboť od tohoto roku je účinný nový trestní zákoník.¹⁰⁹

¹⁰⁷ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 20-21. ISBN 978-80-87576-93-9.

¹⁰⁸ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 188. ISBN 978-80-7598-554-5.

¹⁰⁹ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 208. ISBN 978-80-7502-499-2.

4.1.3.1 Domácí vězení

Trest domácího vězení je pro trestněprávní oblast poměrně novým institutem. Do českého právního řádu byl zaveden s účinností od 1. 1. 2010. Upraven je v ustanovení § 60 a následující trestního zákoníku. Jedná se alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, což již vyplývá z názvu této trestní sankce, neboť trest domácího vězení je vykonáván v domácím prostředí, kdežto nepodmíněný trest odnětí svobody ve věznicí. Trest domácího vězení by měl být ukládán těm pachatelům, které je sice potřeba postihnout omezením osobní svobody, neboť nepostačí pouhé podmíněné odsouzení, avšak s přihlédnutím k určitým okolnostem vyplývá, že postačí menší intenzita zásahu do jejich osobní svobody, než by tomu bylo při užití nepodmíněného trestu odnětí svobody.¹¹⁰

Tento trest má svůj původ například v USA, kde byl využíván už od 80. let 20. století. Trest domácího vězení je využíván v několika evropských zemích, avšak jeho podoba se od naší praxe může lišit. Podstatným rozdílem je například to, že v řadě zemí se domácí vězení neuplatňuje jako trest alternativní, nýbrž je využíván v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a je spojen s elektronickým monitoringem.¹¹¹ Právě praxe elektronického sledování započala v USA na počátku 80. let, přičemž v současné době s touto technologií pracuje 12 evropských států. Předchůdcem elektronického sledování byla kontrola odsouzeného prostřednictvím pevné telefonní linky, což ovšem vyžadovalo u kontrolujících osob dobrou znalost hlasových projevů odsouzených. I z tohoto důvodu se od této metody kontroly odsouzených v rámci trestu domácího vězení upustilo. V současné době se využívají dvě metody. První z nich je sledování pomocí elektronického náramku umístěného na noze spojeného s řídicí jednotkou v bytě odsouzeného. Druhá forma spočívá v umístění vysílačky na tělo odsouzeného.¹¹²

¹¹⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 430. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹¹¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 331. ISBN 978-80-87576-93-9.

¹¹² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 433. ISBN 978-80-7502-576-0.

U domácího vězení se velmi citelně projevuje ekonomická výhoda alternativních trestů. Jedná se o podstatně levnější sankci, která může nahrazovat krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody, se kterými jsou spojeny značné náklady. Zavedením trestu domácího vězení však bylo vyslyšeno i volání po zachování pozitivních vazeb v pachatelově přirozeném prostředí, které jsou výkonem trestu odnětí svobody narušeny. Lze tvrdit, že se jedná o nejpřísnější alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, kterou lze využít i u těch případů, kde by uložení jiného alternativního trestu bylo příliš mírným řešením daného případu.¹¹³

Dle trestního zákoníku může být trest domácího vězení uložen pachateli přečinu, a to až na dvě léta, ovšem za podmínky, že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu, osobnostním a dalším poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že uložení trestu domácího vězení bude dostačující, případně jej lze uložit i vedle jiného trestu. Zároveň se musí pachatel písemně zaručit, že se bude ve stanovené době zdržovat v obydlí nebo jeho části na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou součinnost.¹¹⁴

Tento písemný slib je v otázce uložení trestu domácího vězení naprosto klíčový, neboť bez dobrovolného poskytnutí takového slibu soud prakticky nemůže trest domácího vězení uložit. Lze tedy tvrdit, že *domácí vězení je v platném českém právu jediným druhem trestu, který není možné pachateli uložit proti jeho vůli*. Jedním z důvodů, proč je tento souhlas vyžadován, je snaha o posílení resocializačního účinku tohoto trestu. Panuje zde totiž předpoklad, že účelu uložení trestu domácího vězení bude dosaženo spíše, pokud pachatel tento trest dobrovolně akceptuje, a tedy dá souhlas k jeho uložení. Tento vyžadovaný souhlas je ale spojen i se zájmem o bezproblémový výkon trestu, který je spojen s kontrolami jeho výkonu. Za tímto účelem bylo ještě před nabytím účinnosti trestního zákoníku novelou č. 306/2009 Sb. vpraveno ustanovení, dle kterého se písemně odsouzený v rámci písemného slibu zavazuje i k poskytování veškeré potřebné součinnosti při výkonu kontroly. Prakticky to znamená, že odsouzený

¹¹³ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 331-332. ISBN 978-80-87576-93-9.

¹¹⁴ § 60 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

umožní kontrolujícímu vstup do svého obydlí, a to i za účelem instalace a údržby technického zařízení pro elektronický monitoring. Tato povinnost je uložena ustanovením § 334b trestního řádu. Problém ovšem nastává v situaci, kdy odsouzený tento slib učiní, avšak později jej poruší např. odepřením vstupu probačnímu úředníkovi či jinou sabotáží kontroly, která může spočívat v nedovolení instalace náramku na tělo, jeho úmyslným poškození či zničení instalovaného zařízení pro elektronické monitorování. Původně takové odepření součinnosti trestní zákoník nepovažoval jako důvod pro nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody. Je třeba pamatovat na čl. 12 Listiny základních práv a svobod, který říká, že by vynucený vstup do obydlí proti vůli odsouzeného mohl být považován za nepřípustný zásah do domovní svobody.¹¹⁵

Odst. 3 § 60 trestního zákoníku dále v podmínkách uložení trestu domácího vězení uvádí, že je povinností odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu trestu v určeném obydlí, avšak pokud mu v tom nebrání důležité důvody, mezi které patří zejména výkon zaměstnání či povolání, poskytnutí zdravotních služeb u poskytovatele zdravotních služeb v důsledku jeho onemocnění či úrazu. Za takových okolností je poskytovatel zdravotních služeb povinen na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit. Ve čtvrtém odstavci téhož ustanovení je pak řešeno časové období, ve kterém je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí. V potaz jsou brány pracovní dny, dny pracovního klidu a pracovního volna, zejména se pak přihlíží k pracovní době odsouzeného, času potřebném k cestě do zaměstnání, péči o nezletilé děti a k vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí. Soud může odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Odst. 5 stanovuje, že soud může nad pachatelem po dobu výkonu trestu vyslovit dohled (který dle ustanovení § 49 odst. 1 trestního zákoníku znamená pravidelný osobní kontakt pachatele s probačním úředníkem) a podle odst. 6 mu může uložit po dobu výkonu přiměřená opatření a přiměřené povinnosti dle § 48 odst. 4 trestního zákoníku, které mají vést odsouzeného k vedení řádného života. Zpravidla je taktéž soudem

¹¹⁵ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 335-336. ISBN 978-80-87576-93-9.

odsouzenému uloženo, aby dle svých sil nahradil škodu či odčinil nemajetkovou újmu, kterou spáchaným trestným činem způsobil, případně aby vydal bezdůvodné obohacení, bylo-li trestným činem získáno.

Kontrolu výkonu tohoto trestu má na starosti Probační a mediační služba. Tato kontrola probíhá prostřednictvím elektronického kontrolního systému, jenž detekuje pohyb odsouzeného. Taktéž probíhá namátková kontrola odsouzeného probačním úředníkem.¹¹⁶

Jedná-li se o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může mu soud uložit přiměřená omezení, přiměřené povinnosti nebo výchovná opatření uvedená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, a to v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů.¹¹⁷

Probační úředníci poskytují součinnost při zkoumání podmínek pro uložení trestu domácího vězení. Jedná se zejména o realizaci institutu předběžného šetření, které spočívá ve spolupráci probačního úředníka s obviněným před uložením tohoto druhu trestu s cílem zjistit důležité okolnosti pro jeho uložení. Tyto okolnosti se týkají zejména bytových a sociálních poměrů obviněného a dalších okolností, které by na výkon trestu mohly mít vliv. Tato spolupráce je ve své podstatě podmíněna již zmíněným souhlasem obviněného. Předběžné šetření slouží dále k navázání spolupráce mezi probačním úředníkem a obětí trestného činu, přičemž cílem této spolupráce je posouzení možnosti jakési nápravy vztahů, jenž byly trestným činem narušeny a náhrada škody.¹¹⁸

4.1.3.2 Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací lze označit za moderní alternativní trest, který je zpravidla ukládán těm pachatelům, které nestačí postihnout podmíněným trestem odnětí svobody či podmíněným trestem odnětí svobody s dohledem, avšak z určitých důvodů nelze zvolit ani peněžitý trest, například z důvodu špatných majetkových poměrů pachatele. Tento druh trestu byl do českého

¹¹⁶ § 334b zákona č. 141/1961 Sb., o *trestním řízení soudním* v posledním znění.

¹¹⁷ § 60 odst. 7 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹¹⁸ SCHEINOST, Miroslav, Helena VÁLKOVÁ a kol. *Sankční politika a její uplatňování* [online].

Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 55. ISBN 978-80-7338-154-7.

Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/429-Sankcni-politika-a-jeji-uplatnovani-1.pdf>

právního řádu zaveden s účinností od 1. 1. 1996, a to novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. Následně došlo ke zpřísnění podmínek tohoto trestu v souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku. Jedná se o jeden z přísnějších alternativních trestů, a proto lze tvrdit, že tento druh trestu není určen pro prvopachatele či pachatele nedbalostních trestných činů. Hodí se tedy pro postih pachatelů, kteří páchají úmyslnou trestnou činnost menší či střední závažnosti, avšak okolnosti u nich nedovolují uložení trestu odnětí svobody.¹¹⁹

Trest obecně prospěšných prací, včetně podmínek uložení, výměry a jeho výkonu, je popsán v ustanovení § 62 a následující trestního zákoníku. V odst. 1 tohoto ustanovení trestní zákoník stanovuje, že trest obecně prospěšných prací může být uložen za přečin, a to jako samostatný trest, pokud *vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba*. Tento trest nebude ovšem soudem pachateli uložen, jestliže pachatel vykonával trest obecně prospěšných prací v době tří let předcházejících tomuto rozhodnutí a tento trest byl přeměněn na trest odnětí svobody.¹²⁰ Trest obecně prospěšných prací totiž může být za jistých podmínek přeměněn na trest odnětí svobody, přičemž tyto podmínky stanovuje § 65 odst. 3 trestního zákoníku. Dle tohoto ustanovení se tak stane, pokud pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevede řádný život, vyhýbá se nástupu do výkonu trestu, jinak porušuje či maří sjednané podmínky tohoto výkonu, nebo trest ve stanovené době zaviněně nevykonává. Trest obecně prospěšných prací může soud přeměnit v trest odnětí svobody i během stanovené doby pro výkon tohoto trestu, zároveň soud rozhodne o způsobu jeho výkonu, přičemž platí, že *každá započatá hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den odnětí svobody*.

Co se výměry trestu týká, zde trestní zákoník v § 63 odst. 1 stanovuje, že soud může pachateli uložit trest obecně prospěšných prací ve výměře od 50 do 300 hodin, přičemž mu může na dobu trestu stanovit i přiměřená omezení a přiměřené povinnosti dle ustanovení § 48 odst. 4, která směřují k tomu, aby vedl

¹¹⁹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 295. ISBN 978-80-87576-93-9.

¹²⁰ § 62 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

řádný život. Zároveň mu zpravidla uloží, aby nahradil dle svých sil škodu či odčinil nemajetkovou újmu, kterou spácháním přečinu způsobil, případně vydal bezdůvodné obohacení, pokud bylo tímto trestným činem získáno.¹²¹ V případě, že odsouzený vede řádný život a prokázal určité polepšení, má soud možnost po uplynutí šesti měsíců ode dne stanoveného jako den nástupu do výkonu trestu uložená omezení, výchovná opatření či povinnosti zrušit. Lze tak učinit pouze za předpokladu, že lze očekávat, že odsouzený i nadále povede řádný život i bez těchto omezení, opatření a povinností.¹²²

Jedná-li se o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může mu soud uložit přiměřená omezení, přiměřené povinnosti nebo výchovná opatření uvedená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, a to v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů.¹²³

V případě ukládání trestu obecně prospěšných prací však musí soud přihlídnout k určitým skutečnostem. Je vyžadováno stanovisko pachatele, dále je zkoumán jeho zdravotní stav z hlediska toho, zda je vůbec možné pachateli tento druh trestu uložit. *Trest obecně prospěšných prací soud neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.*¹²⁴

Ustanovení § 65 trestního zákoníku pojednává o výkonu tohoto trestu, přičemž v prvním odstavci stanoví, že obecně prospěšné práce je odsouzený povinen vykonávat osobně a bezplatně ve svém volném čase, a to nejpozději do jednoho roku ode dne stanoveného jako den nástupu do výkonu tohoto trestu. Zákon bere ohled na překážky ve výkonu obecně prospěšných prací, proto trestní zákoník stanovuje dva důvody, pro které se určitá doba nezapočítá do doby stanovené pro výkon trestu. Jedná se o zdravotní indispozici a zákonné překážky, důvodem je taktéž vzetí odsouzeného do vazby či výkonu trestu odnětí svobody. Odst. 5 pak hovoří o tom, že na pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací uložen se po vykonání tohoto trestu nebo po pravomocném upuštění od trestu hledí, jako by odsouzen nebyl.

¹²¹ § 63 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹²² § 65 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹²³ § 63 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹²⁴ § 64 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

4.1.3.3 Propadnutí majetku

Trest propadnutí majetku je jedním z trestů, které postihují majetek a lze ho dokonce považovat za nejpřísnější majetkovou sankci. Jedná se o výjimku, neboť čl. 11 Listiny základních práv a svobod stanovuje ochranu nedotknutelnosti majetku jako základního lidského práva. Vzhledem k zásahu do takto významného lidského práva lze dle § 66 odst. 1 trestního zákoníku uložit vzhledem k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele trest propadnutí majetku pouze pokud se pachatel odsuzuje k výjimečnému trestu anebo je pachatelem zvláště závažného zločinu, ovšem za podmínky, že tímto činem pachatel pro sebe nebo jiného získal, případně se snažil získat, majetkový prospěch. Nejsou-li tyto podmínky splněny, lze i tak uložit trest propadnutí majetku, avšak pouze v případě, že *trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný zločin dovoluje, jako samostatný trest může být trest propadnutí majetku uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a k osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.*¹²⁵

Dále je stanoveno, že propadnutím majetku je postihnut celý majetek odsouzeného, případně jen jeho část určená soudem. Ovšem propadnutí se nemůže vztahovat na věci a prostředky, které odsouzený nezbytně potřebuje k uspokojení životních potřeb svých či *osob, o jejichž výživu nebo výchovu je odsouzený podle zákona povinen pečovat.*¹²⁶ Majetkem obecně rozumíme souhrn všech majetkových hodnot, tedy lze pod tento pojem zařadit věci, pohledávky a další práva, dále také penězi ocenitelné hodnoty. Trest propadnutí majetku se ovšem nevztahuje na ty věci, které odsouzený nabyl po nabytí právní moci rozsudku, kterým byl tento trest uložen.¹²⁷

Trest propadnutí majetku svým způsobem zasahuje i do občanskoprávní roviny, neboť dle § 66 odst. 4 *výrokem o propadnutí majetku zaniká společné jmění manželů.* Dle pátého odstavce tento propadlý majetek připadne státu a zástavní práva k propadlému majetku nezanikají. *Do práv odsouzeného*

¹²⁵ § 66 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹²⁶ § 66 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹²⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část.* 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 439. ISBN 978-80-7502-576-0.

manžela vstupuje stát, jenž může uzavřít dohodu o vypořádání s druhým manželem.¹²⁸

Trestní zákoník dále v souvislosti s trestem propadnutí majetku stanovuje v § 53 odst. 1, že tento druh sankce nemůže být uložen vedle peněžitého trestu.

4.1.3.4 Peněžitý trest

Dalším trestem, který zasahuje do majetkových práv pachatele, je peněžitý trest. Uložený peněžitý trest se ovšem nedotýká jen samotné osoby pachatele, nýbrž i jeho rodiny, popřípadě dalších osob, vůči nimž má pachatel závazky. Mezi takové osoby může patřit i osoba poškozeného. Jak z výše uvedeného vyplývá, nelze tento druh uložit vedle již zmíněného trestu propadnutí majetku. Jedná se o jednu z nejdůležitějších alternativ krátkodobých trestů odnětí svobody.¹²⁹

Peněžitý trest může být uložen pouze za splnění určitých podmínek stanovených v § 67 a násl. trestního zákoníku. Hlavní podmínkou je, že tato trestní sankce může být uložena, pokud pachatel pro sebe nebo jiného získal nebo se snažil získat úmyslným trestným činem majetkový prospěch. Pokud tato podmínka splněna není, může být dle druhého odstavce peněžitý trest uložen, jestliže trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin dovoluje. Dále také, pokud jej soud ukládá za přečin, ovšem za předpokladu, že vzhledem k povaze a závažnosti tohoto přečinu, osobě a poměrům pachatele mu neukládá nepodmíněný trest odnětí svobody. Může být uložen i samostatně, pokud vzhledem k okolnostem (povaha a závažnost spáchaného skutku, osoba a poměry pachatele) uložení jiného trestu není potřeba.¹³⁰

Trestní zákoník v § 68 stanovuje výměru peněžitého trestu, přičemž v odst. 1 je uvedeno, že se peněžitý trest ukládá v denních sazbách, a to v rozmezí 20 až 730 celých denních sazeb, přičemž dle odst. 2 tato denní sazba činí 100 Kč – 50 000 Kč. Z těchto ustanovení tedy vyplývá, že maximální výměra peněžitého

¹²⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 439. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹²⁹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 439. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹³⁰ § 67 odst. 1, 2 a 3 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

trestu je 36,5 mil. Kč. Zajímavé je, že předchozí právní úprava stanovila tuto maximální hranici trestu na 5 mil. Kč.¹³¹

U tohoto druhu trestní sankce je trestní sazba stanovena vedle výše denní sazby také uloženým počtem denních sazeb. Při určení tohoto počtu soud přihlíží k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu. *Dvojnásobek počtu denních sazeb nesmí však ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody a náhradním trestem odnětí svobody za trest domácího vězení přesahovat horní hranici trestní sazby trestu odnětí svobody.* Při určování výše jedné denní sazby soud přihlédně k osobním a majetkovým poměrům pachatele, přičemž vliv na toto rozhodnutí bude mít čistý příjem, který pachatel má nebo by mohl mít průměrně za jeden den. Tyto příjmy, potažmo pachatelův majetek, z něj plynoucí výnosy a další podklady pro určení výše denní sazby mohou být stanoveny odhadem soudu. Vzhledem k osobním a majetkovým poměrům pachatele může soud stanovit zaplacení peněžitého trestu v měsíčních splátkách, zároveň však může určit, že jestliže pachatel nezplatí dílčí splátku včas, tato výhoda splátek odpadá.¹³²

Ustanovení § 69 stanovuje podmínky výkonu peněžitého trestu a v odst. 1 stanoví, že částky zaplacené odsouzeným připadají státu. Dále odstavec druhý hovoří o podmínkách, za kterých může být peněžitý trest přeměněn na trest odnětí svobody. Může se tak stát, *jestliže pachatel nezplatí peněžitý trest na výzvu soudu nebo do uplynutí doby, na kterou byl výkon trestu odložen anebo na kterou byly povoleny splátky, a pokud je zřejmé, že by vymáhání peněžitého trestu mohlo být zmařeno nebo by bylo bezvýsledné.* Zároveň soud rozhodne i o způsobu výkonu přeměněného trestu odnětí svobody. Platí, že *každá zcela nezaplacená částka odpovídající jedné denní sazbě se počítá za dva dny odnětí svobody.*¹³³

Třetí odstavec ustanovení § 69 upravuje tzv. fikci neodsouzení, která spočívá v tom, že na pachatele, jemuž byl *uložen peněžitý trest za jiný trestný čin než zvlášť závažný zločin, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.*

¹³¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 440. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹³² § 68 odst. 3, 4 a 5 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹³³ § 69 odst. 1, 2 a 3 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

4.1.3.5 Propadnutí věci

Trestu propadnutí věci či náhradní hodnoty jsou věnována ustanovení § 70-72 trestního zákoníku. Tento trest je soudem ukládán, pokud se jedná o věc, jenž je bezprostředním výnosem z trestné činnosti. Tato věc je buď nástrojem trestné činnosti nebo je zprostředkovaným výnosem z trestné činnosti, pokud hodnota věci tvořící bezprostřední výnos z trestné činnosti není ve vztahu k hodnotě věci tvořící zprostředkovaný výnos z trestné činnosti zanedbatelná. Podmínkou pro uložení trestu propadnutí věci je, že se musí jednat o věc, která náleží pachateli. Pokud věc pachatel drží, a to v rozporu s právními předpisy a je ve vztahu k této věci možné uložit trest propadnutí věci, soud vždy ukládá i tento trest. Než nabude právní moc rozhodnutí, které ukládá tento druh trestu, platí zákaz zcizení propadlé věci, přičemž tento zákaz obsahuje i zákaz jiných dispozic, které by směřovaly ke zmaření tohoto druhu trestu. Dále je stanoveno, že propadlá věc připadá státu a zástavní práva k věci nezanikají.¹³⁴

Trestní zákoník upravil i možnost, že pachatel věc, která je prohlášena za propadlou, bude chtít nějakým způsobem zničit, poškodit nebo jinak znehodnotit, zcizit, učinit neupotřebitelnou, odstranit či zužitkovat nebo jiným způsobem bude chtít mařit její propadnutí. V takovém případě soud pachateli uloží propadnutí náhradní hodnoty, a to až do výše, která odpovídá hodnotě zmiňované věci, přičemž hodnotu takové věci soud stanoví na základě odborného vyjádření či znaleckého posudku. *Je-li věc, byť i jen zčásti, znehodnocena, učiněna neupotřebitelnou nebo odstraněna, může soud uložit propadnutí náhradní hodnoty vedle propadnutí věci.* I v tomto případě připadá propadlá náhradní hodnota státu a zástavní práva opět nezanikají.¹³⁵

Trest propadnutí věci může být uložen i samostatně, ovšem za stanovených podmínek. Jednou z podmínek je to, že samostatné uložení trestní zákoník dovoluje. Dále je třeba hledět na to, zda vzhledem k povaze a závažnosti

¹³⁴ § 70 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹³⁵ § 71 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu třeba.¹³⁶

4.1.3.6 Zákaz činnosti

Smyslem uložení trestu zákazu činnosti je přímé zabránění pachateli trestného činu, aby nepokračoval v páchání další trestné činnosti. Jedná se o znemožnění pachateli vykonávat určitou činnost, která by mohla vytvořit podmínky pro páchání určité trestné činnosti. Ze zákonné úpravy vyplývá, že nelze zakázat jakoukoliv činnost, nýbrž jen takovou, která souvisí s trestnou činností pachatele. Zároveň nelze zakázat činnost, ke které není třeba žádné povolení. Pachatel je v případech uložení trestu zákazu činnosti považován pro vady svého charakteru za nezpůsobilého vykonávat určitou činnost, případně mu pro danou činnost chybí odborná způsobilost. Pokud je trest ukládán pachateli, jenž neměl příslušné oprávnění pro vykonávání činnosti, platí, že po dobu zákazu činnosti nemůže toto oprávnění či souhlas získat.¹³⁷

Trestní zákoník stanovuje, že trest zákazu činnosti může být uložen na jeden rok až deset let, a to za podmínky, že se pachatel dopustil trestného činu, jenž souvisí s touto zakazovanou činností. Tento druh trestu může být uložen i samostatně, ovšem pouze pokud to trestní zákoník dovoluje a jestliže není uložení jiného trestu třeba vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele. Ve své podstatě trest zákazu činnosti spočívá v zákazu výkonu určitého zaměstnání, povolání, funkce či činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis. Tento zákaz platí pouze po dobu výkonu tohoto trestu.¹³⁸

Dále je trestním zákoníkem řešena doba výkonu tohoto trestu. Důležité je, že do této doby se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody. Naopak je však započtena doba, *po kterou bylo pachateli před právní mocí rozsudku oprávnění k činnosti, která je předmětem zákazu, v souvislosti s trestným činem odňato podle jiného právního předpisu nebo na základě opatření orgánu veřejné*

¹³⁶ § 72 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹³⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 443-444. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹³⁸ § 73 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

*moci nesměl již tuto činnost vykonávat anebo ji nemohl vykonávat, protože se k tomu zavázal pro účely podmíněného odložení podání návrhu na potrestání nebo podmíněného zastavení trestního stíhání. Pokud byl trest zákazu činnosti vykonán, je na pachatele pohlíženo, jako by vůbec odsouzen nebyl.*¹³⁹

4.1.3.7 Zákaz držení a chovu zvířat

I trest zákazu držení a chovu zvířat patří mezi tresty, jejichž účelem je zamezit odsouzenému v dalším páchaní trestné činnosti. V této souvislosti se jedná o činnosti, které přímo souvisí s držením a chovem zvířat.¹⁴⁰

Trest zákazu držení a chovu zvířat může být uložen na maximální dobu deseti let, a to za podmínky, že se pachatel dopustil trestného činu, který s držením, chovem nebo péčí o zvířata souvisí. Může být uložen i samostatně, pokud vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu potřeba. Podstatou uložení trestu zákazu držení a chovu zvířat odsouzenému je zákaz držení, chovu a péče o zvířata, a to po dobu výkonu tohoto trestu. *Do doby výkonu trestu zákazu držení a chovu zvířat se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody; započítává se však doba, po kterou pachatel před právní mocí rozsudku na základě rozhodnutí nebo opatření orgánu veřejné moci nesměl již zvířata, která jsou předmětem zákazu, držet nebo chovat anebo o ně pečovat nebo je nemohl držet nebo chovat anebo o ně pečovat, protože se k tomu zavázal pro účely podmíněného odložení podání návrhu na potrestání nebo podmíněného zastavení trestního stíhání.* I v případě uložení tohoto trestu je na pachatele po vykonání trestu pohlíženo, jako by odsouzen nebyl.¹⁴¹

4.1.3.8 Zákaz pobytu

Trest zákazu pobytu svým způsobem zasahuje do svobody pohybu a pobytu, která je zaručena čl. 14 Listiny a dalšími mezinárodními dokumenty. Spočívá v tom, že odsouzený se nesmí po stanovenou dobu zdržovat na určitém

¹³⁹ § 74 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹⁴⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 445. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹⁴¹ § 74a a 74b zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

místě či v určitém obvodu, přičemž vznikne-li potřeba přechodného pobytu v takovém místě či obvodu, a to z důvodu nutné osobní záležitosti, je třeba povolení. Účelem tohoto druhu trestu je zabránit pachateli v páčání další trestné činnosti. Tento trest bude uložen, pokud to s ohledem na dosavadní způsob života pachatele vyžaduje ochrana obyvateľstva, a to z hlediska veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku. Významnou roli zde hraje místo spáchání trestného činu. Za účelem této ochrany může být pachateli úmyslného trestného činu uložen tento trest na jeden rok až deset let. Může být uložen samostatně, a to za trestný čin, na který je trestním zákoníkem stanoven trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři léta, ovšem pouze pokud není uložení jiného trestu třeba, a to vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele. Po dobu výkonu uloženého trestu zákazu pobytu mohou být pachateli uložena přiměřená omezení či povinnosti a zpravidla je též uloženo, aby podle svých sil nahradil škodu či odčinil nemajetkovou újmu způsobenou trestným činem. Také může být uloženo vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem. Jedná-li se o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých lze vedle přiměřených omezení či povinností uložit některá z výchovných opatření, která mohou být uložena i samostatně. Do doby výkonu trestu není započtena doba výkonu trestu odnětí svobody a rozhodnutí o uložení omezení, povinností či výchovných opatření činí soud až po výkonu trestu odnětí svobody nebo po podmíněném propuštění. *Jestliže odsouzený, kterému byl uložen trest zákazu pobytu, vede po dobu jeho výkonu řádný život a plněním svých povinností prokázal polepšení, může soud uložené přiměřené omezení, přiměřenou povinnost nebo výchovné opatření zrušit, pokud lze očekávat, že povede řádný život i bez nich; toto rozhodnutí může soud učinit nejdříve po výkonu jedné třetiny uloženého trestu zákazu pobytu, nejméně však po šesti měsících výkonu tohoto trestu.*¹⁴²

¹⁴² § 75 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v posledním znění

4.1.3.9 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Poměrně novým alternativním trestem je zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Tento trest určitým způsobem omezuje svobodu pohybu odsouzeného, avšak toto omezení je nutné pro *udržení veřejného pořádku, ochranu života a zdraví občanů a jiných hodnot na vymezených územích*. Trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce v původním vládním návrhu trestního zákoníku zařazen nebyl, nýbrž byl doplněn až poslaneckou iniciativou v průběhu projednávání. Stalo se tak zejména v reakci na agresivní chování některých fotbalových fanoušků.¹⁴³

Smyslem uložení trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je zabránit známým výtržníkům v páchání výtržností na těchto akcích. I zde je uložení trestu spojeno se zásahem do práv odsouzeného a v tomto případě je přímo cíleno na oblast, ve které výtržník jednal zákonu odporujícím způsobem.¹⁴⁴

Podstatou trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je, že po stanovenou dobu výkonu trestu je odsouzenému zakázána účast na stanovených akcích. Tento druh trestu může být soudem uložen až na deset let, a to za podmínky, že se pachatel dopustil úmyslného trestného činu, který souvisí s návštěvou takové akce. Může být uložen samostatně, pokud vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není potřeba.¹⁴⁵

Trestný čin, za který je tento druh trestu ukládán, však nemusí být nutně spáchán pouze na místě a v době, kdy se taková společenská akce koná. Ač zde musí být zachována souvislost, je třeba dodat, že taková souvislost bude zachována i v případě, že se trestný čin vztahuje k návštěvě na dané události,

¹⁴³ SCHEINOST, Miroslav, Helena VÁLKOVÁ a kol. *Sankční politika a její uplatňování* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 59. ISBN 978-80-7338-154-7. [cit. 20. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/429-Sankcni-politika-a-jeji-uplatnovani-1.pdf>

¹⁴⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022, s. 447. ISBN 978-80-7502-576-0.

¹⁴⁵ § 76 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

avšak se odehraje např. cestou na akci či po jejím skončení. Nelze však zakázat absolutně vstup na všechny společenské akce a je tedy třeba přesně vymezit, kterých akcí se trest týká, a to jednoznačně, aby nevznikaly pochybnosti a výkon tohoto trestu byl vykonatelný.¹⁴⁶

Dále je trestním zákoníkem stanovena povinnost odsouzeného spolupracovat s probačním úředníkem, a to stanoveným způsobem. Zejména bývá stanoven postup podle stanoveného probačního plánu, výkon stanovených programů sociálního výcviku a převýchovy, programy psychologického poradenství. Pokud to probační úředník považuje za nutné, může stanovit, že se má odsouzený dostavovat dle jeho pokynů v období bezprostředně souvisejícím s konáním zakázané akce k určenému útvaru Policie České republiky. I v tomto případě se do doby výkonu trestu zákazu vstupu na určené akce nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody.¹⁴⁷

4.1.3.10 Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání

Soud ukládá tento druh trestu, pokud odsuzuje pachatele úmyslného trestného činu, který spáchal ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to nejméně na dva roky. Podstatou trestu ztráty čestných titulů nebo vyznamenání je, že odsouzený ztrácí tato vyznamenání, čestná uznání či jiné čestné tituly, které mu byly uděleny podle vnitrostátních předpisů.¹⁴⁸

4.1.3.11 Ztráta vojenské hodnosti

Podobně jako u předchozího trestu, i u ztráty vojenské hodnosti se tohoto trestu využije, pokud se odsuzuje pachatel za úmyslný trestný čin, jenž byl spáchán ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta. Může být uložen i vedle jiného trestu, pokud to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek

¹⁴⁶ SCHEINOST, Miroslav, Helena VÁLKOVÁ a kol. *Sankční politika a její uplatňování* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 60. ISBN 978-80-7338-154-7. [cit. 20. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/429-Sankcni-politika-a-jeji-uplatnovani-1.pdf>

¹⁴⁷ § 77 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹⁴⁸ § 78 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

v ozbrojených silách. Tento druh trestu spočívá ve snížení hodnosti odsouzeného v ozbrojených silách na hodnost vojína.¹⁴⁹

4.1.3.12 Vyhoštění

U trestu vyhoštění je vhodné zdůraznit, že je soudem ukládán pachateli, jenž není občanem České republiky a je tak vyhoštěn z území České republiky. Trest vyhoštění je ukládán buď samostatně nebo vedle jiného trestu, jestliže to vyžaduje bezpečnost lidí nebo majetku, případně je zde jiný zájem. Samostatně bude tento trest uložen, pokud vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele není uložení jiného trestu třeba. Trest vyhoštění může být uložen od jednoho roku do deseti let, je zde i možnost uložení na dobu neurčitou, přičemž při výměře trestu hraje roli povaha a závažnost trestného činu, možnost nápravy a poměry pachatele a stupeň ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu.¹⁵⁰

¹⁴⁹ § 79 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹⁵⁰ § 80 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

PRAKTICKÁ ČÁST

5 ÚČEL A INDIVIDUALIZACE TRESTU Z POHLEDU PRAXE

5.1 Cíl výzkumu

Otázka účelu a individualizace trestu je velmi nelehkým tématem, ve kterém hraje svou roli řada proměnných. Pro provedení výzkumu v této oblasti jsem zvolila kvalitativní metodu s využitím techniky expertního rozhovoru, a to konkrétně s předsedkyní Okresního soudu v Litoměřicích Mgr. Halkou Lacinovou. Jelikož je důležitou součástí zásady individualizace trestu individualizace soudcovská (také soudní), považuji pohled soudců na tuto problematiku jako zcela stěžejní, neboť právě oni ve výsledku s tímto institutem pracují nejvíce. V rámci praktické části diplomové práce se tedy zaměřím na identifikaci faktorů, které ovlivňují rozhodování soudce při určování trestu. Zároveň se pokusím o identifikaci problémů a výzev, jež jsou s tímto procesem spojené a navrhnout možná zlepšení či inovace, které by mohly vést k efektivnějšímu a spravedlivějšímu soudnímu procesu. K této identifikaci významným způsobem poslouží právě poznatky a zkušenosti předsedkyně Okresního soudu v Litoměřicích Mgr. Halky Lacinové.

Dále jsem považovala za důležité získat praktický pohled na danou problematiku i od dalších odborníků pohybujících se v této oblasti. Za tímto účelem jsem kontaktovala některé předsedy státních zastupitelství. Konkrétně se mi podařilo získat odpovědi na zadané otázky od obou předsedů Vrchních státních zastupitelství v Praze (Mgr. Pavel Prygl) a Olomouci (JUDr. Petra Lastovecká). Dále budou uvedeny názory předsedů okresních státních zastupitelství Mgr. Daniela Úlovce a JUDr. Jana Dostála.

Cílem praktické části této diplomové práce je zejména stanovit dominující účel trestu v našich trestněprávních podmínkách a zjistit, jakým způsobem je nakládáno se zásadou individualizace trestu. Jelikož je problematika trestání obecně velmi úzce spjata s trestem odnětí svobody, považuji za jeden z dílčích cílů praktické části zjistit, zda je z pohledu splnění účelu trestu tento druh sankce dostatečně efektivní. Za důležitou považuji i komparaci s alternativními tresty,

keré by z podstaty věci měly účel trestu naplňovat ve stejné míře jako nepodmíněný trest odnětí svobody.

5.2 Kvalitativní výzkum

Praktická část diplomové práce je zpracována pomocí metody kvalitativního výzkumu, neboť tímto způsobem je možné proniknout do zkoumané problematiky hlouběji. Podstatou kvalitativního výzkumu je, že výzkumník vyhledává a následně analyzuje všechny informace, které mohou přispět k rozklíčování předem stanovených výzkumných otázek, přičemž následně provádí deduktivní či induktivní závěry. Snahou výzkumníka je *získání integrovaného pohledu na předmět studie, na jeho kontextovou logiku, na explicitní a implicitní pravidla, která fungují v dané oblasti.*¹⁵¹

5.3 Výzkumný problém a výzkumné otázky

Tato diplomová práce je prioritně zaměřena na účel a individualizaci trestu a pro účely praktické části této práce je třeba stanovit výzkumný problém, který v ní bude řešen. Následně pak budou stanoveny výzkumné otázky, které řešenou problematiku konkretizují a nalezení odpovědí na ně bude primárním cílem této praktické části. Současně pravděpodobně podrobným zkoumáním tématu vykristalizují určité problémy, mou snahou tedy bude představit návrhy na jejich zlepšení či vyřešení.

Výzkumným problémem je tedy samotná problematika účelu trestu, a to zejména ve vztahu k soudcům, jakožto osobám, které mají za úkol vybrat adekvátní trest pro pachatele. V kontextu účelu trestu je stále více patrný rozpor mezi tradičním trestem odnětí svobody a alternativními tresty, které určitým způsobem zapadají do konceptu restorativní justice. Otázky ohledně efektivity obou pólů vyžadují důkladné zkoumání, a to za účelem identifikace optimálních přístupů k trestání a role restorativní justice v soudním systému. Problémy spojené se zásadou individualizace trestu vyvolávají otázky ohledně efektivity, rovnosti a vnímání spravedlnosti v soudním systému, současně však mohou

¹⁵¹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 49-52. ISBN 80-7367-040-2.

vyvstat otázky týkající se adekvátního zapojení a respektování potřeb obětí trestných činů.

Ze stanoveného výzkumného problému jsem následně vyvodila tyto výzkumné otázky:

1. Jaký je v současné době dominující účel trestu?
2. Jak může být princip individualizace trestu optimalizován tak, aby reflektoval specifické potřeby jednotlivých pachatelů a zároveň došlo k zachování spravedlivého a konzistentního soudního procesu?
3. Stojí za krizí ve vězeňství nadužívání trestů odnětí svobody, zejména těch krátkodobých?
4. Je aktuální legislativní úprava v této oblasti dostatečná?

Ve vztahu k těmto otázkám byly vyvozeny tyto hypotézy:

H1: V současné trestněprávní oblasti v České republice dominuje jako účel ukládaných trestů ochrana společnosti před pachateli trestných činů a náprava pachatele.

H2: Klíčové je zohlednění individuálních potřeb pachatele, ve vztahu k jeho samotné osobě, rodinným, majetkovým a pracovním poměrům, ve stejné míře by měla být zohledněna možnost jeho nápravy i následek způsobený trestným činem pachatele.

H3: Nadužívání krátkodobých trestů odnětí svobody má významný vliv na krizi ve vězeňství, neboť není dostatečně efektivní. Orientace na alternativní a rehabilitační formy trestů může přispět k efektivnějšímu a udržitelnějšímu vězeňství.

H4: V současné trestněprávní úpravě nejsou žádné markantní nedostatky.

5.4 Použité metody a techniky

Za účelem naplnění cílů praktické části diplomové práce jsem zvolila kvalitativní metodu s využitím techniky expertního rozhovoru. Výzkumný soubor byl vybrán na základě nepravděpodobnostního výběru, přičemž respondentka byla vybrána záměrně, a to na základě profesní odbornosti, která je pro účely této práce relevantní. Dotazovanou osobou byla předsedkyně Okresního soudu

v Litoměřicích Mgr. Halka Lacinová, která má v této oblasti bohaté zkušenosti, a to i jako bývalá soudkyně Krajského soudu v Ústí nad Labem. Dále byly podobné otázky položeny předsedům státních zastupitelství, a to konkrétně 25 z nich, přičemž odpověď na tyto otázky jsem obdržela od 4 předsedů.

Jak jsem již uvedla výše, soudcovská individualizace trestu je nepostradatelnou součástí celého procesu ukládání trestu, proto považuji pohled soudce na tuto problematiku za zcela stěžejní. Technika expertního rozhovoru mi umožnila proniknout hlouběji do této problematiky, neboť paní předsedkyně v rámci rozhovoru uvedla i příklady, které mi umožnily se na otázky podívat i z jiného úhlu pohledu a identifikovat nové problémy a výzvy, které mi nebyly dosud známé. Tyto podněty mě pak vedly k získání dalších informací, které zmíněné problémy a výzvy dokreslují a upřesňují. Tento expertní rozhovor doplňuje a obohacují názory předsedů státních zastupitelství, neboť vnímám jako nezbytné získat pohled na danou problematiku od více osob různé odbornosti.

5.5 Záznam a zpracování rozhovorů

Expertní rozhovor probíhal osobně v budově Okresního soudu v Litoměřicích, a to za pomoci zaznamenávací techniky s možností okamžitého přepisu do textové podoby. Následně byl text respondentkou upraven a doplněn. Text byl poté editován do stávající podoby, která byla následně respondentkou schválena.

Dále jsem kontaktovala 25 předsedů státních zastupitelství různé úrovně, a to skrze e-mailovou komunikaci. Touto cestou se mi vrátily 4 odpovědi na zadané otázky.

5.6 Přepis rozhovoru s předsedkyní okresního soudu

Pro upřesnění a správnou orientaci v textu v rámci analýzy rozhovoru na začátek uvedu, že položené otázky jsou číslovány a v textu zvýrazněny tučně. Odpovědi respondentky jsou v uvozovkách.

- 1. Jak vnímáte účel trestu v rámci své role soudkyně? Jak může přispět restorativní justice k dosažení těchto cílů?**

„Vymezení účelu trestu vnímám jako naprosto nezbytné při jeho ukládání. Účelem trestu je naplnění jeho funkce výchovné, nápravné a ochranné. Jsou situace, zejména u prvotrestaných, kde existuje vyšší pravděpodobnost realizace funkce výchovné a nápravné, nicméně u recidivistů pravděpodobnost úspěšnosti funkce výchovné a nápravné se výrazným způsobem snižuje. Trest je většinou ukládán tak, aby před tímto pachatelem specifické trestné činnosti byla ochráněna okolní společnost. V určitých případech lze i v rámci vyhotovení písemného rozsudku konstatovat, že jediná období, kdy pachatel nepáchal trestnou činnost byla období, kdy byl omezen na osobní svobodě. V těchto případech pak jiná než ochranná funkce trestu, účelu trestu nemůže dosáhnout.

Restorativní justice, se domnívám, je v našich podmínkách momentálně sci-fi, a to především s ohledem na personální poddimenzovanost Probační a mediační služby ČR. V případě Probační a mediační služby ČR není zcela pochopena její funkce, je zavalena celou řadou formálních povinností, vypisováním určitých zpráv, které pak jsou na úkor práce se samotnými lidmi, ať již obžalovanými, obviněnými či poškozenými. V České republice je i určité specifikum, neboť celá řada poškozených vůbec nemá zájem na tom, se s obžalovanými setkat a jakýmkoli způsobem situaci řešit. Soudím dopravní nehody, kde je poměrně velký prostor pro tento postup, nicméně případů, kdy byl konflikt vyřešen tímto způsobem jsem neměla více než 5. Tím nemám na mysli využití institutu odklonů, kterých je poměrně hodně, avšak bez výraznějšího zapojení poškozených. V tomto směru shledávám jako velmi přínosné tzv. prohlášení oběti trestného činu, ke kterému občas v jednací síni dojde. Je zcela zjevné, že oběti poté, co toto prohlášení učiní, se uleví, a pachatel si po tomto prohlášení většinou uvědomí, jaký dopad jeho čin na život oběti měl.“

2. Jaký je podle Vás vztah mezi zásadou individualizace trestu a spravedlností?

„Dle mého názoru, aby byl trest spravedlivý, musí být i takzvaně ušitý na míru. Ukládání trestu je pro mě zcela zásadní záležitosti. V každém projednávaném případě věnuji této úvaze zvláštní péči. V mnoha případech ukládám více trestů vedle sebe. Velmi hojně využívám možností, jaké mi zákon dává, zejména u alternativních trestů, pokud jde o možnosti uložení tzv. omezení a povinností

atd. Každý trest by měl vést k určité změně v chování pachatele, tedy řeším-li osobu línou, apatickou, pak této osobě není vhodné ukládat trest domácího vězení, aby mohla ve svém pasivním způsobu života pokračovat, naopak mám-li osobu pracovně přetíženou, pak je zcela nevhodné ukládání trestu obecně prospěšných prací. V současné době je jedním z nejcitelnějších trestů (vnímáno pachateli) a rovněž jedním z nejčastěji ukládaných trestů trest zákazu činnosti spočívající v zákazu řízení všech motorových vozidel. Tento druh trestu v podstatě vždy ukládám ve všech případech, pokud pachatel spáchal úmyslný trestný čin na úseku dopravy, a to i za situace, kdy řízení motorového vozidla je jeho zaměstnáním. Někdo může namítat, že tato osoba pak přijde o zaměstnání a bude odkázána na dávky od státu, nicméně jedná se o období přechodné a jsem přesvědčena o tom, že pokud pachatel pracovat chce, může po určitou dobu vykonávat jinou práci. Pro mě je však představa, že by tato osoba trestnou činnost opakovala (s mnohem závažnějšími následky), protože to "prošlo bez zákazu činnosti", děsivá. Takto mám čisté svědomí, že jsem udělala vše, abych recidivě zabránila.“

3. V současnosti zde panuje problém se zatíženým vězeňským systémem. Jaký je Váš názor na budoucí vývoj v oblasti trestu odnětí svobody a jaká by měla být reakce soudců na možné budoucí trendy týkající se prevence nadužívání tohoto trestu?

„Já jsem přesvědčena o tom, že přeplněné věznice nejsou výsledkem toho, že by bylo nadužíváno ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody. Naopak jsem přesvědčena o tom, že věznice jsou plné z toho důvodu, že odsouzeným byla opakovaně dávána příležitost k nápravě neúčelným a neefektivním ukládáním trestů alternativních. Pokud si pachatel neváží možnosti uložení trestu alternativního a považuje jeho uložení za slabost systému, je vysoká pravděpodobnost toho, že tento trest nevykoná a bude mu nařízen náhradní nepodmíněný trest. V tomto směru považuji za mnohem účelnější při opakované recidivě (u bagatelních trestných činů) uložit nepodmíněný trest kratšího trvání cca 8 měsíců až 1 rok, než připustit situaci, že odsouzený v podmínce dostane při recidivě další podmínku, tentokrát s dohledem, při jeho porušení mu je dána další šance v podobě trestu obecně prospěšných prací a nakonec ještě i možnost trestu

domáciho väzení, když se pak všechny tyto tresty přemění z důvodu jejich nerealizace či pokračování v nevedení řádného života, byť se jedná o bagatelní záležitosti, velmi často se pak tyto osoby dostávají do väzení na několik let, dochází k tzv. řetězení trestů. Například vyslychala jsem svědkyni, která měla před sebou ještě 12 let nepodmíněného trestu odnětí svobody, ptala jsem se jí, za co to má, za jaký zvlášť závažný zločin a ona nespáchala závažnější trestný čin než krádež ve 2. odstavci. Z mého pohledu tedy ukládám opakovaně alternativní tresty pouze za situace, že vidím zjevnou možnost nápravy pachatele, či že obdobný trest v minulosti úspěšně vykonal. V opačném případě ukládám tresty nepodmíněné. Domnívám se, že by stálo za to, aby někdo učinil výzkum ve věznicích, zda většina pachatelů vykonává tresty již původně uložené jako nepodmíněné, či tresty které byly přeměněny z trestů alternativních. O žádné takovéto studii nevím.“

4. Je stávající legislativa v oblasti účelu a individualizace trestu dostačující?

„Z mého pohledu je dostačující, jelikož v této oblasti především záleží na výkladu zákona a osobním přístupu a nasazení každého z nás. Mám za to, že situace i v našem vězeňství by byla jiná, pokud by všichni při ukládání trestů využívali všech možností, které zákon poskytuje, nebáli se být kreativní, jít až na hranu a tzv. šít tresty na míru, tedy nebrali případy jako odškrtnutý spis, který zmizel ze stolu, ale snažili se případy skutečně vyřešit a opečovat tak, aby se již neopakovaly.“

5.6.1 Vyhodnocení a analýza rozhovoru

K otázce první:

Jak jsem již v teoretické části práce uvedla, vedle účelu trestu rozlišujeme i funkci trestu, avšak tyto dva segmenty spolu úzce souvisí. Dle respondentky je dominantní funkcí trestu funkce výchovná, nápravná a ochranná, přičemž je velmi důležité vypíchnout fakt, že funkci výchovy a nápravy je vhodné zohledňovat při ukládání trestu spíše u prvopachatelů, resp. prvotrestaných, a tato funkce trestu ztrácí na významu u recidivistů, u nichž možnost jejich nápravy či převýchovy výrazně klesá. U těchto osob, které v mnoha případech můžeme označit za

nebezpečné osoby, pak převládá požadavek na ochranu společnosti před nimi, a to jejich eliminací z veřejného prostoru. Jak paní předsedkyně podotkla, u mnoha jedinců je jedinou dobou, kdy nepáchají trestnou činnost, ta doba, kdy jsou omezeni na osobní svobodě. Právě z tohoto důvodu považují u prvotrestaných pachatelů výchovnou a nápravnou funkci trestu za zcela stěžejní, neboť řádnou péčí o odsouzeného lze přispět k tomu, že v budoucnu nebude recidivovat. Je však také na místě uvést, že recidiva záleží v mnoha dalších okolnostech.

Jak z odpovědi respondentky vyplývá, restorativní justice je ve své podstatě dobrým konceptem, avšak aby tento koncept mohl všestranně správně fungovat, musí zde panovat optimální podmínky. Paní předsedkyně poukázala na to, že v současné době není Probační a mediační služba dostatečně personálně obsazena, neboť vedle samotné práce s lidmi mají probační úředníci řadu formálních povinností. Probační a mediační služba si klade za jeden z cílů odklonit pachatele od kriminální kariéry, tedy docílit tzv. desistence. Jedním z prvků, kterým je tohoto cíle dosahováno, je osobní angažovaný kontakt s pachatelem, na který má pracovník Probační a mediační služby dostatečný časový prostor, a to zejména proto, aby mohl věnovat dostatek času a péče analýze rizik a potřeb pachatele a soustředil se taktéž na jeho motivaci k vedení řádného života. Sama Probační a mediační služba upozorňuje na to, že její počet zaměstnanců je dlouhodobě nedostačující, přičemž vychází z porovnání počtu zaměstnanců služby s požadavky na rozsah odborných činností, které spadají do její agendy, a standardy ostatních evropských probačních služeb. V zahraničí je jako standard uváděn počet 40-50 případů odsouzených na jednoho probačního pracovníka, přičemž zahraniční probační služby se zpravidla v oblasti poskytování služeb obětem trestných činů neangažují.¹⁵² Probační a mediační služba zveřejňuje výroční zprávy o jejím fungování, přičemž poslední dostupná je z roku 2020. Z této zprávy vyplývá, že skutečný průměrný počet zaměstnanců za rok 2020 byl po zaokrouhlení 494 zaměstnanců v pracovním poměru. Celkově v tomto roce byla odborná činnost Probační a mediační službou vykonána v rámci 25 764 případů,

¹⁵² *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2017, s. 7-12. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf

přičemž průměrná zátěž jednoho pracovníka byla 62 případů kontrolovaných sankcí, kam spadají zejména výkony dohledů a obecně prospěšných prací. Lze zde sledovat i určitý rozdíl mezi středisky Probační a mediační služby, kdy 7 z nich dosahovalo zátěže, jež byla vyšší než 75 případů kontrolovaných sankcí připadajících na jednoho pracovníka. Mimo těchto činností za rok 2020 každý probační pracovník zpracoval průměrně 22 podkladů pro rozhodnutí OČTŘ a poskytl průměrně pomoc a podporu více než 10 obětem trestných činů.¹⁵³ Z uvedených dat vyplývá, že v extrémních případech je počet případů připadajících jednomu pracovníkovi téměř dvojnásobný oproti evropským standardům. Má-li Probační a mediační služba správně a efektivně fungovat, aby mohl být adekvátně a lidsky vykonáván dohled a pomoc pachatelům a obětem trestných činů a jejich rodinám, musí být navýšen počet jejich zaměstnanců. V Konceptu rozvoje probace a mediace do roku 2025 Probační a mediační služba navrhuje i elektronizaci běžných administrativních úkonů, čímž by došlo k zefektivnění jejich výkonu, díky kterému zbyde více času na přímou práci s pachateli.¹⁵⁴

Jedním z alternativních trestů, které byly popsány v teoretické části práce, je i trest domácího vězení, kde je potřeba intenzivní součinnosti Probační a mediační služby. Jak jsem již výše zmínila, Probační a mediační služba je podle názorů některých odborníků a dostupných dat nedostatečně personálně obsazena a probační úředníci jsou tak v rámci namátkových kontrol prováděných za účelem kontroly dodržování trestu domácího vězení schopni kontrolovat pouze omezený počet osob. Právě tento problém může být důvodem, proč se k tomuto trestu uchylují soudci spíše výjimečně. Jako žádoucí se jeví elektronický monitoring odsouzených (tzv. náramky), avšak ten byl v roce 2021 po třech letech fungování zrušen.¹⁵⁵

¹⁵³ *Výroční zpráva za rok 2020* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2020, s. 4. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/11/onas_zakladdokumenty_vyrocnizprava_2020_211111.pdf

¹⁵⁴ *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2017, s. 13. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf

¹⁵⁵ SCHEINOST Miroslav a kol. *Sankční politika pohledem praxe* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014, s. 14-17. ISBN 978-80-7338-144-8. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/419-Sankcni-politika-POHLEDEM-PRAXE.pdf>

Je tedy vidět, že má-li koncept restorativní justice v České republice fungovat, je stále mnoho oblastí, na kterých je třeba zapracovat. Nutná je určitá reforma stávajícího systému, která by ubrala zbytečné byrokracie a umožnila by orgánům a institucím věnovat veškerý potřebný čas samé podstatě restorativní justice.

K otázce druhé:

Při rozhovoru dále narážíme na problematiku spravedlivého trestu. Již jsem v teoretické části práce zmínila, že v tomto ohledu není míněn pouze samotný výsledek celého procesu, nýbrž i proces samotný. Z odpovědi paní předsedkyně vyplývá, že v rámci otázky spravedlivého trestu je třeba se také zabývat následkem, který byl konkrétním trestným činem způsoben, popřípadě i tím, který by eventuálně mohl být způsoben, bude-li pachatel své jednání v budoucnu opakovat, tedy bude-li recidivovat. Byl uveden příklad z oblasti dopravy, který se týkal uložení zákazu činnosti spočívající v zákazu řízení všech motorových vozidel. Respondentka uvedla, že tohoto trestu užívá téměř pokaždé, řeší-li úmyslný trestný čin na úseku dopravy, a to i v případech, že je řízení motorového vozidla pro pachatele jeho zaměstnáním a v důsledku uložení tohoto trestu nebude moci jeho povolání vykonávat. Z tohoto příkladu jasně vyplývá, že následek, ke kterému může dojít, nebude-li uložen trest zákazu činnosti, je závažnější a prioritní oproti faktu, že dotyčný nemůže vykonávat své povolání. Jak paní předsedkyně podotýká, jedná se pouze o přechodné období a důsledek uložení tohoto trestu v podobě odkázání odsouzeného na dávky od státu je naprosto marginální záležitostí. Nehledě na to, že nechce-li být osoba v důsledku této sankce odkázána na dávky, má možnost opatřit si zaměstnání v jiné oblasti, kde zákaz činnosti spočívající v zákazu řízení všech motorových vozidel nebude překážkou.

Při ukládání trestu je tedy třeba brát ohled na mnoho okolností, aby byl vybraný trest efektivní a účelný. Již z logiky věci tedy není účelné, a už vůbec ne efektivní, uložit například trest domácího vězení „líné a apatické“ osobě. Zůstane sice zachována rodinná vazba, která by například uložením trestu odnětí svobody mohla být významně narušena a je veskrze vnímána jako pozitivní, avšak uložení tohoto trestu by mohlo odsouzeného vést k vedení pasivního způsobu života.

Jelikož by měl trest vést k určité změně dosavadního chování pachatele, není tento výsledek kýžený a je tedy vhodnější se uchýlit k jiné sankci, která by tento pasivní způsob života prolomila. Byl také uveden příklad z opačného konce spektra, tedy že není účelné uložit trest obecně prospěšných prací osobě, jenž je pracovním přetížená.

Obecně vzato je tedy efektivita alternativních trestů podmíněna jejich vhodným ukládáním, přičemž důležitým komponentem je seznámení pachatele s podmínkami tohoto trestu. Pachatel musí být připraven a motivován tento trest vykonat a dopředu musí být zjištěny podmínky pro jeho výkon. Jak bylo již několikrát zmíněno, doprovodně mohou být uložena přiměřená omezení či povinnosti obviněnému, a to po provedené analýze rizik a potřeb pachatele. Opomenuty by neměly být ani potřeby a zájmy oběti trestného činu.¹⁵⁶

Z odpovědi paní předsedkyně jasně vyplývá, že se o spravedlivý trest jedná tehdy, pokud je pachateli tzv. ušit na míru, tedy jsou zohledněny všechny okolnosti činu a samotná osobnost pachatele, a to včetně jeho rodinných a majetkových poměrů. Zároveň by však mělo být jasné, jakým způsobem se došlo ke stanovenému trestu a které důvody za tím stojí. Je-li pachateli uložen neúměrně přísný trest, pachateli není v podstatě dána možnost se s potrestáním vnitřně ztotožnit, neboť tento neúměrný trest vnímá jako nespravedlivý. Jedná-li se například o nepodmíněný trest odnětí svobody, tento trest zajisté splní funkci eliminační a ochrannou, ale bude těžké dosáhnout funkce nápravné či výchovné, nepůjde-li tomuto účelu odsouzený naproti. Naopak, je-li uložen příliš mírný trest, například v podobě některého z alternativních trestů, a pachatel si tohoto mírného potrestání neváží, může to považovat za jakousi slabost systému a že mu to tzv. „prošlo“. U takového pachatele pak nebude žádným překvapením, že se uchýlí k recidivě a trestnou činnost bude opět opakovat.

K otázce třetí:

Předposlední otázka byla mířena na nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho výkon. Současnou situaci ve věznicích významně ovlivňuje několik

¹⁵⁶ *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediální služba České republiky, 2017, s. 7. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf

problémů. Prvním významným problémem je kapacita věznic, která v roce 2022 dosahovala pro výkon trestu odnětí svobody 95,65 %, což je ovšem oproti předchozím rokům určité zlepšení, viz tabulka 1.

Tabulka 1: Vývoj stavu odsouzených osob vzhledem k ubytovací kapacitě věznic

	2018	2019	2020	2021	2022
Stav odsouzených	20 177	19 665,25	18 559,92	17 606,17	17 714,25
Celková ubytovací kapacita*	18 773,58	18 569,58	18 037,17	18 127,58	18 520,5
Využitelnost v %	107,48	105,91	102,89	97,12	95,65

* 4 m²/osoba, pro výkon trestu odnětí svobody

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby ČR z let 2018, 2019, 2020, 2021, 2022

V budoucnu lze očekávat opětovný problém s ubytovacími kapacitami věznic, neboť mají začít platit nové normy, které se týkají prostorových požadavků na ubytování odsouzených. Aktuálně dle § 17 odst. 1 vyhlášky č. 345/1999 Sb., vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (v posledním znění) *musí v ubytovací místnosti určené pro ubytování více odsouzených na jednoho odsouzeného připadat ubytovací plocha nejméně 4 m². Od počátku roku 2024 se tyto standardy měly zpřísnit, a to tak, že v cele nebo ložnici určené pro ubytování více odsouzených musí na jednoho z odsouzených připadat ubytovací plocha nejméně 6 m² a na každého dalšího nejméně 4 m².*¹⁵⁷ Ovšem Ministerstvo spravedlnosti se k těmto chystaným změnám vyjádřilo tak, že v současné době nedokáže tento požadovaný počet čtverečních metrů zajistit pro každého odsouzeného, a to z důvodu nárůstu počtu vězňů a ekonomických důvodů, a proto bylo navrženo, aby se tyto změny odložily na rok 2027. Tyto změny byly schváleny už v roce 2020, přičemž v tomto období (jak je i z tabulky výše patrné) počty vězňů klesaly a bylo tedy možné předpokládat, že změny v normách nebude problém aplikovat, a to i bez nutnosti

¹⁵⁷ § 17 odst. 1 vyhlášky č. 345/1999 Sb., vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody v budoucím znění od 1. 1. 2027

budování nových vězeňských prostor či rekonstrukce těch stávajících. Chystané změny jsou reakcí na doporučení Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.¹⁵⁸

Problém s ubytovacími kapacitami věznic však není zdaleka jediným, zároveň se totiž snižuje i počet vězeňského personálu. Situace je celkově velmi neuspokojivá, a tak není divu, že se stále zvyšuje počet mimořádných událostí násilného charakteru mezi vězni navzájem a mezi vězni a zaměstnanci věznic. Dále také roste počet sebevražd a pokusů o sebevraždu.¹⁵⁹

Přítom samotný personál spadající pod Vězeňskou službu je důležitou součástí celého procesu nápravy pachatelů, ke které má v tomto prostředí docházet. Ustanovení § 2 odst. 1 písm. d) zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR v posledním znění uvádí, že v rámci výkonu trestu odnětí svobody má docházet k působení na osoby v tomto výkonu prostřednictvím programů zacházení, přičemž se jedná o jeden z důležitých úkolů stanovených tímto ustanovením. Cílem tohoto působení má být vytvoření předpokladů pro vedení řádného způsobu života těchto osob po jejich propuštění.

U programu zacházení se na okamžik zastavím, neboť ho v rámci účelu výkonu trestu odnětí svobody považuji za klíčový. Tento program *se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti*. Z uvedeného vyplývá, že je ve své podstatě projevem penitenciární individualizace trestu, přičemž v rámci programu zacházení je stanoven i samotný cíl působení na odsouzeného, a to včetně metod, pomocí kterých má být tohoto stanoveného cíle dosaženo. *Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, případně jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho soběstačný život*

¹⁵⁸ ČTK. Stát neumí zajistit vězňům prostor v celách, vyhláška se odsouvá na rok 2027. *Česká justice* [online]. [cit. 3. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2023/11/stat-neumi-zajistit-veznum-prostor-v-celach-vyhlaska-se-odsouva-na-rok-2027/>

¹⁵⁹ *Zpráva o činnosti Státního zastupitelství za rok 2022 – textová část*. [online]. Brno: Nejvyšší státní zastupitelství, 22. 6. 2023, 4 NZN 501/2023, s. x. [cit. 3. 2. 2024]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/nsz/cinnost-nejvyssiho-statniho-zastupitelstvi/zpravy-o-cinnosti/zprava-o-cinnosti-za-rok-2022/>

v souladu se zákonem.¹⁶⁰ Programy zacházení se primárně skládají ze zařazení odsouzeného do práce, vzdělávání odsouzeného, speciálních výchovných aktivit, volby různých zájmových aktivit a vytváření vnějších vztahů.¹⁶¹ Kvalita těchto programů zacházení z velké části záleží v odbornosti, kvalifikovanosti, profesionalitě a pozitivní motivovanosti těch zaměstnanců, kteří s vězňenými osobami v rámci těchto aktivit pracují. Těchto kompetentních osob musí být dostatek, aby tyto stanovené programy byly maximálně efektivní. Právě nedostatečný počet takto kompetentních zaměstnanců je aktuálním problémem v současně nastaveném systému. Důraz na pečlivý výběr těchto zaměstnanců klade sama Vězeňská služba v rámci své Koncepce vězeňství do roku 2025, přičemž v rámci strategického cíle si stanovuje, že zajistí, aby tyto osoby byly co nejméně zatíženy administrativními úkony, neboť ty mohou ubírat drahocenný čas, který může být věnován práci s odsouzenými osobami.¹⁶²

Má-li být vězeňské prostředí takovým prostředím, ve kterém vedle většinou dočasného vyloučení pachatele z veřejného prostoru za účelem ochrany společnosti před jednáním tohoto pachatele má docházet i k jeho nápravě či dokonce převýchově spočívající ve změně chování a jeho nasměrování k vedení řádného života, musí být podmínky panující v tomto prostředí všeobecně zlepšeny. Vězeňské prostředí by z podstaty věci nemělo přispívat k recidivě odsouzených, se kterou v českém prostředí máme problém. Náprava pachatelů a jejich následná resocializace vyžaduje jistou péči, která klade nároky na ekonomickou a personální stránku věci. Právě lidský faktor by obzvlášť neměl být podceňován. Ovšem je důležité zdůraznit, že ač může být kvalita těchto snah sebelepší, skutečně ve výsledku záleží na postojích a přístupu jejich adresátů. Jiný dopad budou mít tyto aktivity na osobu prvotrestanou, jinou na osoby, které jsou ve výkonu trestu opakovaně a jsou vůči těmto snahám imunní.

¹⁶⁰ § 41 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů v posledním znění.

¹⁶¹ BRUNOVÁ, Markéta. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Praha: Leges, 2020, s. 170. ISBN 978-80-7502-408-4.

¹⁶² *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky, s. 43-44. [cit. 29. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

Jako naprosto klíčové se jeví předejít takové situaci, kdy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nemá propuštěná osoba dostatečné rodinné, ubytovací a pracovní zázemí a finanční zajištění a nemá žádný jasný plán, jak si na svobodě obstarat základní potřeby. Nejčastěji tyto problémy spočívají ve značných obtížích při hledání zaměstnání, v zadluženosti jedince a nefungujících rodinných a přátelských vazbách, které jsou samotným odsouzením narušeny a lze ze strany těchto osob vůči propuštěné osobě v mnohých případech sledovat odmítavou reakci. Má-li tedy být zabráněno tomu, aby se osoba opakovaně dostala do výkonu trestu a neuchýlila se znovu k trestné činnosti obecně, je nezbytné, aby se takové osobě dostalo podpory, a to většinou ve formě jakési asistence, ať státem přímo poskytované nebo minimálně státem podporované. Tato asistence pak slouží zejména jako nástroj k odstranění nebo alespoň minimalizaci překážek zmíněných výše. Někteří mohou namítat, že tyto aktivity jsou jen další finanční zátěží pro státní rozpočet, avšak je třeba poznamenat, že takové aktivity se oproti nákladům na odsouzené osoby vyplatí. Neměli bychom opomenout ani nespornou výhodu spočívající v ochraně společnosti, a to z hlediska potenciálních obětí, jejichž počet může být těmito cílenými aktivitami snížen.¹⁶³

Úspěšná resocializace odsouzeného se pak dá považovat za naplnění účelu a funkce trestu, zejména tedy funkce nápravné a výchovné, ale i ochranné, neboť proběhl-li tento proces úspěšně, již není potřeba společnost před pachatelem trestného činu chránit. Ovšem plní trest odnětí svobody tyto cíle? Podíváme-li se na míru recidivy (viz tabulka 2 na další straně), zjistíme, že hlavní účel trestu odnětí svobody, tedy náprava, není dostatečně naplňován a ve stávajícím systému jsou značné nedostatky, z nichž některé jsou popsány výše.

¹⁶³ *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky, s. 117-118. [cit. 29. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>

Tabulka 2: Míra recidivy v letech 2018-2022

	2018	2019	2020	2021	2022
Celkový počet objasněných skutků	105 710	105 994	93 140	87 744	96 229
Počet skutků spáchaných opakovaně trestanými osobami	46 348	47 904	43 710	42 312	47 068
Recidiva v %	43,8	45,2	46,9	48,2	48,9

Zdroj: Policejní statistika kriminality z let 2018, 2019, 2020, 2021, 2022

Paní předsedkyně ovšem zároveň poukázala na to, že dle jejího názoru není problém s přetíženým vězeňským systémem způsoben nadužíváním nepodmíněného trestu odnětí svobody jako takového, nýbrž velký podíl na něm mají právě přeměněné alternativní tresty, které nebyly odsouzeným řádně či vůbec vykonány. Respondentka uvedla zajímavý příklad, který se týká tzv. řetězení trestů z důvodu jejich nerealizace odsouzenou osobou. V příkladu byl zmíněn uložený podmíněný trest odnětí svobody, odsouzený po recidivě dostal podmíněný trest odnětí svobody tentokrát s dohledem a po opětovném nesplnění daných podmínek mu byl uložen další alternativní trest. Řetězení trestů by měla předcházet novela trestních zákonů č. 333/2020 Sb., která nabyla účinnosti 1. 10. 2020. Tato novela právě zavedla v případě, že odsouzenému při nevedení řádného života či nezaplacení peněžitého trestu, bude tento uložený alternativní trest přeměněn na trest odnětí svobody. Ovšem stále platí, že výjimečně může soud v případě podmíněného odsouzení toto podmíněné odsouzení ponechat, a to i za předpokladu, že odsouzený zavedl důvod v přeměnu na nepodmíněný trest odnětí svobody, ale pouze ve výjimečných situacích a s přihlédnutím k okolnostem daného případu. Zároveň však nad odsouzeným stanoví dohled, přiměřeně prodlouží zkušební dobu či stanoví dosud neuložené přiměřené

povinnosti a přiměřená omezení, která budou odsouzeného vést k vedení řádného života.¹⁶⁴

Z tohoto lze vyvodit závěr, že v současnosti je problém s alternativními tresty ten, že nejsou ukládány efektivně a ve výsledku mohou být pro systém jen další zátěží. Je však otázkou, zda lze tyto zatěžující případy nějakým způsobem eliminovat. Stále je ovšem efektivnější, pokud je nevykonaný alternativní trest přeměněn na trest odnětí svobody krátkého trvání, než je-li přeměněn několikrát na další alternativní tresty, které odsouzený opět nevykoná a konečným výsledkem je uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody dlouhého trvání, což celý systém zatěžuje v mnohem větší míře. Právě z tohoto důvodu byla již zmíněná novela přivítána, na její podporu se mimo samotný rozhovor vyjádřila i má respondentka.

Velmi důležitou otázkou tedy je, co lze dělat pro to, aby došlo ke zvýšení vykonatelnosti alternativních trestů a zároveň tak jejich efektivnosti, respektive zda lze nějakým způsobem předejít nebo alespoň zmenšit riziko, že uložené alternativní tresty nebudou vykonány. V Konceptci pro rozvoj probace a mediace do roku 2025 sama Probační a mediační služba uvádí, že předpokladem pro zvýšení vykonatelnosti a efektivnosti alternativních trestů je *předjednávání trestů, zohledňování stanoviska Probační a mediační služby k jejich uložení, využívání spolupráce s Probační a mediační službou ze strany orgánů činných v trestním řízení v průběhu přípravného řízení a řízení před soudem*.¹⁶⁵ Z toho vyplývá, že tento cíl může být z podstatné části naplněn i zefektivněním samotného systému, jenž je aktuálně nastaven a zjevně má své mezery, které mohou zčásti stát za nedostatečnou efektivitou alternativních trestů.

Má-li být trest co nejvíce účinný, je naprosto zásadní, aby reakce na porušení stanovených podmínek pachatelem přišla co nejrychleji, avšak tento proces často brzdí samotné soudy svou pomalou, malou či dokonce žádnou reakcí na zprávy Probační a mediační služby o porušení podmínek dohledu. Zde se projevuje jakási nefunkčnost systému, neboť pokud nejsou odpovědné orgány

¹⁶⁴ § 83 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

¹⁶⁵ *Konceptce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2017, s. 7. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_konceptce_pm_do_roku_20251.pdf

schopny na tato porušení adekvátně a včas reagovat, odsouzený ztrácí jakoukoliv motivaci stanovené podmínky dodržovat. Do agendy Probační a mediační služby spadá i trest obecně prospěšných prací, u kterého je ten problém, že je zde administrativně náročný proces při vydávání rozhodnutí soudu o nařízení jeho výkonu, neboť je zde vyžadována spolupráce soudu s místně příslušným střediskem Probační a mediační služby. Tímto procesem jsou zatíženy obě strany a je důležité podotknout, že v celém procesu je práce soudů spíše pasivní, neboť se jejich agenda na tomto poli týká pouze schvalování návrhů Probační a mediační služby. Ve své koncepci tedy sama Probační a mediační služba uvádí, že bude usilovat o to, aby tato agenda byla převedena pouze na Probační a mediační službu. Výsledkem by tak mohlo být urychlení celého procesu, což je kýžený výsledek, vzhledem k výše uvedenému.¹⁶⁶

Na součinnost subjektů v oblasti ukládání alternativních trestů se zaměřil Institut pro kriminologii a sociální prevenci v rámci svého výzkumu. V rámci tohoto výzkumu došlo ke sběru dat od výzkumného souboru, jenž se skládal ze soudců, státních zástupců a probačních úředníků. Z výsledků výzkumu, kdy na škále 1 až 4 (1 – velmi dobrá až 4 – velmi špatná), vyšlo průměrné hodnocení ze strany soudců 1,24 a ze strany státních zástupců 1,40 vůči probačním úředníkům. Tedy tato součinnost je vnímána veskrze pozitivně. Z pohledu probačních úředníků směrem k soudcům a státním zástupcům je spolupráce vnímána o něco hůře. Probační úředníci zúčastnění na tomto výzkumu hodnotí součinnost se soudci průměrně na 1,78 a o něco hůř hodnotí spolupráci se státními zástupci, a to průměrně na 2,08.¹⁶⁷

K otázce čtvrté:

Má poslední položená otázka mířila na to, zda respondentka, jakožto člověk pracující s trestními zákony na denní bázi, považuje stávající legislativní úpravu na tomto poli za dostačující. Paní předsedkyně uvedla, že pro ni je stávající úprava

¹⁶⁶ *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2017, s. 10-11. [cit. 28. 1. 2024]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf

¹⁶⁷ ROZUM, Jan a kol. *Zprávy PMS pro účely rozhodnutí v trestním řízení: kvalita, význam a efektivita* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2020, s. 72-73. ISBN 978-80-7338-188-2. [cit. 27. 1. 2024]. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/464-Zpravy-PMS-pro-ucely-rozhodnuti-v-trestnim-rizeni-kvalita-vyznam-efektivita.pdf>

dostačující a zároveň dodala, že výsledek každého konkrétního případu je svým způsobem v rukou soudce, který by měl každý takový případ „opečovat“ dle svého nejlepšího vědomí a svědomí, a kromě procedurální správnosti by se měl soustředit na to, aby pachatelé již své činy neopakovali a zabránili tak v co největší možné míře jejich recidivě. Taktéž zmínila, že soudci by se neměli bát určité kreativity při ukládání trestů, a to v rámci, který jim stanovuje zákon a tresty „šili“ každému jednomu pachateli na míru, což dle mého vyžaduje v určité míře vedle důrazu na procedurální správnost i lidský přístup.

Této problematice se svým způsobem několikrát dotknul i Nejvyšší soud, a to závěrem, že rozmezí trestní sazby je nastaveno tak, aby směřovalo k naplnění účelu takto ukládaného trestu. To znamená, že má-li být tento účel dosažen, musí být správně stanoven druh a výše sankce, neboť pouze správně stanovený trest povede k naplnění účelu tohoto trestu.¹⁶⁸ Z uvedeného tedy vyplývá, že stávající legislativní úprava je promyšleně nastavena a záleží jen na každém soudci, jaké zákonem upravené možnosti využije, aby bylo dosaženo maximální efektivity každého trestu.

Na problém spočívající v pouhém „odbavování“ spisů poukazuje ve svém příspěvku i doktorka Kateřina Šimáčková, která tvrdí, že orgány činné v trestním řízení se obecně soustředí na vypátrání, usvědčení a odsouzení pachatele, jakožto na svůj primární cíl a v mnohem menší míře lze sledovat snahu o neopakování trestných činů či zmenšení počtu spáchaných případů. Šimáčková doslova uvádí: *„Myslíme u trestání vůbec na lidi, o které jde, nebo jen na správnou proceduru a zdárné vyřízení případu? Nesoustředíme se případně jen na pachatele, a nikoli na všechny lidské bytosti, jichž se naše práce týká? Tedy též na oběti, které už trestnými činy utrpěly, nebo dokonce na to, abychom zabránili dalším obětem v budoucnosti? Vždyť právě to by mělo být skutečným cílem trestání v demokratické společnosti – zabránit dalším obětem v budoucnu.“* Z toho vyplývá, že náprava pachatele, kterou v budoucnu zabráníme dalšímu páchání a tím zabráníme vzniku dalších obětí, je opravdu dominujícím účelem trestu, avšak otázkou je, zda u zvlášť závažných zločinů, které jsou obzvlášť

¹⁶⁸ Např. *Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 1. 2005, sp. zn. 4 Tz 185/2004*

zavrženíhodné, si pachatel vůbec snahu o jakoukoliv nápravu „zaslouží“ a není vhodnější uchýlit se k jeho prosté eliminaci z veřejného prostoru. Moderní společnost, zejména pak v našich podmínkách, však trest smrti, který lze považovat za nejzazší formu eliminace pachatele, odmítla, a tak nám ve své podstatě nezbývá nic jiného než snaha o nápravu pachatele. I doživotně odsouzený vězeň má možnost podmíněného propuštění, tedy se může dostat na svobodu a teoreticky své kriminální jednání opakovat.¹⁶⁹

Diskuse na toto téma mě vede k zamyšlení, zda by nebylo vhodné, aby soudci vedle právního vzdělání oplývali také znalostmi z jiných oborů, které však s právní oblastí velmi úzce souvisí, tedy aby bylo zavedeno povinné vzdělávání soudců. Právě širší znalost získaná takovým typem vzdělávání může vést k lepší práci se zásadou individualizace trestu a k účelnějšímu ukládání trestů. V současné době Justiční akademie sice nabízí různé kurzy pro soudce, avšak nejedná se o obligatorní vzdělávání a mnozí soudci o tuto nabídku nemají zájem. Ministerstvo spravedlnosti v současnosti pracuje s návrhem, který se zavedení povinných kurzů pro soudce zabývá. Zejména je vyvíjen tlak na vzdělávání v oblasti sexuálně motivovaných trestných činů, a to zejména z hlediska práce s oběťmi těchto činů.¹⁷⁰ Někteří však namítají, že tato povinnost již v minulosti zavedena byla, ale Ústavní soud některá ustanovení týkající se této povinnosti zrušil.¹⁷¹

5.7 Názory státních zástupců

Předsedům státních zastupitelství byly položeny následující otázky:

1. Jak v rámci svého povolání vnímáte účel trestu?
2. Jaký je podle Vás vztah mezi zásadou individualizace trestu a spravedlností?

¹⁶⁹ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Je skutečně náprava cílem našeho trestání? In: GŘIVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁŇOVÁ. *Ukládání trestů a jejich výkon*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 42-44. ISBN 978-80-7380-833-4.

¹⁷⁰ GAVRINĚV, Vojtěch. Ministerstvo chce kvůli sexuálnímu násilí povinné vzdělávání soudců. *Seznam zprávy* [online]. 23. 1. 2024 [cit. 9. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-ministerstvo-chce-kvuli-sexualnimu-nasilii-povinne-vzdelavani-soudcu-244275>

¹⁷¹ Nález č. 349/2002 Sb., *nález Ústavního soudu ze dne 18. června 2002 ve věci návrhu na zrušení některých ustanovení zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů*

3. Vzhledem k současné krizi vězeňského systému, jaký je Váš názor na budoucí vývoj v oblasti trestu odnětí svobody? Jaké jsou dle Vás příčiny této situace?
4. Je podle Vašeho názoru stávající legislativa v oblasti účelu a individualizace trestu dostačující?

Od výše zmíněných předsedů se mi dostalo těchto odpovědí.

K otázce první:

Mgr. Pavel Prygl: *„Účel trestu je jednou ze složek zohledňovaných při prosazování veřejného zájmu.“*

JUDr. Jan Dostál: *„Individuálně u každého jinak, v nejširším možné pojetí (obecně) je účelem trestu následek, který povede ke snížení pravděpodobnosti opakování trestné činnosti.“*

Mgr. Daniel Úlovec: *„Primárně jako výchovný, nicméně těsně v závěsu represivní – takový účel je dle mého názoru velmi častý hlavně u recidivistů, kde alternativy selhaly.“*

K otázce druhé:

Mgr. Pavel Prygl: *„Prostřednictvím zásady individualizace trestu naplňovat obsah pojmu spravedlnost.“*

JUDr. Jan Dostál: *„Individualizaci trestu jako šipku hozenou v mantinelech terče spravedlnosti.“*

Mgr. Daniel Úlovec: *„Spravedlnost evokuje „měření všem ekvivalentním pachatelům absolutně stejně“, nicméně například u peněžitého trestu není vhodná stejná částka k dosažení stejného cíle (třeba kvůli příjmové nerovnosti), a proto by měl být vždy sledován dopad trestu a v něm by pak měla být patrná spravedlnost. Individualizaci trestu je s ohledem na výše uvedené možné vnímat jako jakýsi nástroj k dosažení spravedlnosti.“*

K otázce třetí:

Mgr. Pavel Prygl: *„Vývoj bude ovlivněn socioekonomickými faktory ve společnosti.“*

JUDr. Jan Dostál: *„Situaci z dlouhodobého kontextu nevnímám jako krizovou. Kdybych měl vybrat jednu věc, která by vězeňskému systému prospěla, byla by to propagace krátkodobých nepodmíněných trestů. Místo dnes ukládaných*

podmínek ukládat několikátýdenní/měsíční nepodmíněné tresty. To se neděje, vrší se podmínky...“

Mgr. Daniel Úlovec: *„Příčina situace je v tom, že při přibývajícím počtu obyvatel je potřeba přistavět věznice, a to se nestalo. Z mé zkušenosti není nepodmíněný trest zdaleka nadužívaný, naopak ho dostávají recidivisté a pachatelé závažné trestné činnosti. Samostatnou kapitolou je trest za zločin znásilnění, kde by naopak měl být nepodmíněný trest ukládán častěji. Nevidím nic v nepořádku na nepodmíněném trestu a jeho ukládání, snad jen ta častá benevolence v podobě 3 po sobě jdoucích alternativních trestů vedoucích pak k jejich přeměně na jeden dlouhý trest odnětí svobody, tam je rezerva, a je to na SOUDCI, nikoliv státním zástupci, na které je v tomto neustále apelováno, aby si vyhodnotil, jestli uloží další alternativu. Vývoj do budoucna vzhledem k rigiditě právního řádu obecně vidím spíše nepatrný až nulový.“*

K otázce čtvrté:

Mgr. Pavel Prygl: *„Stávající (rigidní) legislativa nekoresponduje s dynamikou, rozmanitostí a potřebami současné společnosti.“*

JUDr. Jan Dostál: *„Ano, snad jen detailu typu odstranění spodních hranic, např. § 205/2 trestního zákoníku. Ve vztahu ke krátkým nepodmíněným trestům jde spíše o změnu přístupu soustavy (včetně Vězeňské služby ČR), než legislativy.“*

Mgr. Daniel Úlovec: *„Legislativa dává poměrně široký prostor soudu pro úvahu o trestu. Proto je legislativní rámec určitě dostačující. Pokud není někdy individualizace trestu realizována na „ideální úrovni“, což je sám o sobě sporný pojem, protože není zřejmé, kdo by takovou ideálnost měl určovat, mám za to, že to k trestání patří, protože zkrátka nežijeme v ideálním světě.“*

Dále se mi dostalo odpovědi od předsedkyně sekce při Vrchním státním zastupitelství v Olomouci JUDr. Petry Lastovecké, která odpověď na otázky shrnula následovně:

„Účel je zřejmý – jednak ochrana společnosti před pachatelem, jednak snaha o nápravu a resocializaci pachatele. Každý trest má být přísně individuální, a mám za to, že tak to i v realitě je. Vidím jako zásadní problém, že s odsouzenými vězni ani s osobami ve vazbě se nepracuje po psychologické stránce, nejsou povinné terapie, kde by bylo možno dosáhnout resocializace, takže mám za to, že doba

trestu odnětí svobody není využívána k resocializaci pachatele dostatečně. Je vidět zásadní nedostatek psychologických pracovníků ve věznicích a účel trestu se tak smrkává pouze na ochranu společnosti a resocializace pachatele je nedostatečná. Přes tento zjevný nedostatek mám za to, že tresty odnětí svobody, které jsou v ČR ukládány jsou naprosto nerovnoměrné, lze vidět excesy jak v ukládání příliš krátkých trestů, tak excesy v ukládání příliš dlouhých trestů, kdy uvedené je dáno legislativou. Obecně mám za to, že za trestné činy týkající se organizované korupce jsou tresty ukládány krátké a za recidivu v opakovaných drobných krádežích pak neúměrně dlouhé. Překvapivě pak psychologická péče absentuje i ve věznicích pro mladistvé, kde je pak naprosto zjevné, že trest odnětí svobody, či vazba plní pouze svojí ochranou roli, nikoli pak výchovnou. V trestním řízení o spáchání teroristického trestného činu pak byl mladistvý 10 měsíců ve vazbě s jednou návštěvnou psychologa a jednou psychiatra. Krize vězeňského systému pak plně odráží krizi v dalších oblastech společnosti, jako ve školství a v justiční soustavě, v dopravě a dalších oblastech.

Je zjevné, že pokud má být trest spravedlivý (je ovšem otázka, jak toto hledisko určit), musí odpovídat jednak nebezpečnosti trestného činu a jednak osobě pachatele, kdy tento požadavek je plně vyjádřen v trestním zákoně.

Stávající legislativa je nedostatečná, a to nejen v otázce ukládání trestů, ale zejména v otázce vedení celého trestního procesu, kdy absolutně absentuje vůle, cokoli na daném stavu změnit. (30 let po listopadu 1989 se trestní proces řídí zákonem přijatým v roce 1961).“

5.7.1 Vyhodnocení a analýza rozhovorů se státními zástupci

Je vidět, že v otázce účelu trestu lze sledovat všeobecný příklon k ochraně společnosti a snaze o nápravu pachatele, která by měla primárně spočívat v jeho odvrácení od budoucí recidivy. Lze však pozorovat určité promítnutí reálné (ne)možnosti napravit určité pachatele (recidivisty), u kterých tak přichází v úvahu jejich eliminace a následná ochrana společnosti z této eliminace vyplývající.

Paní předsedkyně Vrchního státního zastupitelství v Olomouci uvedla svou kritiku mířenou na samotnou práci s osobami odsouzenými k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, se kterými dle jejího názoru není dostatečně pracováno v psychologické rovině, což je prostředek potřebný k dosažení resocializace

odsouzeného. Na tuto skutečnost jsem se snažila poukázat i v rámci analýzy expertního rozhovoru s předsedkyní Okresního soudu v Litoměřicích, kde jsem uvedla, že ze zjištěných informací vyplývá, že má-li být proces resocializace odsouzeného maximálně efektivní, musí tato snaha být maximálně pečlivá a je třeba klást důraz na odbornost osob pracujících s odsouzenými v tomto směru. Neodmyslitelnou součástí je právě i psychologická stránka věci. Každá odsouzená osoba je navíc velmi specifickou osobností vyžadující individuální přístup, což ovšem klade vysoké nároky na zajišťování těchto služeb.

V rozhovoru s předsedkyní Okresního soudu v Litoměřicích bylo upozorněno na problém spočívající v řetězení trestů, na který bylo poukázáno i v rámci odpovědí získaných od státních zástupců, z čehož lze vyvodit závěr, že se jedná o reálně existující problém, který je třeba řešit, neboť zatěžuje aktuálně nastavený systém.

Z prezentovaných názorů lze vyvodit většinou spokojenost s aktuálně zavedenou legislativou, avšak tato spokojenost není absolutní. Některé výtky spočívají v detailech, jako je například odstranění dolních hranic trestních sazeb. Z jedné odpovědi však jednoznačně vyplývá, že je stávající legislativa nedostatečná, a to zejména z důvodu určité zastaralosti a absence vůle tento systém modernizovat a zefektivňovat. Osobně mám za to, že má-li systém v tomto kontextu fungovat, musí být schopen reagovat na aktuální trendy a problémy, které ho ovlivňují či dokonce ohrožují.

5.8 Vyhodnocení ve vztahu k hypotézám

H1: V současné trestněprávní oblasti v České republice dominuje jako účel ukládaných trestů ochrana společnosti před pachateli trestných činů a náprava pachatele.

Z analýzy příslušných právních předpisů a odborných názorů lze usoudit, že ochrana společnosti a náprava pachatelů je skutečně dominujícím účelem trestu, ač tyto účely nejsou vzhledem k vysoké recidivě naplňovány tak, jak by bylo žádoucí. Dále je zde patrná určitá snaha o resocializaci odsouzených osob, avšak nejsou zdaleka využívány plně nástroje, které k resocializaci osob směřují.

H2: *Klíčové je zohlednění individuálních potřeb pachatele, ve vztahu k jeho samotné osobě, rodinným, majetkovým a pracovním poměrům, ve stejné míře by měla být zohledněna možnost jeho nápravy i následek způsobený trestným činem pachatele.*

Zmíněné prvky individualizace trestu jsou klíčové, avšak stejně tak je důležité pracovat s posouzením, zda je pachatel vůbec nápravy schopen a nakolik je reálné riziko jeho budoucí recidivy.

H3: *Nadužívání krátkodobých trestů odnětí svobody má významný vliv na krizi ve vězeňství, neboť není dostatečně efektivní. Orientace na alternativní a rehabilitační formy trestů může přispět k efektivnějšímu a udržitelnějšímu vězeňství.*

Za krizí ve vězeňství z velké části stojí spíše řetězení trestů při jejich nevykonání či nedodržení podmínek při uložených podmíněných trestech odnětí svobody. S alternativními tresty musí být zacházeno natolik efektivně, aby jejich vykonání bylo pro pachatele i určitým obohacením a on byl pozitivně motivován k jejich výkonu. V opačném případě musí přijít rychlá reakce na nerespektování stanoveného.

H4: *V současné trestněprávní úpravě nejsou žádné markantní nedostatky.*

V současné době se v trestněprávní úpravě nachází určité nedostatky, které způsobují nedostatečnou efektivitu celého systému, který je přetížený a nevykazuje vzhledem k vysoké recidivě funkčnost.

6 KOMPARACE SE ZAHRANIČNÍ PRAXÍ

Pro dokreslení zkoumané problematiky považuji za důležité a užitečné alespoň částečně představit systém trestních sankcí i jiné země, neboť studium zahraničních právních systémů může poskytnout inspiraci pro inovativní a efektivní přístupy vlastní právní úpravy. Komparace s právní úpravou jiných států umožňuje identifikovat nejlepší postupy a úspěšné modely, které mohou být alespoň částečně adaptovány k dosažení lepších výsledků. Studium zahraničních případů může také poskytnout příležitost předejít chybám a negativním dopadům, které byly zaznamenány v jiných právních systémech. Provádění komparativního výzkumu umožňuje zkoumat právní otázky v širším kontextu a lépe porozumět různým přístupům k dané problematice.

Pro tuto komparaci bylo vybráno Norské království, jakožto stát, jenž má výbornou pověst ohledně jeho trestního systému. Norsko je známé svým moderním přístupem k trestání, který klade důraz na humanitu, resocializaci a minimalizaci recidivy. Studium norského modelu může poskytnout inspiraci pro inovativní přístupy k trestání a výsledkem tohoto zkoumání mohou být cenné poznatky ohledně efektivity resocializačních opatření a individualizace trestu.

V 90. letech 20. století v tamních podmínkách panoval podobný problém, se kterým se aktuálně potýkáme u nás, a to problém s vysokou recidivou osob, ze které vyplývá, že ukládané tresty jsou málo efektivní a nesplňují účel, pro který jsou ukládány. Tehdejší tamní trestní politika byla postavena primárně na odstrašování pachatelů, které spočívalo především v ukládání dlouhých trestů, jejichž výkon v případě trestu odnětí svobody spočíval v jeho uskutečňování v poměrně drsných podmínkách. Cílem této strategie bylo vyslat signál společnosti, že zločin se nevyplácí a cena za něj je vysoká. Ovšem tento systém se ukázal být neúčinným, neboť až 70 % pachatelů do dvou let recidivovalo a toto odstrašení na ně nezafungovalo. Kromě toho v norských věznicích často docházelo k nejrůznějším nepokojům a hojným pokusům o útěk. Z uvedeného je

patrné, že Norsko došlo do bodu, kdy byla potřeba reforma systému. Celá situace vyústila v kompletní přepracování stávajícího systému do následující podoby.¹⁷²

Norský trestní zákoník (Lov om straff) uvádí následující druhy trestů:

- a) odnětí svobody,
- b) preventivní detence,
- c) komunitní tresty,
- d) tresty pro mladistvé,
- e) pokuty,
- f) ztrátu některých práv.

Tyto vyjmenované tresty mohou být ukládány i vedle sebe, avšak v souhrnu musí být potrestání pachatele přiměřené spáchanému skutku.¹⁷³

Dále jsou uvedeny jiné trestní postihy:

- a) odklad odsouzení,
- b) upuštění od potrestání,
- c) svěření do psychiatrické péče,
- d) svěření do péče,
- e) konfiskace,
- f) upuštění od trestního stíhání,
- g) předání věci Národní mediační službě za účelem mediace, dohledu nebo dohledu nad mládeží,
- h) ztráta oprávnění řídit motorové vozidlo a ztráta oprávnění na přepravu osob za úplatu (profesní licence).¹⁷⁴

Trest odnětí svobody má v norském pojetí minimální délku 14 dní, není-li stanoveno jinak. Lze ho uložit současně s uložený komunitním trestem, pokutou a ztrátou práv. Zajímavým specifickým je jistě to, že součástí reformy tamního systému bylo zrušení doživotního trestu odnětí svobody, přičemž donedávna bylo možné tento trest uložit nejvýše na 21 let. Nedávno však došlo k další úpravě

¹⁷² What We Can Learn From Norway's Prison System: Rehabilitation & Recidivism. *First Step Alliance* [online]. 3. 1. 2022. [cit. 5. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.firststepalliance.org/post/norway-prison-system-lessons>

¹⁷³ § 29 *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

¹⁷⁴ § 30 *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

norského trestního zákoníku, dle kterého lze uložit trest odnětí svobody až na 30 let, a to za specifické zvláště závažné zločiny, včetně páchaní genocidy, zločinů proti lidskosti a dalších válečných zločinů. Délky trestu se však v norském prostředí pohybují mnohem níž, neboť téměř 90 % trestů odnětí svobody je kratších 1 roku.¹⁷⁵ Za účelem výkonu trestu odnětí svobody fungují v Norsku tři typy věznic, a to věznice s vysokou ostrahou, s nízkou ostrahou a domy na půli cesty provozované nápravnou službou.

Norské věznice jsou z estetické stránky téměř luxusní záležitostí. Věznice často mají v rámci areálu například fitness centra, knihovny, hřiště, centrum pro návštěvy rodin, školy či dokonce nahrávací studia. Součástí jsou také barevné prvky, a dokonce umělecká díla. Příkladem je věznice Halden, která se nachází blízko hranic se Švédskem. Tato věznice je přísně střežena a vězněné osoby jsou ubytovány samostatně. Ovšem ubytovací prostory spíše připomínají vysokoškolské koleje a dosti se liší od našich zvyklostí. Každá z těchto cel má soukromou koupelnu, televizi a výhled do krajiny. Zajímavá je také věznice Bastoy, která je umístěna na ostrově a areál není obklopen žádnými zabezpečovacími prvky (zdmi, ploty, ostnatými dráty atp.), které odsouzeným přímo zabraňují útěku. Pokud se některý z odsouzených o útěk pokusí, čeká ho přesun do věznice nižší kvality, čímž může ztratit určitá privilegia, neboť tato věznice povoluje kontaktní návštěvy odsouzených s jejich partnery. Tato věznice nabízí různé školicí aktivity, workshopy, různé rekreační aktivity a aktivity zaměřené na prevenci násilí a užívání omamných a psychotropních látek. Největším zařízením je v Norsku věznice Ullersmo (400 cel), ve které jsou umístěni odsouzení s nejdelšími tresty.¹⁷⁶

Při ukládání trestu odnětí svobody může soud rozhodnout, že se výkon tohoto trestu úplně nebo částečně odloží, přičemž doba tohoto odkladu činí obvykle dva roky. Tento odklad se povoluje za stanovení specifické podmínky, že odsouzený v této době nebude recidivovat, a zároveň může stanovit některou z dalších podmínek. Tyto podmínky se dle § 35 týkají odškodnění a nápravy a dle

¹⁷⁵ What We Can Learn From Norway's Prison System: Rehabilitation & Recidivism. *First Step Alliance* [online]. 3. 1. 2022. [cit. 5. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.firststepalliance.org/post/norway-prison-system-lessons>

¹⁷⁶ Tamtéž

tohoto ustanovení může soud uložit odsouzenému, aby poskytl zadostiučinění, a to v rozsahu, na který má poškozený nárok a odsouzený kapacitu, vzhledem k jeho majetkovým poměrům. Může být uložena i náhrada škody. Dále lze dle § 36 uložit podmínky týkající se ohlašovací povinnosti, která se týká příkazu soudu, aby se odsouzený v určitém čase hlásil orgánu policie. Ustanovení § 37 pak uvádí další podmínky, které mohou být současně uloženy. Namátkou se jedná o podmínku zdržování se v určitých geografických lokalitách, zdržení se kontaktu s určitými osobami, zdržen se požívání alkoholických nápojů a jiných omamných látek a podrobit se nezbytnému testování na přítomnost těchto látek v těle či podrobit se psychiatrické léčbě. Jsou-li tyto uložené podmínky porušeny, soud může stanovit podmínky nové, prodloužit dobu odkladu, a to na dobu maximálně 5 let. Je-li toto porušení stanovených podmínek závažné či opakované, může být soudem nařízeno, že trest odnětí svobody bude vykonán zcela nebo zčásti, případně uloží další odklad včetně nových zvláštních podmínek.

Dalším trestem, jenž norský trestní zákon zmiňuje v kapitole páté, je preventivní detence, která je ovšem od naší zabezpečovací detence, která spadá pod institut ochranných opatření a není součástí systému trestů, v lecčem odlišná. Norské soudy tento trest ukládají, je-li trest odnětí svobody shledán nedostatečným k ochraně života, zdraví nebo svobody jiných osob a odsouzená osoba spáchala násilný čin, sexuálně motivovaný trestný čin, nezákonné uvěznění, zháňství nebo jiný skutek, jímž bylo zasaženo do života, zdraví nebo svobody jiných osob nebo tyto chráněné zájmy byly ohroženy a panuje zde oprávněná obava, že pachatel by mohl recidivovat. Její výkon je prováděn v nápravném zařízení.¹⁷⁷

Kapitola osmá *Lov om straff* pojednává o tzv. komunitních trestech, tedy obdobě našeho trestu obecně prospěšných prací. Tento druh trestu může být uložen namísto trestu odnětí svobody, a to za podmínky, že hrozil trest v maximální výši 1 roku, účel trestu by nebyl zmařen neuvězněním osoby a odsouzený s tímto trestem souhlasí, přičemž je podstatné, aby jeho bydliště bylo v Norsku. Rozsah tohoto trestu je 30-420 hodin.¹⁷⁸

¹⁷⁷ § 40 a násl. *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

¹⁷⁸ § 48 a násl. *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

Dále blíže uvedu trest ztráty některých práv. Ten se může dotýkat několika oblastí. Může se jednat o ztrátu práv zastávat funkci, zapojit se do podnikání či činnosti. Dle názvu by se tento trest dal přirovnat k našemu trestu zákazu činnosti. Dále pod trest ztráty některých práv spadají i zajišťovací příkazy, které jsou vydávány proti každé osobě, která spáchala trestný čin a je-li zde důvodné podezření, že tato osoba jinak spáchá trestný čin na jiné osobě, bude ji pronásledovat či jinak rušit její klid. Tímto zajišťovacím příkazem je stanoveno, že osoba, jíž byl uložen, nesmí být přítomna v určitých prostorách či sledovat, navštěvovat nebo jinak kontaktovat jinou osobu. Zákon uvádí i možnost vykázání osoby z jejího vlastního obydlí. Ve zvláštních případech může soud dokonce stanovit elektronický monitoring odsouzené osoby, aby bylo zjištěno, že se odsouzená osoba zdržuje mimo zakázané prostory. Trest ztráty práv může být obecně uložen jako jediný trest v případě, že trest odnětí svobody za spáchaný trestný čin nepřesahuje jeden rok. Trest se ukládá na dobu určitou nepřesahující 5 let, ve výjimečných případech ho lze uložit i na dobu neurčitou, avšak elektronický monitoring na dobu neurčitou nemůže být stanoven. Týká-li se ztráta práv výkonu funkce člena zastupitelstva obce, kraje či poslance, lze tento trest uložit pouze v rámci volebního období.¹⁷⁹

Trest konfiskace zejména postihuje výnosy z trestné činnosti, stejně tak nástroje určené ke spáchání činu. Tímto druhem trestu je postihován majetek obecně, a to včetně práv, pohledávek či elektronicky uchovávaných informací. Pro využití tohoto institutu postačí i zjevné riziko, že majetek bude použit k trestné činnosti. Namísto konfiskace majetku lze uložit i pouhé opatření k zamezení využívání majetku k trestným činům.¹⁸⁰

Koncepčně jsou norské trestní sankce v mnohém podobné těm našim, avšak jejich ukládání a výkon se zdají být efektivnější.

Zajímavé je, že ve srovnání s naší zemí, kde dle dostupných dat máme k roku 2021 175,21 osob ve vězení na 100 tisíc obyvatel¹⁸¹, má Norsko, které má ke

¹⁷⁹ § 56 a násl. *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

¹⁸⁰ § 66 a násl. *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění.

¹⁸¹ *Prison capacity and number of persons held* [online]. Eurostat, 2021. [cit. 4. 2. 2024].

Dostupné z:

stejnému roku pouhých 56 uvězněných osob na 100 tisíc obyvatel¹⁸², početně více věznic. Na našem území máme celkem 35 věznic, zatímco v Norsku mají 57 věznic s celkem 3 600 celami, přičemž 70 % z nich je přísně střeženo. Průměrné vězeňské zařízení má pouhých 70 cel, což umožňuje klást velký důraz na pečlivou práci s odsouzenými při práci na jejich rehabilitaci a reintegraci zpět do společnosti. Tato strategie je navíc postavena na tom, že odsouzené osoby by měli při jejich výkonu trestu být umístěny dle místa jejich bydliště, aby byly zachovány pozitivní rodinné a přátelské vazby. Za tímto účelem jsou v mnoha případech povolovány vězňům návštěvy až třikrát týdně.¹⁸³

Norský systém se v některých ohledech jeví jako poměrně benevolentní a otázkou tedy je, zda stávající podoba tohoto systému přináší výhody a zda je skutečně efektivní a plní svůj účel. Dle dostupných dat lze konstatovat, že ano, neboť míra recidivy je v Norsku jednou z nejnižších celosvětově a pohybuje se kolem 20 % po 2 letech od propuštění a 25 % po 5 letech od propuštění. Norové navíc kladou maximální důraz na pracovní uplatnění odsouzených osob.¹⁸⁴

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CRIM_PRIS_CAP__custom_6037242/bookmark/bar?lang=en&bookmarkId=2587a475-1f97-486a-ba43-12fd718be0cd

¹⁸² FAIR, Helen a Roy WALMSLEY. *World Prison Population List* [online]. Londýn: Institute for Crime & Justice Policy Research, 2021, s. 12. [cit. 4. 2. 2024]. Dostupné z:

https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_13th_edition.pdf

¹⁸³ What We Can Learn From Norway's Prison System: Rehabilitation & Recidivism. *First Step Alliance* [online]. 3. 1. 2022. [cit. 5. 2. 2024]. Dostupné z:

<https://www.firststepalliance.org/post/norway-prison-system-lessons>

¹⁸⁴ Tamtéž

7 SHRUTÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA

Na problematiku účelu trestu existuje mnoho pohledů, ze kterých jsou následně vyvozeny teorie. Zároveň je účel trestu úzce spojený s funkcí trestu. Různé názorové proudy jsou popsány v teoretické části práce. Ve vztahu k této agendě navrhuji de lege ferenda následující:

- a) provádění a podpora výzkumu na poli ukládání a výkonu trestů a důsledná evaluace jejich funkčnosti vzhledem k míře recidivy a začlenění pachatelů do společnosti;
- b) reforma trestního systému založená na prohloubení orientace na rehabilitační a restituční prvky a upuštění od prvků odstrašujících či odplatných, neboť ty dle mého mínění nemají kýžený dopad na pachatele a potenciální pachatele;
- c) kladení většího důrazu na prevenci, což může zahrnovat investic do vzdělání, podpory znevýhodněných komunit, které mohou být výrazně kriminogenním prostředím a posílení sociálních služeb;
- d) podpora obětí trestných činů a zlepšení jejich postavení, poskytnutí větší podpory, šetrného zacházení a ochrany během trestního procesu.

Stávající systém v sobě skrývá mnohé nedostatky, které více či méně přispívají k aktuálnímu nežádoucímu stavu na trestněprávním poli, neboť tento stav nebude do budoucna udržitelný. Dle mého není jádro problému položeno nutně ve stávající podobě trestního zákoníku jakožto právní normy stanovující trestní sankce a podmínky s nimi spojené, jako spíše v záležitostech procesního charakteru týkajících se věcné příslušnosti orgánů vystupujících v celém procesu a jejich nedostatečné propojenosti, personální zabezpečení a soustředěnosti na osoby, o které ve výsledku v celém tomto procesu jde nejvíce. Jestliže se aktuálně nastavený systém v tomto ohledu ukázal jako neefektivní, kriminalita a recidiva rostou a věznice jsou na pokraji kapacit, má to být pro nás signál, že je třeba provést razantní změnu.

Předchozí kapitola pojednává o norském systému, který je celosvětově vyhlášený a berou si z něj příklad mnohé státy. Ač mezi Norskem a Českou republikou panují určité rozdíly (kulturní, ekonomické, geografické atp.), nejsou dle mého názoru natolik velké, aby byly překážkou v implementaci některých

fungujících prvků do našeho trestněprávního systému. Zmínila jsem, že Norsko se před zhruba 30 lety nacházelo v situaci, která je v mnohém podobná té naší aktuální. Zastrášení vysokými tresty nebylo účinné, osobně vnímám účel trestu spočívající v odstrašení pachatele jako dávno přežitý koncept. Norsku se mnohem více vyplatila snaha o resocializaci a reintegraci pachatelů zpět do běžného života, přičemž je zde kladen důraz na pečlivou práci s odsouzenými, zachování jejich pozitivních vazeb a na jejich nápravu a převýchovu v odpovídajících podmínkách. Snahy o tyto aktivity jsou určitým způsobem promítnuty i v našich trestních zákonech, avšak poněkud pokulhává jejich provedení, tedy nástroje bychom měli právně zakotveny, stačí jen jejich efektivní realizace. V přechozích kapitolách jsem nastínila problém s Probační a mediační službou, který je příkladem předchozího tvrzení. V této souvislosti tedy navrhuji následující:

- a) navýšení finančních prostředků a personálního obsazení Probační a mediační služby za účelem pečlivé práce s odsouzenými osobami, důkladného výkonu dohledu na těmito osobami a lidského přístupu nejen vůči osobám odsouzeným, nýbrž i obětem a dalším osobám;
- b) investice do odborného vzdělávání a rozvoje pracovníků Probační a mediační služby, neboť kvalitní a pozitivně motivovaní odborníci v této oblasti jsou předpokladem pro poskytování vysoce profesionálních a kvalitních služeb, které přináší kýžené výsledky;
- c) úbytek byrokracie a zavedení elektronických systémů pro usnadnění spolupráce mezi orgány;
- d) aktivní propagace a zvýšení povědomí veřejnosti o probaci a mediaci, neboť široká veřejnost musí mít přehled o funkčnosti zavedených institutů, tedy že alternativní tresty a různé formy odklonů nejsou projevem slabosti systému, nýbrž efektivním nástrojem pro dosažení účelu trestu;
- e) posílení role Probační a mediační služby vzhledem k agendám, které může sama pokrýt, aniž by byla vyžadována zdlouhavá spolupráce se soudy či jinými orgány.

Obrovským problémem při ukládání alternativních trestů je jejich následné nevykonání či porušení podmínek, které byly při uložení trestu stanoveny. Systém musí být nastaven tak, aby reakce na nevykonání stanoveného byla rychlá. Často

jsou tyto podmínky porušovány při uložení podmíněném trestu odnětí svobody, přičemž reakcí na spáchání dalšího trestného činu je často uložení dalšího podmíněného trestu. Nepodmíněný trest odnětí svobody je pak uložen až při dalších opakovaných trestných činech a do výměry trestu soud přičte i výkon podmíněných trestů, při nichž se odsouzený neosvědčil. Pak dochází k situacím, kdy odsouzený vykonává dlouhý trest, jenž neodpovídá závažnosti spáchaného skutku. Z uvedeného tedy vyplývá, že v situaci, kdy je podmíněný trest odnětí svobody jedním z nejčastěji ukládaných trestů, musí být zajištěna jeho maximální efektivita. Tresty mají přispívat k obecnému fungování zavedeného systému a z podstaty věci by ho neměly zatěžovat, proto navrhuji následující:

- a) zpřísnění podmínek pro uložení návazného podmíněného trestu odnětí svobody na podmíněný trest odnětí svobody, v rámci kterého se odsouzený neosvědčil, aby tato praxe byla opravdu pouze výjimečná a nemusel být ve výsledku ukládán dlouhý trest odnětí svobody, který systém spíše zatěžuje;
- b) odpovídající postih porušení podmínek, přičemž sankce by měly být adekvátní závažnosti tohoto porušení a měly by být uplatňovány konzistentně a v co nejkratším čase, aby se podpořila důvěra ve spravedlnost systému;
- c) posílení podpůrných programů a rehabilitace podmíněně odsouzených osob;
- d) posílení dohledu a monitoringu k zajištění správného dodržování podmínek podmíněného trestu a snížení možnosti budoucí recidivy pachatele.

Návrhy de lege ferenda pro zdokonalení trestu odnětí svobody za účelem snížení recidivy propuštěných osob a jejich úspěšné resocializace by mohly zahrnovat následující prvky:

- a) posílení rehabilitačních programů ve věznicích zaměřených na odborné vzdělávání, pracovní dovednosti, terapii, léčbu závislostí a resocializaci;
- b) důraz na psychologickou práci s odsouzenými osobami;
- c) úspěšné provedení výše uvedených programů i v rámci krátkodobých trestů;
- d) přizpůsobení a zlehčení již zavedených postupů z hlediska časové náročnosti za účelem zefektivnění zejména krátkodobých trestů;

- e) navýšení počtu zaměstnanců Vězeňské služby České republiky a jejich řádná edukace, odbornost a motivovanost;
- f) vytvoření estetičtějších prostor pro odsouzené a implementace doporučení ohledně prostorových nároků na cely;
- g) zvýšení podpory pro návrat do společnosti s aktivním využití podpůrných programů a služeb pro odsouzené během přechodu z vězeňského prostředí zpět do společnosti, včetně podpory při hledání zaměstnání, bydlení, zdravotní péče a sociální integrace;
- h) zohlednění prvků restorativní justice, zejména těch, které umožňují obětem a pachatelům aktivně se podílet na procesu řešení konfliktů a obnově poškozených vztahů, přičemž takto zaměřené aktivity by mohly být součástí rehabilitačních programů;
- i) pravidelná evaluace funkčnosti zavedených institutů.

Nesmírně důležitá je samotná práce soudců, a to zejména ve vztahu k zásadě individualizace trestu. Návrhy de lege ferenda by se měly v této souvislosti snažit o posílení spravedlnosti a efektivity trestního procesu. Za tímto účelem tedy navrhuji zejména posílit výcvik a odbornou přípravu soudců, a to včetně pravidelných povinných školení týkajících se konkrétní agendy, přičemž primární zaměření těchto vzdělávacích aktivit by bylo na komunikaci, etické standardy a rozhodovací procesy.

Ve vztahu k samotné individualizaci trestů by pro určení vhodné délky a typu trestu mohlo napomoci posouzení rizika recidivy, přičemž na tomto by se podíleli odborníci. Otázkou však je, nakolik takové prognózy mohou být akurátní a zda dokáží skutečně identifikovat ty jedince, u nichž je riziko recidivy významné.

ZÁVĚR

Problematika účelu a individualizace trestu je nelehkým tématem, neboť zde existuje nespočet názorových proudů a perspektiv. Nejčastěji je ve vztahu k účelu trestu zmiňována ochrana společnosti před pachateli, náprava těchto osob a jejich výchova, odplata, odstrašení a restituce.

Zjistili jsme, že tradiční přístupy k trestání se střetávají s omezeními a nedostatky, a proto je nutné hledat inovativní a efektivní strategie, které lépe reflektují složitost jednotlivých případů a potřeby pachatelů, obětí a společnosti jako celku.

Individualizace trestu je klíčovým prvkem spravedlivého a účinného trestního systému, který bere v úvahu jedinečnosti každého případu a pachatele. Zavedení flexibilního trestního rámce, posouzení rizika recidivy, zlepšení podmínek pro výkon trestů, individuální programy resocializace a alternativní trestní sankce mohou přispět k dosažení tohoto cíle a zároveň minimalizovat negativní dopady trestání na pachatele a společnost. Zkoumáním výše uvedeného však vyvstanou výzvy a otázky, které vyžadují další zkoumání a diskusi.

Problematika účelu a individualizace trestu je neodmyslitelně spojena s etickými, právními a sociálními dilematy, které vyžadují pečlivé zvážení a vyvážený přístup. Je tedy nutné hledat rovnováhu mezi ochranou veřejného zájmu, dodržováním lidských práv a efektivním trestáním, aby trestní systém sloužil svému účelu.

Cílem této diplomové práce bylo zkoumat problematiku z hlediska nalezení rovnováhy mezi trestem coby odplatou za odsouzeníhodný čin pachatele a sociální nápravou a výchovou pachatele, který se po výkonu trestu opět navrátí do společnosti, přičemž je zde snaha o odvrácení pachatele od kriminální kariéry a eliminaci rizika recidivy. Ze zkoumání uvedeného pomocí série expertních rozhovorů vykryštalizovaly další perspektivy, které odhalily další problémy a výzvy k řešení. Z uvedeného vyplývá, že se jedná o velmi komplexní problém, který nemá jednoduché řešení a názory na ideální stav se velmi různí.

Otázku, zda jsou ukládané tresty efektivní, považuji za naprosto klíčovou, neboť efektivita ukládaných trestů a s ní spojená recidiva jsou svým způsobem vizitkou stávajícího nastaveného systému, který aktuálně vykazuje určité nedostatky, jež jsou popsány v předchozích kapitolách. Je tedy nutná určitá reforma, přičemž inspirací mohou být země s lepšími výsledky, jako je například Norské království zkoumané v rámci zahraniční komparace.

Zpracování diplomové práce na téma Účel a individualizace trestu pro mne bylo velkým přínosem a prohloubilo můj zájem o tuto problematiku. Cílem zpracování bylo přispět k diskusi na toto téma, kterou vnímám v rámci společnosti jako velice důležitou, neboť je jednou z hybných sil pro provedení změn v budoucnu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFIE

1. BORČEVSKÝ, Pavel. *Trestní právo hmotné v otázkách a odpovědích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2021. ISBN 978-80-7380-866-2.
2. BRUNOVÁ, Markéta. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-408-4.
3. GŘIVNA, Tomáš a Hana ŠIMÁŇOVÁ. *Ukládání trestů a jejich výkon*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020. ISBN 978-80-7380-833-4.
4. GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.
5. HANUŠ, Bohuslav. *Primární základy penologie*. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského s.r.o., 2005. ISBN 978-80-86723-14-3.
6. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
7. HOUBOVÁ, Drahomíra a kolektiv. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-100-7.
8. JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021. ISBN 978-80-7502-499-2.
9. JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vyd. Praha: Leges, 2022. ISBN 978-80-7502-576-0.
10. JŮZL, Miloslav. *Penitenciariстика jako věda žalávní*. 1. vydání. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.
11. LATA, Jan. *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis, 2007. ISBN 978-80-86920-24-5.
12. MONTAGUE, Phillip. *Punishment as Societal-Defense*. Londýn: Rowman & Littlefield Publishers, 1995. ISBN 978-08-4768-072-6.
13. NOVOTNÝ, František. *Trestní právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. ISBN 978-80-7380-651-4.
14. RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ. *Kapitoly z penologie I: Vězeňství*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. ISBN 978-80-7435-716-9.
15. ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-87576-93-9.
16. ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-807-8.
17. ŠPANKOVÁ, Jana. *Resocializácia odsúdených*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-484-8.

ZÁKONNÁ ÚPRAVA

1. *Lov om straff (norský zákon o trestu)* v posledním znění. Anglický překlad dostupný z: https://www.unodc.org/uploads/icsant/documents/Legislation/Norway/The_Penal_Code_-_Lovdata.pdf
2. Vyhláška č. 345/1999 Sb., *vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody* v budoucím znění od 1. 1. 2027
3. Zákon č. 141/1961 Sb., *o trestním řízení soudním* v posledním znění.
4. Zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů* v posledním znění.
5. Zákon č. 186/2013 Sb., *o státním občanství České republiky* v posledním znění.
6. Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* v posledním znění

JUDIKATURA

1. Nález č. 349/2002 Sb., *nález Ústavního soudu ze dne 18. června 2002 ve věci návrhu na zrušení některých ustanovení zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů*
2. *Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 1. 2005, sp. zn. 4 Tz 185/2004*

WEBOVÉ STRÁNKY A ELEKTRONICKÉ ZDROJE

1. ČTK. Stát neumí zajistit vězňům prostor v celách, vyhláška se odsouvá na rok 2027. *Česká justice* [online]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2023/11/stat-neumi-zajistit-veznum-prostor-v-celach-vyhlaska-se-odsouva-na-rok-2027/>
2. DRÁPAL, Jakub. Individualizace trestů v České republice: Jak určujeme tresty a co o tom víme? *Státní zastupitelství* [online]. 2018, č. 1/2018. Dostupné z: <https://jaktrestame.cz/drapal%20individualizace%20SZ%201%202018.pdf>
3. FAIR, Helen a Roy WALMSLEY. *World Prison Population List* [online]. Londýn: Institute for Crime & Justice Policy Research, 2021. Dostupné z: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_13th_edition.pdf

4. GAVRINĚV, Vojtěch. Ministerstvo chce kvůli sexuálnímu násilí povinné vzdělávání soudců. *Seznam zprávy* [online]. 23. 1. 2024. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-ministerstvo-chce-kvuli-sexualnimu-nasili-povinne-vzdelavani-soudcu-244275>
5. *Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2017. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf
6. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Ministerstvo spravedlnosti České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>
7. MARKUSOVÁ, Renata. Resocializace. *Sociologická encyklopedie* [online]. 2017, Sociologický ústav AV ČR]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Resocializace>
8. MORAVČÍK, Ondřej. *Vývoj registrované kriminality v roce 2022* [online]. Odbor komunikace a vnějších vztahů Policejního prezidia ČR, 2023. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/vyvoj-registrovane-kriminality-v-roce-2022.aspx>
9. *pmscr.cz: Probační a mediační služba* [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/o-nas/>
10. *Prison capacity and number of persons held* [online]. Eurostat, 2021. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CRIM_PRIS_CAP__custom_6037242/bookmark/bar?lang=en&bookmarkId=2587a475-1f97-486a-ba43-12fd718be0cd
11. ROZUM, Jan a kol. *Zprávy PMS pro účely rozhodnutí v trestním řízení: kvalita, význam a efektivita* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2020. ISBN 978-80-7338-188-2. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/464-Zpravy-PMS-pro-ucely-rozhodnuti-v-trestnim-rizeni-kvalita-vyznam-efektivita.pdf>
12. SCHEINOST Miroslav a kol. *Sankční politika pohledem praxe* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014. ISBN 978-80-7338-144-8. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/419-Sankcni-politika-POHLEDEM-PRAXE.pdf>
13. SCHEINOST, Miroslav a kol. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-148-6. Dostupní z: <https://www.iksp.cz/storage/169/423-Trestni-sankce.pdf>

14. SCHEINOST, Miroslav, Helena VÁLKOVÁ a kol. *Sankční politika a její uplatňování* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-154-7. Dostupné z: <https://www.iksp.cz/storage/169/429-Sankcni-politika-a-jeji-uplatnovani-1.pdf>
15. Statistické přehledy kriminality za rok 2018 [online]. Policie ČR, 2018. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2018.aspx>
16. Statistické přehledy kriminality za rok 2019 [online]. Policie ČR, 2019. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2019.aspx>
17. Statistické přehledy kriminality za rok 2020 [online]. Policie ČR, 2020. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2020.aspx>
18. Statistické přehledy kriminality za rok 2021 [online]. Policie ČR, 2021. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2021.aspx>
19. Statistické přehledy kriminality za rok 2022 [online]. Policie ČR, 2022. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>
20. Statistické ročenky Vězeňské služby [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2022. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>
21. Statistické ročenky Vězeňské služby [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2021. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>
22. Statistické ročenky Vězeňské služby [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2020. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>
23. Statistické ročenky Vězeňské služby [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2019. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>
24. Statistické ročenky Vězeňské služby [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2018. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>
25. VAN DEN HAAG, Ernest. Punishment: Desert and Crime Control. *Michigan Law Review* [online]. 1987, roč. 85, č. 5. Dostupné z: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3037&context=mlr>
26. VOLLAARD, Ben. Preventing crime through selective incapacitation. *The Economic Journal* [online]. 2013, roč. 123, č. 567. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23470585>

27. *Výroční zpráva za rok 2020* [online]. Probační a mediační služba České republiky, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/11/onas_zakladdokumenty_vyrocnizprava_2020_211111.pdf
28. What We Can Learn From Norway's Prison System: Rehabilitation & Recidivism. *First Step Alliance* [online]. 3. 1. 2022. Dostupné z: <https://www.firststepalliance.org/post/norway-prison-system-lessons>
29. *Zpráva o činnosti Státního zastupitelství za rok 2022 – textová část*. [online]. Brno: Nejvyšší státní zastupitelství, 22. 6. 2023, 4 NZN 501/2023. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/nsz/cinnost-nejvyssiho-statniho-zastupitelstvi/zpravy-o-cinnosti/zprava-o-cinnosti-za-rok-2022/>